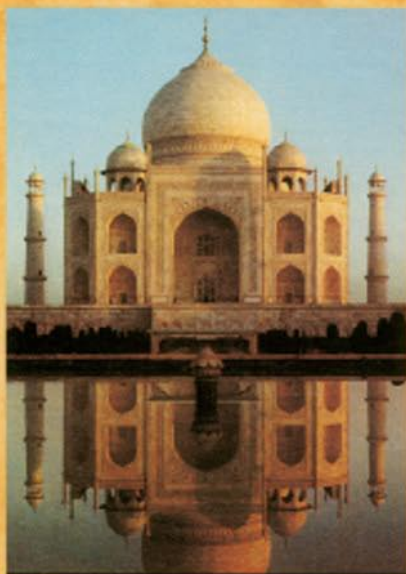

John L. Esposito

Što bi svatko trebao znati o islamu

3
religijski
niz

FILOZOFSKO-TEOLOŠKI INSTITUT DRUŽBE ISUSOVE U ZAGREBU

Institut za ekumensku teologiju i dijalog KBF-a „Juraj Križanić“

Odjel za dijalog s nekršćanima

Biblioteka
RELIGIJSKI NIZ

Knjiga 3

Za izdavača
Ivan CINDORI

Glavni urednik
Ivan KOPREK

Lektura
Vida GRANIĆ

Copyright © 2002 by John L. Esposito

This translation of WHAT EVERYONE NEEDS TO KNOW ABOUT ISLAM,
originally published in English in 2002, is published by anangement with Oxford

University Press, Inc.

Knjiga ŠTO BI SVATKO TREBAO ZNATI O ISLAMU prijevod je izvornog izdanja
iz 2002., izdana je u suradnji s Oxford University Press, Inc.

CIP-Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb

LDK 297.1

ESPOSITO, John L.

Što bi svatko trebao znati o islamu (američki stručnjak odgovara na često postavljana pitanja o islamu) / John L. Esposito ; s engleskog preveli Nevad Kahteran...

[at al.], -Zagreb : Filozofsko-teološki institut družbe Isusove. 2003.

-(Biblioteka Religijski niz ; knj. 3)

Prijevod djela: What everyone needs to know about Islam. - Kazala.

ISBN 953-231-004-5

I. Islam - Temeljna načela
430502029

NAKLADA 1000 PRIMJERA

Priprema i oprema
DURIEUX d.o.o., Zagreb

Tisak
TIPOTISAK d.o.o., Zagreb

John L. Esposito

Što bi svatko trebao znati o islamu

(američki stručnjak odgovara na često postavljana pitanja o islamu)

S engleskoga preveli

Nevad KAHTERAN

i

Ivan KOPREK

Zagreb 2003.

Supruzi Jean, koja sve čini mogućim

Sadržaj

<i>Predgovor hrvatskom izdanju</i>	11
<i>Predgovor</i>	14
<i>Zahvala</i>	17
OPĆENITA ZAPAZANJA	20
Zašto trebamo poznavati islam?	20
Jesu li svi muslimani jednaki?	20
Gdje žive muslimani?	21
VJEROVANJE I PRAKSA	22
Što muslimani vjeruju?	22
Zašto muslimani tvrde da potječu od Ibrahima odnosno Abrahama?	23
Kako je nastao islam?	25
Koja je muslimanska sveta knjiga?	26
Zašto je arapski jezik toliko važan u islamu?	28
Kakva je Muhamedova uloga u životu muslimana?	28
Je li Muhamed bio poslanik poput biblijskih poslanika, odnosno proroka?	30
Zašto je toliko toga poznato o Muhamedovu životu?	30
Je li Muhamed imao istodobno više žena?	32

Što muslimanima znači diljem svijeta rasprostranjena muslimanska zajednica (ummah)?	32
Što je srž vjerovanjâ koja ujedinjuju sve muslimane?	34
Što muslimani rade za hodočašća u Meki?	38
Što je Kaba?	39
Kakav je značaj Meke?	40
Kako muslimani mole?.....	40
Vjeruju li muslimani u anđele?	43
Vjeruju li muslimani u raj i pakao?.....	43
Vjeruju li muslimani u svece?.....	45
Što muslimani vjeruju o Mariji i Isusu?.....	46
Imaju li muslimani sabat (Dan Gospodnji) poput židova i kršćana?	48
Imaju li muslimani tjedni obred?	48
Imaju li muslimani vjerske blagdane ili svete dane?.....	49
Postoji li u islamu svećenstvo?.....	50
Što je džamija?	51
Što je islamski centar?.....	53
Postoje li neke podjele u islamu?	53
Kakva je razlika između sunita i šiita?.....	58
Kakve su podjele među šijitima?	60
Kakav je vahabijski islam?.....	62
Postoji li razlika između muslimana i crnih muslimana?.....	64
Postoje li muslimani sufije?	68
Tko su islamski fundamentalisti?.....	69

Je li islam vjeroispovijest „srednjega vijeka“ i protivi li se promjenama?	72
Je li islam spojiv s modernizacijom?.....	74
Postoje li savremeni islamski mislitelji ili obnovitelji?	75

ISLAM I DRUGE VJEROISPOVIJESTI 79

Vjeruju li muslimani da je islam jedina istinska vjeroispovijest?	79
Je li islam netolerantan prema drugim vjeroispovijestima?	80
Koliko je islam sličan kršćanstvu i židovstvu?	83
Kako muslimani gledaju židovstvo a kako kršćanstvo?.....	85
Zašto muslimani progone kršćane u muslimanskim zemljama?	86
Zar nisu židovi i kršćani uvijek bili neprijatelji islama?	88

OBIČAJI I KULTURA..... 95

Zašto islam različito pristupa muškarcu i ženi?	95
Je li žena drugorazredni građanin u islamu?	97
Kakvo je značenje imala žena u ranom islamu?	101
Zašto muslimanke nose rubac i odjeću koja seže do poda?	102
Zašto ženama u islamu nije dopuštno raditi u javnim službama ili da voze automobil?	105
Zašto muslimani nose turbane ili kape?	107
Zašto muslimani ne briju bradu?.....	108
Zahtjeva li islam obrezivanje?.....	108
Je li muslimanima dopušteno istodobno oženiti više žena?.....	109
Smije li se musliman oženiti nemuslimankom?.....	110

Šta islam kaže o nasilju u obitelji?	111
Kako islam gleda na rastavu braka?	113
Zašto se muslimani nerado rukuju?.....	115
Kako se muslimani odnose prema kućnim ljubimcima?.....	115
Kakvo je islamsko gledište prema trošenju alkohola i svinjetine?..	116
Zašto se muslimani protive plesu?	118
Zašto se neki muslimani protive glazbi?	119
Kako se muslimani međusobno pozdravljaju i zašto?	120
Zašto muslimani pozdravljaju izrazom „Mir neka je tebi“?	121

NASILJE I TERORIZAM 122

Što je džihad?	122
Opravdava li Kur'an terorizam?	123
Kako se islamom mogu opravdavati terorizam, otmice zrakoplova i uzimanje talaca?	126
Dopušta li islam samoubojice bombaše?	128
Zašto su muslimani toliko nasilni?.....	131
Podržavaju li muslimani ekstremističke i terorističke skupine?	132
Podržavaju li muslimanske organizacije terorizam?	134
Imaju li muslimani kompleks mučeništva?.....	135
Zašto pripadnici drugih vjeroispovijesti imaju dojam da ih muslimani mrze?	137
Zašto je u muslimnskome svijetu Salman Rushdie osuđen na smrt?	139

DRUŠTVO, POLITIKA I GOSPODARSTVO.....	141
Šta je islamski zakon?	141
Što islamski zakon kaže o braku, rastavi braka i nasljeđivanju?	143
Što islam kaže o homoseksualnosti?	147
Što islam kaže o pobačaju?	147
Kako islam gleda na primjenu sredstava protiv začeca?.....	148
Kako islam gleda na ropstvo?	148
Zašto su islamske kazne za prekršaje odveć stroge?.....	150
Zašto muslimani ne provode odvajanje vjere i države?	151
Zašto je vjera tako važna u muslimanskoj politici?	153
Zašto muslimani odbacuju sekularizaciju?	155
Zašto je Jeruzalem toliko važan muslimanima?.....	157
Je li islam spojiv s demokracijom?	158
Zašto muslimanske države nisu demokratskije?	159
Zašto islam odbacuje kapitalizam?	161
Kako islam gleda na siromaštvo i društvenu pravdu?.....	162
Zašto islam zabranjuje opterećivanje duga (kamat)?	164
Kakvo je islamsko bankarstvo?.....	165
 MUSLIMANI NA ZAPADU.....	 168
Tko su američki muslimani?	168
S kakvim se sve problemima suočavaju muslimani u Americi?	170
Tko su europski muslimani i gdje sve žive?	173
Koja su prijemna pitanja europskih muslimana?	175

<i>Abecedni popis manje poznatih riječi</i>	178
<i>Prijedlozi za dalje čitanje</i>	189
Općeniti uvodi u islam	189
Vjeroispovijest i bogoštovlje.....	189
Islam i druge religije	192
Običaji i kultura.....	193
Nasilje i terorizam	193
Društvo, politika i ekonomija.....	194
Muslimani na Zapadu.....	195
<i>Pogovor</i>	197
<i>Bilješka o autoru</i>	201
<i>Kazalo imena i pojmova</i>	207

Predgovor hrvatskom izdanju

U svijetu živi 1,2 milijarde muslimana u 56 muslimanskih zemalja na području Afrike, Azije, Europe i Amerike. Islam je u Europi druga a u Americi treća vjeroispovijest po broju pripadnika. Razumijevanje islama otežalo se i terorističkim napadima 11. rujna 2001. godine na Svjetski trgovinski centar (WTC) i Pentagon. Po nekima, takvi teroristički napadi upućuju na novi sukob civilizacija u 21. stoljeću. Međutim, nije to sukob poput onoga između Samuela Huntingtona i Bernarda Lewisa, niti sukob civilizacija islama i Zapada, niti Amerike i islama, nego je to zapravo sukob civiliziranoga svijeta i globalnoga terorizma koji transcendiraju „civilizacijsku“ paradignu.

Mnogi su američki i europski, kako politički tako i vjerski, čelnici isticali da ekstremiste ne bi trebalo poistovjećivati s islamom općenito, te da bi muslimani trebali biti uvažavani kao i drugi građani i uživati iste građanske slobode i snošljivost poput svih ostalih. Upravo takva osobita upozorenja, izrečena u ime Arapa i muslimana, upućuju na to da se islam ipak ne odmjerava onim istim mjerilima kakva se primjenjuju na židovstvo i kršćanstvo. Kad je riječ o teroristima kršćanske ili židovske vjeroispovijesti, većina ljudi, uključujući u to i medije, gleda u njima ekstremiste ili vjerske fanatike, i nikako ih ne poistovjećuje s kršćanstvom ili židovstvom kao takvim.

U nastojanju da razumiju islam, mnogi se još uvijek bore sa zrakopraznim prostorom nepoznavanja islama, pojačanim nimalo originalnim i počesto vrlo banalnim novinskim napisima o nasilju i njegovim posljedicama. Razumijevanje abrahamovskih vjera (islam pripada široj židovsko-kršćansko-islamskoj predaji), kao i svakodnevni, ustaljeni život većine muslimana poistovjećen je s radikalnom manjinom, nekim vodećim medijskim kućama, pojedinim vladinim

službenicima, te općenitim auditorijem u mnogim zapadnjačkim zemljama, tako da se postavlja pitanje: Zašto nas (pripadnike drugih religija, posebice židove i kršćane) muslimani mrze? i Što je to u Kur'anu što opravdava nasilje, terorizam i otmice zrakoplova?

Razumijevanje i poznavanje islama otežano je i nedostatkom znanja o islamskom vjerovanju i njegovoj povijesti, šta se očituje i u mnogim političkim odnosima, medijskim komentarima i sveopćoj javnosti. Islam se odveć dugo promatra samo u zrcalu senzacionalističkih novinskih napisa sa šokantnim vijestima o iznenadnim napadima islamističkih ekstremista, pri čemu se na temelju pothvata radikalizirane nekolicine sudi o svim pripadnicima islama.

Talibanska usko plemenska i militantna tumačenja islama - od onih ograničenja koja su nametnuli ženama pa do razaranja drevnih Budinih spomenika - imaju vrlo malo zajedničkoga s islamskim učenjem i zakonom. Slično tome, Osama bin Laden i al-Qaida jednako su tako predstavnici islama, kao i kršćani koji su dizali u zrak klinike za pobačaj, ili židovski fundamentalisti koji su izvršili atentat na Yitzaka Rabina, ili, poput dr. Barucha Goldsteina koji je pobio muslimane okupljene na džuma namazu u hebronskoj džamiji.

Iako sam već 1988. godine objavio djelo *Islam. The Straight Path*, koje je svojevrsan uvod u islam, uvidio sam da mi novinari, vladini službenici, studenti i mnogi drugi postavljaju upravo takva pitanja. Kako bih što bolje i pristupačnije odgovorio na tu opću neupućenost u islam, učinilo mi se najprikladnijim napisati knjigu u obliku odgovora na najčešće postavljana pitanja o islamu, poput: Što muslimani vjeruju?, Tko je bio Muhamed?, Kako muslimani gledaju na židovstvo, kršćanstvo i druge vjeroispovijesti?, pa sve do onih: Što je džihad?, Opravdava li Kur'an terorizam?, Je li Islam sukladan s modernizacijom, kapitalizmom i demokracijom?, ili pak: Jesu li žene drugorazredni građani u islamu?

U prvoj polovici 21. stoljeća prevladavat će borba protiv Osame bin Ladena, al-Qaide i globalnoga terorizma, kao potreba da se upregnu sve sile kako bi se što bolje upoznalo islam kao takav. Poznavanje islama i muslimana koji čine petinu sveukupnoga čovječanstva, nikad

nije bilo tako odsudno kao danas. Suživot, pluralizam i međusabna snošljivost moraju biti izgrađeni na uzajamnom razumijevanju i uvažavanju, a ne na nepoznavanju, stereotipima i strahu. Ujedinjeni narodi, papa Ivan Pavao II., te mnogi drugi vodeći kršćanski i muslimanski vjerski poglavari, uključujući i iranskoga predsjednika Mohammada Khatamija, svjesni su značenja i potrebe dijaloga kultura. Unatoč međusobnoj različnosti i sukobljavanjima u prošlosti, kršćanstvo i islam, dvije međunarodno najraširenije religije, koje se uz to i najbrže šire, imaju puno zajedničkoga u vjerskom i kulturološkom smislu. Umjesto napadanja i sukobljavanja, dijalog i suživot moraju biti zajednički ciljevi kršćanstva i islama.

Prof. dr. John L. Esposito

Washington, 18. veljače 2003.

Predgovor

Ova knjiga izrasta iz moga iskustva nakon tragedije 11. rujna 2001. godine. Poput mnogih mojih kolega, bio sam bombardiran pitanjima o islamu i muslimanima. Mnogi su pokušavali doći do odgovora na zašto i kako. Dok se neka pitanja usredotočuju na napade na *Svjetski trgovinski centar (WTC)* i *Pentagon*, mnoga su samo ponavljanje onoga što je već godinama prisutno u medijskim razgovorima, kratkim priopćenjima vlada i udruženja, kao i na sveučilišnim predavanjima i okupljanjima mnogih građanskih udruženja, poput: Zašto je islam tako nasilan? Odobrava li Kur'an terorizam i bombaške napade samoubojica? Je li islam spojiv s modernizmom? Zašto muslimani progone židove i kršćane?

Razmišljajući o 11. rujnu 2001. i tim stalnim pitanjima, shvatio sam koliko su se pitanja promijenila ali i koliko su ostala ista. Islam je u Europi, nakon kršćanstva, druga najraširenija vjeroispovijest, a u Americi je treća. Ipak, mnogi na Zapadu i dalje žive i djeluju u svojevrsnom zrakopraznom prostoru glede poznavanja islama, istoj onoj praznini u kojoj sam i sam živio do unatrag nešta više od trideset godina. Kad sam se na fakultetu susreo s islamom, ostao sam zatečen otkrićem da je islam druga abrahamovska vjera. Uvijek smo govorili o židovsko-kršćanskoj povezanosti, ali nikada o židovsko-kršćansko-islamskoj predaji. Zašto? Ukoliko muslimani priznaju i poštuju mnoge utemeljitelje i proroke židovstva i kršćanstva (uključujući Abrahama odnosno Ibrahima, Mojsija odnosno Musaa i Isusa odnosno Isaa), kao i knjige koje je Bog objavio (Toru odnosno Tevrat i Isusovo Evanđelje odnosno Indžil), zašto je onda to meni ostalo nepoznato i nakon svih mojih godina studija na filozofskom fakultetu i stečenoga teološkoga obrazovanja?

Izučavanje islama otvorilo mi je nove vidokruge, drukčije razumijevanje povijesti, od križarskih pohoda i europskoga kolonijalizma do američkoga i sovjetskoga neokolonijalizma. Time je za mene iznova oživjela ne samo religija, nego jednako tako i povijest, kao i politika i civilizacija, kako klasična tako i moderna. Međutim, danas se mnogi oslanjaju na medijske nimalo originalne napise, sagledavajući islam kroz izobličenu prizmu usmjerenu samo na teroriste, vjerske fanatike i potlačene i obespravljenе žene. Pothvati radikaliziranih manjina poistovjećuju se s vjerovanjem većine muslimana. Uz to, muslimani su sve više dio vjerskoga krajolika Amerike i Europe. Iz dana u dan postaju sve više i sve češće naši sugrađani, susjedi i kolege na poslu.

Dakako, danas postoji puno više literature o islamu nego što je to bilo prije tridesetak godina, kad sam se počeo baviti tom tematikom. Pri pisanju ovoga djela poslužio sam se mnogim knjigama i člancima, kao i uvodom u islam kojega sam 1988. godine objavio pod naslovom *Islam. The Straight Path*. Manjak je, međutim, što brajni stručni radovi često ne dođu do širega kruga čitatelja. Mnogi ljudi danas traže izravne odgovore na vrlo konkretna pitanja glede islama, odgovore koje nije lako pronaći u povijesnim ili religijsko-povijesnim prikazima. Ovom sam knjigom želio udovoljiti upravo takvim suvremenim potrebama. Prvotna je nakana knjige da sažeto priopći ono što muslimani vjeruju i što oni čine. Budući da je taj sadržaj obuhvaćen u konkretnim pitanjima i odgovorima, knjigu nije potrebno čitati stranicu po stranicu, od korica do korica, nego je se može čitati prema osobnome zanimanju za određena pitanja. Svako je pitanje i odgovor zasebna cjelina, neovisna o prethodnome i susljednome sadržaju. Stoga će se pojedini sadržaji koji put ponoviti, a zgodimice se upućuje i na druge cjeline povezane s dotičnim sadržajem.

Mnoga pitanja, pridošla iz raznolikih slušateljskih krugova, odražavaju sklonost uvjerenju da u islamu ipak postoji nešto duboko pogrešno. Takvo je uvjerenje možda plod i nesvjesne primjene dvostrukih mjerila u pristupu islamu, kakva se primjenjuju, primjerice, kad je riječ o odnosu religije prema eskترمizmu, militantnasti, nasilju i terorizmu, pri čemu se posve drukčije gleda na takve slučajeve u

židovstvu i kršćanstvu. Dok u našim vlastitim uvjerenjima glede pluralizma, ljudskih prava, položaja žene u društvu i demokratizacije prihvaćamo povijesni razvoj, datle glede islama postoji počesto pretpostavka da su u njemu takve promjene nemoguće.

Imao sam sreću studirati, promatrati i proučavati nekoliko svjetskih religija, posebice, kršćanstva i islam, kao i židovstvo, hinduizam i budizam. Sva su ta vjerovanja oblikovala i preobražavala živote milijuna ljudi u povijesti čovječanstva. Nažalost, sve su religije imale i svoju sjenovitu stranu: one koje naučavaju samilost, pravdu i mir, bile su rabljene odnosno zlorabljene od mnogih ekstremista i borbeno raspoloženih pripadnika. U našem modernome i postmodernome svijetu, sve su religije pozvane prihvatiti pluralizam koji uravnotežuje istinu njihova vlastitoga vjerovanja s istinom koju zastupaju pripadnici drugih religija. Ta religija bi trebala biti ispravnost, a ne samoispravnost.

Sraz Zapada i muslimanskoga svijeta, sraz islama i židovsko-kršćanske predaje, nije sukob dvaju podvojenih i proturječnih svjetova. Židovi, kršćani i muslimani Abrahamova su odnosno Ibrahimova djeca, dio židovsko-kršćansko-islamskoga nasljedstva. Svijet je islama globalan: njegove prijestolnice i središta nisu samo Kairo, Damask, Meka, Jeruzalem, Carigrad, Islamabad, Kuala Lumpur i Džakarta, nego jednako tako i London, Paris, Marseilles, Bonn, NewYork, Detroit i Washington. Naša zajednička budućnost zahtijeva novi, uključiviji osjećaj pluralizma i suživota izgrađen na zajedničkom razumijevanju i uvažavanju. Ako će se ikada postići takozvano uzajamno razumijevanje među pripadnicima različitih religija, onda bitni dio paketa mora biti spoznaja onoga što islam naučava i što muslimani vjeruju o islamu, kao i ono šta pripadnici drugih religija vjeruju o njima.

Zahvala

Kod navođenja prijevoda Kur'ana, konzultirao sam neknliko vrlo korisnih prijevoda: Ahmad Alijev *Al-Qur'an. A Contemporary Translation*, Yusuf A. Alijev *The Koran. Text, Translation and Commentary*, Muhammad Asadov *The Message of the Quran*, te Majid Fakhryjev *The Qur'an. A Modern English Version*. Odabrao sam te koji su dali najveću jasnoću. Tamo gdje je bilo nužno, revidirao sam ili dao svoje vlastite prijevode.

Osobito sam zahvalan, mojoj višoj pripravnici-istraživaču Natani De Long-Bas, čiji je rad na ovom, kao i na drugim projektima bio uvijek izvanredno brz i postojan. Clare Menill, pomoćnica ravnatelja i Lesley Sebastian, upravna pomoćnica Centra za muslimansko-kršćansko razumijevanje na Sveučilištu Georgetown, pripomogle su da se moj rad na knjizi odvija bez većih zastoja i vrlo učinkovito, vješto usklađujući i moje druge obveze i djelatnosti.

Zahvalan sam prijateljima i kolegama Hibbi Abughideiri, Jonathanu Brownu, Khaledu Abouu El-Fadlu, Shermanu Jacksonu, Alexu Kronemeru i Johnu Vollu koji su u cijelosti ili djelomično pročitali rukopis i dali mi važne primjedbe i poticaje. Chintia Read, moja dugogodišnja suradnica u izdavačakj kući u Qxfordu, pažljivo je recenzirala svako poglavlje i omogućila dragocjeni eho glede djela, što nije izostalo ni u vrijeme godišnjih odmora. Joellin Ausanka nadzirala je tisak djela s profesionalizmom kojemu sam se počeo diviti još onda kad sam s njom surađivao na objavljivanju djela *Unholy War. Teror in the Name of Islam*.

Jean Esposito, moja supruga, partnerica i najbolja prijateljica, uključena je u ovo djelo od njegova začetka do izlaska iz tiska. Q&A format bio je njezina zamisao. I zahvaljujući samo njezinu entuzijazmu,

uvjerenju i suradnji, ovo se djelo doista i pojavilo. Kao i *Unholy War*, i ovo je djelo, doslovce, koliko moje toliko i njezino. Moji roditelji, John i Marya Esposito i moja braća, Lou i Rick, u svojoj tankoćutnosti i dosjetljivosti moji su osobiti podupiratelji. Zahvaljujem svim svojim prijateljima i kolegama muslimanima koji su mi godinama pružali svoje prijateljstvo i bili glavni izvori za upoznavanje i razumijevanje islama.

ŠTO BI SVATKO TREBAO ZNATI O ISLAMU

Općenita zapažanja

Zašto trebamo poznavati islam?

- Islam je druga najraširenija religija na svijetu (nakon kršćanstva) i uskoro će biti druga najraširenija religija u Americi.
- Muslimani već jesu naši susjedi, kolege na poslu i sugrađani i ubuduće će to sve više biti.
- Iako je islam u mnogome sličan židovstvu i kršćanstvu, većina Amerikanaca i Europljana muslimane drži tuđima, stranima i prijetećima, neizbježno povezanim s novinskim naslovima o terorističkim događanjima. To se treba promijeniti - a može se promijeniti boljim poznavanjem islama i njegovim dubljim razumijevanjem.
- Moramo dokrajčiti spiralu straha, mržnje i nasilja koja proizlazi iz neznanja, a ne pogađa više samo druge zemlje, nego i Ameriku.

Jesu li svi muslimani jednaki?

Zato što je europskam i američkom okruženju kršćanstvo puno bliže, njegova se nutarnja raznolikost prihvaća kao takva. Kršćanstvo se izražava u mnogim oblicima i okruženjima. Postoje različite kršćanske Crkve i sljedbe (od bapstista do unijata, od rimokatalika do grčkih i ruskih pravoslavaca), prisutne u različitim kulturama (srednjoistočnoj,

europskoj, azijskoj i afričkoj), što je urodilo raznolikošću vjerovanja i vjerničkih praksi unutar onoga što se naziva kršćanstvom. Tako je i u islamu. Tako muslimani tvrde da postoji samo jedan jedini od Boga objavljeni i ljudima dani islam, ipak postaje mnoga muslimanska tumačenja islama. Dva su glavna ogranka: sunitski (85%) i šijitski (15%). Unutar njih postoje raznolike teološke i pravne škole (islamskoga zakona, Šerijat). Uz to, islam ima bogatu mističku predaju koja uključuje mno-ge sufijske redove ili bratstva. Islam je temeljna jedinstvo unutar bogate kulturološke raznolikosti. Islamska se praksa različito izražava unutar goleme raznolikosti kultura od Sjeverne Afrike do Jugoistočne Azije, kao i u Europi i Americi. (Postoje li kakve podjele n islamu?, Koja je razlika između sunita i šijita?, Koje su podjele među šijitima?, Što je vahabijski islam?, Postoje li muslimani sufije?)

Gdje žive muslimani?

Muslimani čine većinsko stanovništvo u 56 zemalja diljem svijeta, uključujući Indoneziju, Bangladeš, Pakistan, Egipat, Irak i Nigeriju. Uz te zemlje, muslimani u znatnam broju naseljavaju i Indiju, Kinu, Središnju Azijsku Republiku i Rusiju, kao i Europu i Ameriku. Unatoč općenito raširenoj pretpostavci, većina muslimana ipak nisu Arapi. Zapravo svega 20 posto od ukupno 1,2 milijarde muslimana u svijetu potječe iz arapskih zemalja. Najveće se muslimanske zajednice nalaze u Indoneziji, Pakistanu, Bangladešu i Indiji.

Posljednjih desetljeća islam se u vjerskom krajoliku Amerike i Europe prometnuo iz gotovo neuočljive vjeroispovijesti u uglednu vjeroispovijest. Muslimani su dio širokoga raspona rasnih i narodnosnih grupacija, a u islamu se očituju kao starosjedilačka i useljenička skupina. U Americi, uz domaće afro-američke muslimane, izrazite useljeničke narodne skupine čine: Afganistanci, Afrikanci, Albanci, Arapi, Bangladežani, Bosanci, Indijci, Indonežani, Maležani, Pakistanci i Turci.

Vjerovanje i praksa

Što muslimani vjeruju?

Poput židova i kršćana, muslimani su monoteisti. Oni vjeruju u jednoga Boga, Stvoritelja, Uzdržavatelja, Upravitelja i Suca svemira. Muslimani vjeruju u poslanike, ne samo Poslanika Muhameda, nego i poslanike odnosno proroke židovske Biblije, uključujući Ibrahima odnosno Abrahama i Musaa odnosno Mojsija, te poslanike Novoga zavjeta, Isaa odnosno Isusa i Yahjaa odnosno Ivana Krstitelja. Vjeruju i u anđele, raj, pakao i Sudnji dan. Islam priznaje da je Božja objava bila primljena u Tori, Psalmima, Evandeljima i Kur'anu: „*Poslije njih smo Isaa, sina Merjemina, poslali, koji je priznavao Tevrat prije njega objavljen, a njemu smo dali Indžil, u kome je bilo uputstvo i svjetlo, u kome je takođe bilo uputstvo i pouka onima koji su se Allaha bojali*“ (Kur'an, 5: 46). Stoga muslimani gledaju židove i kršćane kao »narod Knjige«, zajednicu vjernika koji su primili objave, preko Božjih poslanika, u obliku svetih tekstova ili knjiga od Boga objavljenih.

Kao što kršćani vjeruju da je Objava sadržana u Novom zavjetu ispunjenje i upotpunjenje Staroga zavjeta, muslimani vjeruju da je Poslanik Muhamed, po meleku Džibrilu odnosno anđelu Gabrijelu, od Boga primio svoje objave da se tako ispravi ona ljudska pogreška koja je ušla u Bibliju i u sustave židovskoga i kršćanskoga vjerovanja. Prema tome, muslimani vjeruju da islam nije nova vjeroispovijest s novim svetim tekstom, iako je vremenski najmlađa jednobožačka svjetska religija (7. st.). Prema muslimanskom stajalištu, islam je najstariji, jer je on zapravo prvobitna i konačna objava Boga Ibrahimova odnosno

Ahrahamova, Musaaaina odnosno Mojsijeva, Isaina odnosno Isusova i Muhamedova: „On vam propisuje u vjeri isto ono što je propisao Nuhu i ono što objavljujemo tebi, i ono što smo naredili Ibrahimu i Musau i Isau: 'Pravu vjeru ispovijedajte i u tome se ne podvajajte!'"“ (Kur'an, 42: 13).

Zašto muslimani tvrde da potječu od Ibrahima odnosno Abrahama?

Muslimani gladaju sebe, zajedno sa židovima i kršćanima, kao djecu Ibrahimovu odnosno Abrahamovu, djecu koja pripadaju različitim ograncima iste religijske obitelji. I Kur'an i Stari zavjet kazuju pripovijest o Ibrahimu odnosno Abrahamu, Sari i Hadžeri odnosno Hagari, Sarinoj egipatskaj sluškinji. Dok židovi i kršćani potječu od Abrahama i njegove žene Sare po njihovu sinu Izaku, muslimani svoje vjersko podrijetlo unatrag slijede do Ibrahima odnosno Abrahama po Ismailu odnosno Jišmaelu, njegovu prvorodenom sinu od Hadžere odnosno Hagare.

Sukladno i židovskim i muslimanskim svetim tekstovima, kada nakon mnogo godina Sara nije mogla zečeti, nagovorila je Ibrahima odnosno Abrahama da uzme njezinu sluškinju Hadžeru odnosno Hagaru, i da tako dobije svoga nasljednika. Iz toga se odnosa rodio dječak komu su nadjenuli ime Ismail odnosno Jišmael. Nakon Ismailova odnosno Jišmaelova rođenja, i Sara je začela i rodila sina Ishaqa odnosno Izaka. Otada je Sara bila ljubomorna na Ismaila odnosno Jišmaela, koji je kao Ibrahimov odnosno Abrahamov prvorodeni sin trebao biti i njegov prvi nasljednik i tako zasjeniti njezina sina Ishaqa odnosno Izaka. Stoga je prisilila Ibrahima odnosno Abrahama da otjera sluškinju Hadžeru odnosno Hagaru i njezina sina Ismaila odnosno Jišmaela. Ibrahim odnosno Abraham nerado je dopustio da Hadžera odnosno Hagara i njezin sin odu, jer je Bog obećao da će učiniti Ismaila odnosno Jišmaela ocem velikoga naroda. Islamski izvori kazuju da su Hadžera odnosno Hagara i Ismail odnosno Jišmael dospjeli u blizinu Meke u Arabiji, a obje svete knjige kazuju da su bili

gotovo umrli od žeđi, ali su oboje bili spašeni vodom iz izvora koji je čudesno izbio u pustinji.

Islamski sveti tekstovi i predaja do u tančine opisuju pripovijest o ponovnom susretu i pomirenju oca i sina. Njihovo ponovno sjedinjenje stvorilo je dva najvidljivija islamska simbola, Kabu i hadž. Sukladno islamskim izvorima, Ibrahim odnosno Abraham saznao je da su Hadžera odnosno Hagara i Ismail odnosno Jišmael živi i nakon traženja pronašao ih je u blizini današnje Meke. Nakon što je čuo o Hadžerinim odnosno Hagarinim bolnim iskustvima u pustinji, kao i o čudesnom događaju koji ih je spasio, zajedno s Ismailom odnosno Jišmaelom ponovno je izgradio Kabu, za koju se vjerovalo da ju je prvotno bio sagradio Adem odnosno Adam i to kao hram jednom, istinskom Bogu. Stoga se muslimani diljem svijeta kad mole okreću u pravcu Kabe, kao ujedinjavajući čin bogaštovlja jednome, istinskom Bogu. Danas se Kaba drži najsvetijim mjestom u muslimanskom svijetu. Njezin izgled, kocka s crnim prekrivačem, jedan je od najpoznatijih simbola u islamu. (Usp. Što je Kaba?)

Muslimanski sveti tekstovi također kazuju da je Ibrahim odnosno Abraham ustanovio i obrede svetoga hodočašća u Meki, od kojih mnogi iznova obnavljaju Hadžerino odnosno Hagarino iskustvo. Hodočašće (*hadj*, hadž) privlači više od dva milijuna ljudi godišnje i to je drugi izrazit simbol vjere. (Usp. Što muslimani rade za hodočašća u Meki?)

Postoji značajna razlika u biblijskim i islamskim izvješćima o Ibrahimovoj odnosno Abrahamovoj pripovijesti. Suprotno biblijskoj predaji (Knjiga postanka, 22, 1-2), većina islamskih učenjaka označuje Ismaila odnosno Jišmaela umjesto Ishaqa odnosno Izaka kao namjeravanu žrtvu u pripovijesti o Ibrahimovoj odnosno Abrahamovoj spremnosti da na Božju zapovijed žrtvuje svoga sina (Kur'an, 37: 99-113).

Kako je nastao islam?

Poput židovstva i kršćanstva, i islam je nastao na Srednjem Istoku. To nije bila posve nova jednobožačka vjeroispovijest koja se pojavila u izolaciji, svojevrsnoj odvojenosti od drugih. Vjerovanje u jednoga Boga, monoteizam, cvjetalo je tijekom mnogih stoljeća. Spoznaje o židovstvu, kršćanstvu i zoroastrizmu dospjele su u Meku u Arabiji sa stranim karavanskim robnih razmjenama, a s tim su se vjerovanjima susretali i mekanski trgovci na brojnim putovanjima diljem Srednjega Istoka, štoviše, kršćanska, zoroastrička i židovska plemena živjela su i u Arabiji.

U šestom stoljeću, Meka je izrasla kao novo trgovačko središte s golemim novim bogatstvom, ali i s rastućim raslojavanjem bogatih od siromašnih, podjelom koja je ugrožavala tradicionalni sustav arapskih plemenskih vrednota i društvene sigurnosti. U to je vrijeme i u takvom društvenom okruženju Poslanik Muhamed započeo propovijedati poruku Kur'ana koja je učinjena temeljem islama, vjeroispovijesti koja poziva sve ljude da se okrenu ispovijedanju jednoga i istinitoga Boga i utemeljenju pravednoga društva.

Muslimani vjeruju da se Bog ponajprije objavio Musau odnosno Mojsiju (židovski sveti tekst, Tora), potom 'Isau odnosno Isusu (kršćanski sveti tekst, Evanđelje) te konačno Muhamedu (islamska sveta knjiga, Kur'an). Muhameda se ne drži utemeljiteljem nove islamske religije. Poput biblijskih poslanika odnosno proroka koji su došli prije njega, i on je bio vjerski obnovitelj. Muhamed je rekao da nije donio novu poruku nekog novog Boga, nego poziva ljude da se vrate ispovijedanju jednoga, istinitoga Boga i načinu života koji su zaboravili ili se od njega odalečili.

Budući da nije nova objava, Kur'an sadrži mnoga upućivanja na pripovijesti i likove iz Staroga i Novoga zavjeta, uključujući Adama odnosno Adema i Evu odnosno Hawwu, Abrahama odnosno Ibrahima i Mojsija odnosno Musaa, Davida odnosno Davuda i Salomona odnosno Sulejmana, te Isusa odnosno Isaa i Mariju odnosno Merjemu. Islam i

ispovijedanje Allaha (Allah - arapska riječ za židovskoga i kršćanskoga Boga, koja doslovce i znači Bog), usred mnogobožackoga (politeističkoga) društva, značili su povratak zaboravljenoj prošlosti, povrata k vjerovanju prvoga jednobošca, Ibrahima odnosno Abrahama. Prema Muhamedu, većina njegovih suvremenika u Meki, sa svojim plemenskim vjerovanjima u više različitih bogova, živjeli su u nepoznavanju jednoga i istinitoga Boga i njegove volje, kako je objavljeno poslanicima Adem i Adamu, Ibrahimu odnosno Abrahamu, Musau odnosno Mojsiju i Isau odnosno Isusu. Objave koje je Muhamed primio dovele su ga do toga da je vjerovao kako su židovi i kršćani tijekom vremena iskrivili Božju izvornu poruku danu po Musau odnosno Mojsiju i poslije Isau odnosno Isusu. Stoga su muslimani i Toru i Evanđelja gledali kao spoj izvorne objave i potonjih ljudskih dodataka. Jednako su tako gledali i Isusovo uzdizanje od Božjeg poslanika, proroka do Sina Božjega.

Objave koje je Muhamed primio pozivale su na vjersku i društvenu obnovu. One ističu društvenu pravdu (zauzimanje za prava žena, udovica i siročadi), ispravljajući iskrivljenosti Božjih objava u židovstvu i kršćanstvu, i upozorujući na to da su već mnogi odlutali od Božje poruke dane po njegovim poslanicima. Te objave pozivaju na povratak onome na što Kur'an upućuje kao ispravnu stazu islama ili Božji put, objavljen zadnji put Muhamedu, posljednjem poslaniku ili „pečatu“ poslanstva.

Koja je muslimanska sveta knjiga?

Kur'an (ponekad pisan kao *Quran* ili *Koran*) u arapskom jeziku znači glasno čitanje. Kur'an je muslimanska sveta knjiga. On sadrži objave koje je primio Poslanik Muhamed od Boga preko meleka Džibrila odnosno anđela Gabrijela. Muhamed, koji nije znao čitati ni pisati, djelovao je kao Božji posrednik; rečeno mu je da „kazuje“ objavu koju je primio. Za muslimane, Muhamed nije bio niti autor niti izdavač Kur'ana. Prema tome, Kur'an je vječna, doslovna riječ Božja, sačuvana u arapskom jeziku onako kako je i objavljena i u onom slijedu

koji je zapovjeden božanskom objavom. Tijekom razdoblja od 23 godine, od Muhamedove četrdesete godine pa sve do njegove smrti, 632. godine, objavljeno mu je 114 Kur'anskih poglavlja (nazvanih surama).

Muslimani vjeruju da je Kur'an spočetka, u vrijeme Poslanikova života, bio i usmeno i pismeno sačuvan. Cjelokupni je tekst, petnaestak ili dvadesetak godina nakon Poslanikove smrti prikupljen, objedinjavan i potom standardiziran (kanoniziran), što znači da mu se ništa više ne može ni dodavati ni oduzimati. Kur'an je veličine otprilike četiri petine opsega Novoga zavjeta. Poglavlja slijede u nizu od najdužih do najkraćih i nisu tematski poredana, što je na neke muslimane djelovalo pomalo frustrirajućim, budući da im je tekst djelovao nekako raskomadano i nesređeno. Međutim, ima to i svoje prednosti, jer čitatelj može nasumce otvoriti tekst i početi čitati od bilo kojeg odjeljka, budući da svaki donosi cjelovitu pouku koju treba usvojiti i o njoj razmišljati.

Recitiranje, glasno govorenje (učenje, *prev. nap.*) Kur'ana središnje je u životu muslimana. Mnogi muslimani uče čitav Kur'an napamet. Učenje Kur'ana krijepi - ono što muslimani drže čudom - mogućnost slušanja zbiljske Božje riječi iskazane ljudskim glasom. Povijest svjedoči o mnogima koji su nakon slušanja glasnog čitanja (učenja) Kur'ana bili privučeni toj vjeroispovijesti i potom se obratili na islam. Muslimani čitaju odlomke iz Kur'ana koji su dio njihovih pet dnevnih molitava (*namaza*); skladna i poetska recitiranja Kur'anskih redaka (ajeta) dio su uvoda u svako događanje u zajednici, od vjenčanja i pokopa do predavanja i poslovnih večera. Kur'an se recitira na stadionima prepunim pobožnih i oduševljenih muslimana koji tomu pribivaju kao što Amerikanci ili Europljani pribivaju operi ili koncertu. Mnogi muslimani doživljavaju duboko estetsko zadovoljstvo pri slušanja bogate, rezonantne i rimujuće proze, s njezinim ponavljanjima i profinjenim infleksijama.

Zašto je arapski jezik toliko važan u islamu?

Muslimani vjeruju da se Kur'an, kao i Tora i Evanđelje, temelji na ploči ispisanoj arapskim jezikom, koja je u Boga u Nebu. Oni vjeruju da učenja tih svetih knjiga, objavljena u različitim vremenima u povijesti, potječu iz toga izvora. Muhamed je primio Kur'an od Boga, onako kako mu ga je kazivao melek, a potom ga prenosio zajednici. Tekst je potom bio zapisan na arapskome jeziku, i posve se vjeruje da je izravna Božja riječ. Svi muslimani, bez obzira na njihove materinske jezike, pamte i recitiraju (*uče*) Kur'an na arapskom jeziku, na kojemu je i objavljen, bez obzira na to razumiju li taj jezik ili ne. Jednako tako, kada muslimani mole diljem svijeta, bez obzira na njihove mjesne jezike, oni mole na arapskom jeziku. Sve do suvremenoga doba, Kur'an je bio tiskan isključivo na arapskom jeziku. Čak se i danas često uz tekst prijevoda tiska i arapski tekst, jer - ispravno rečeno - muslimani svaki prijevod drže samo „tumačenjem“.

Usmeno čitanje Kur'ana ostalo je moćni izvor nadahnuća sve do danas. Glasno govorenje Kur'ana na arapskom jeziku oblik je umjetnosti, a Kur'anske recitatore (*učače*) poštuje se onako kako se poštuje operna zvijezda na Zapadu. Audio kazete s recitiranjem Kur'ana sluša se s užitkom, kako zbog umjetničke tako i zbog vjerske vrijednosti. Posjetitelj u muslimanskim zemljama nailazi na recitiranje Kur'ana na ulici, u trgovinama, taksiju gdje odjekuje s radija ili kazetofona. Mnoštva diljem islamskoga svijeta pune stadione kako bi prisustvovali javnom natjecanju u učenju Kur'ana. Učenje čitavoga Kur'ana napamet donosi veliki ugled, kao i korist.

Kakva je Muhamedova uloga u životu muslimana?

Tijekom svoga života kao i u stoljećima potom, Poslanik Muhamed bio je uzor kojega su muslimani slijedili kao svoju težnju da ispune Božja volju. Islam posebice vrednuje djelovanje, zauzetost -

potičući muslimane da se međusobno natječu, da se upinju do krajnjih svojih mogućnosti. Neki muslimani kažu daje Muhamed „živi Kur'an“, svjedok u čijim se riječima i ponašanju očituje Božja volja. Za razliku od kršćana koji često u Isusu gledaju samo duhovni uzor, muslimani poštuju Muhameda ne samo kao proroka Božjega nego i kao čovjeka s velikim političkim sposobnostima. Stoga je muslimanu Muhamed uzor u svim područjima života, bilo u tome kako trebaju postupati s prijateljima i neprijateljima, što trebaju jesti i piti, ili pak kako žalovati a kako se veseliti. Takvo pridavanje važnosti Muhamedu kao uzoru, promjena je u odnosu na predaju koja potječe od predislamskih arapskih plemena. Ta se predaja odražavala u čuvanju vlastitih ideala i normi, što je nazvano sunnah (*sunnat* - arapski ugažena staza). Bili su to plemenski običaji, predaja koju su prethodni naraštaji, riječju i primjerom, ostavili u nasljedstvo. Muhamed je obnovio te prakse i kao plod toga, njegova je suna (*sunna* - njegove riječi i djela) postala normom za život muslimanske zajednice.

Muhamed je u svom životu odjelotvorio ono što mu je u Kur'anu objavljeno. U njegovu su životu zakoni, koje je Bog objavio za različite uvjete svagdašnjega ljudskoga života, poprimili svoj praktični oblik. U islamu ne postoji područje života koje bi bilo izvan vjeroispovijesti. Muslimanska opažanja ili sjećanja na ono što je Poslarik rekao ili radio, prenesena su usmeno i pismeno u »predaji«, hadis (*hadith*). Hadis se bavi svim vidicima Muhamedova života, kako osobnoga, tako i javnoga, društvenoga i političkoga. Stoga muslimani, kad mole ili obavljaju hodočašće u Meku, nastoje to činiti onako kako je to Poslanik činio, ništa ne dodajući i ne oduzimajući od onoga kako im je rečeno da je Muhamed činio. To nikako ne znači da muslimani Muhameda štuju kao Boga. Zapravo, predaja Poslaniku pripisuje vođstvo u području higijene, oblačenja, prehrane, poštovanja supružnika, diplomacije i vođenja rata, na temelju iscrpnih izvješća o Muhamedovim pothvatima u ratu i miru, njegova odnosa prema obitelji, prijateljima i protivnicima, njegove prosudbe u dobrim i lošim vremenima, te njegove odluke za vrijeme opsade kada je muslimane bodrio i podsjećao na to da slijede riječ Božju i tako izvojevao pobjedu.

Je li Muhamed bio poslanik poput biblijskih poslanika, odnosno proroka?

U islamu je shvaćanje poslanstva šire nego u židovstvu i kršćanstvu. Muslimani razlikuju „vjerovjesnika“ (*nabijj*) od „poslanika“ (*rasul*). Poslanicima Bog daje poruku za zajednicu u obliku knjige. Za razliku od proroka, Božjim je poslanicima (od Boga) zajamčen uspjeh. Dok su svi poslanici vjerovjesnici, nisu svi vjerovjesnici poslanici. Riječ vjerovjesnik primjenjuje se na Ibrahima odnosno Abrahama, Nuha odnosno Noaha, Ya'quba odnosno Jakova i Yahyaa odnosno Ivana Krstitelja, kao i na nebiblijske poslanike Arabije kao što su Hud i Salih. Poslanik se primjenjuje samo za Musaa odnosno Mojsija, Isaa odnosno Isusa i Muhameda, čije su objave sačuvane u obliku svetih knjiga.

Zašto je toliko toga poznato o Muhamedovu životu?

Muslimani vjeruju da Muhamed nije samo primio Božju zaključnu objavu čovječanstvu, nego da ju je i savršeno proživio. Stoga se katkad o njemu govori kao o „živom Kur'anu“. Muhamed je bio i ostaje muslimanski uzor kojega svi vjernici nasljeđuju. Muhamedovi su suvremenici mogli uvijek doći k njemu i u njega izravno zatražiti savjet ili mišljenje glede bilo kojeg pitanja. Muhamedovom smrću muslimanska je zajednica izgubila svoj izravni kanal objave.

Budući da su muslimani od početka vjerovali da su Muhamedove riječi i djela živi primjer Kur'ana, rana ih je muslimanska zajednica željela što je više moguće sačuvati. Pripovijesti o Poslanikovu primjeru (*sunnah*, *sunnet*), poznate kao hadis (*hadith*, Poslanikova predaja), obuhvaćaju različita područja Muhamedova života, uključujući vjerske obrede i bogoštovlje, prehranu, odijevanje, osobnu higijenu, brak i međusobni odnos supružnika, diplomaciju i ratovanje. Iscrpna izvješća bilježe Muhamedove pothvate u ratu i miru, njegov

odnos prema obitelji, prijateljima i protivnicima, njegove prosudbe u dobrim i lošim vremenima, kao i njegove odluke za vrijeme vojne opsade kada je u pobjedničkom raspoloženju bodrio muslimane podsjećajući ih na to da slijede riječ Božju. Ti su primjeri više nego izvor pukog oponašanja, ugledanja u uzor. Oni su nešto što bitno pripada osobitom svojstvu Poslanikovu.

Hadis je prikupljan u razdoblju od sedamsto godina. Budući da su mnogi ljudi bili prisutni kada je Muhamed odgovarao na pitanja muslimanske zajednice, sačuvane su i različite predaje, tj. više inačica istoga primjera. Iako postoje mnoge hadiske zbirke, u sunitskom islamu dvije su osobito vjerodostojne, a sastavili su ih Muslim ibn al-Hajjaj i Ismail al-Bukhari.

Zarana se, sa širenjem Poslanikove predaje, pojavilo i pitanje glade vjerodostojnosti (autentičnosti) hadisa, iz čega se doskora razvila i znanost hadiske kritike. Najznačajniji način utvrđivanja hadiske vjerodostojnosti bio je provjeravanje slijeda prenositelja. Većina je predaja započinjala s navodom da je taj i taj rekao to i to, što je čuo od toga i toga, odajući tako cijeli slijed prenositelja, sve tamo do Muhameda samog, ili jednog od njegovih pratitelja koji je izvijestio što je Muhamed rekao ili učinio. Velika se pozornost pridavala utvrđivanju vjerodostojnosti i poštenja različitih prenositelja, kao i to je li uopće moguće da su poznavali osobu od koje su prenijeli hadis. Ukoliko bi se slijed prenositelja dokazao kao moguć, onda bi se hadis prihvaćao kao vjerodostojan. Drugi se postupak hadiske kritike usredotočio više na sadržaj hadisa nego na slijed prenositelja. Oni koji su ispitivali sadržaj nastojali su provjeriti je li hadis u skladu s Kur'anom i drugim hadisima sa srodnom tematikom i tako ga vrednovati. U slučaju kad su dva hadisa međusobno proturječna, vjerski su učitelji uzimali Kur'an kao vrhunski autoritet s obzirom na sadržaj, bez obzira na to tko je bio prenositelj hadisa.

Iako je za neke suvremene poznavatelje svetih tekstova, i muslimanske i nemuslimanske, vjerodostojnost hadisa upitna, većina muslimana i dalje drži hadise kao sveti tekst i navodi ih kao dokaz Božjih zapovijedi u pojedinačnim pitanjima. Svejedno potječu li oni izravno od Muhameda ili ne, oni su Poslanikova predaja koja prenosi

bogatu vjersku i društvenu povijest. Oni su i sržni zapis o tome kako je Poslanik islama bio i ostao cijenjen u muslimanskoj zajednici, a daju i uvid u prijepona pitanja i rasprave u ranoj islamskoj povijesti.

Je li Muhamed imao istodobno više žena?

Muhamed je do svoje četrdeset i devete godine bio oženjen Hatidžom (*Khadijom*), s kojom je živio dvadeset i četiri godine, sve do njezine smrti. O njegovu životu s Hatidžom, koja mu je bila najbliža pouzdanica, tješiteljica i najjača podupirateljica, puno je zabilježeno. Imali su šestero djece, dva sina koji su umrli u ranom djetinjstvu i četiri kćeri, od kojih je naposljetku samo Fatima preživjela.

Nakon Hatidžine smrti Muhamed se oženio s više žena, od kojih su sve osim jedne bile udovice. Neke je brakove sklopio kako bi učvrstio političke saveze, šta je bilo u skladu s tadašnjim običajima u arapskih starješina. Druge je pak brakove sklopio sa ženama svojih drugova koji su poginuli u borbi. Tim je ženama bila potrebna zaštita. U društvu u kojem se velika vrijednost pridavala djevičanskoj nevinosti, ponovna udaja udovica bila je vrlo problematična. Međutim, politički i društveni motivi koji stoje iza mnogih Muhamedovih brakova, ne bi trebali zasjeniti činjenicu da su Muhameda žene privlačile i da je rado bio u njihovu društvu i uživao njihovo supružništvo i prijateljstvo. Njegov život odražava islamski nazor o braku i spolnosti, pronađen u objavi i Poslanikovo predaji, koja ističe važnost obitelji i koja spolnost promatra kao Božji dar kojega se uživa u bračnoj vezi.

Što muslimanima znači diljem svijeta rasprostranjena muslimanska zajednica (ummah)?

Muslimani vjeruju da su članovi diljem svijeta rasprostranjene muslimanske zajednice, poznate kao umet (*ummah*), u kojoj su ujedinjeni vezom vjere koja nadilazi plemenske, narodnosne i manjinske prepoznatljivosti. To se vjerovanje temelji na Kur'anu (2:

143), gdje se tvrdi da je Bog stvorio muslimanski umet da svjedoči o tomu kako Bog vodi narode.

Islam je bio objavljen u vremenu i prostoru u kojemu je privrženost plemenu i poistavjećivanje s plemenom bila najvažnija osobna odlika. Društveni se položaj pojedinca temeljio na pripadničtvu pojedinom plemenu. Islam pak zastupa posvemašnju jednakost svih vjernika. Temeljna prepoznatljivost muslimana jest to da je musliman, i to ima prednost pred pripadnošću određenom plemenu, narodnosnoj skupini ili rodu. Takvo zastupanje temeljne jednakosti svih muslimana razorilo je važnost plemenske pripadnosti i potaknulo vjerovanje da muslimani uvijek trebaju braniti i štititi druge muslimane. *Kur'an (9: 71)* kaže: „*A vjernici i vjernice su prijatelji jedni drugima: traže da se čine dobra djela, a od nevaljalih odvraćaju, i molitvu obavljaju i zekat daju, i Allahu i Poslaniku Njegovu (tj. Muhamedu) se pokoravaju. To su oni kojima će se Allah sigurno smilovati. - Allah je doista silan i mudar.*“

Pojmom umet često se upućuje na bitno jedinstvo svih muslimana, unatoč raznolikim zemljopisnim i kulturološkim uvjetovanostima. Poslanikova predaja (*hadis*) ne govori o umetu kao prostornom jedinstvu muslimana, nego o duhovnom jedinstvu, jedinstvu koje u sebi objedinjuje različitost vjerovanja svojih članova. Taj je pojam bio posebice važan u devetnaestom stoljeću, u doba europskoga kolonijalizma i vremenu nastanka nacionalizma. Islamski su pokreti otpora zahtijevali obranu umeta naspram europskih uplitanja diljem islamskoga svijeta. I Otomansko se carstvo pozivalo na umet i u njegovu jedinstvu gledalo mogućnost vraćanja islamske solidarnosti. Ni nacionalisti, koji su pokušavali svoje zemlje ujediniti na temelju nacionalne pripadnosti, nisu ugrozili nacrt umeta, iako su ga zapravo koristili kao osnovu za pozivanje na političko jedinstvo. Iako su nacionalisti još od 1960-ih zahtijevali odvajanje nacionalne pripadnosti od vjerske, islamisti su nastavili podupirati pojam pripadništva umetu kao temeljnu prepoznatljivost svih muslimana, čak i prije narodnosne, jezične ili krajevine pripadnosti. Suvremeni muslimani još uvijek vjeruju u umet kao društveno jedinstvo, unatoč posvjetovljenju (sekularizaciji) javnoga života i suvremenom isticanju nacionalne političke pripadnosti.

Muslimani nisu zahtijevali da zaštite jedni druge i da smatraju svoje muslimansku prepoznatljivost važnijima od bilo kojih drugih svojih prepoznatljivosti. Oni su upućivali na svoje pripadništvo muslimanskom umetu kao razlog svoga zanimanja za muslimane diljem svijeta. Veliku pozornost svjetske muslimanske zajednice izazvale su afganistanske borbe protiv sovjetske okupacije od 1979. do 1989. godine, etničko čišćenje bosanskih muslimana 1994. godine i kosovskih albanskih muslimana 1997. godine, a u današnje je vrijeme u središtu pozornosti težak položaj Palestinaca. Muslimani su vrlo zauzeti i u osnivanju fondova za pomoć žrtvama prirodnih katastrofa, kao što su, primjerice, potresi u Turskoj i Afganistanu.

Što je srž vjerovanjâ koja ujedinjuju sve muslimane?

Unatoč bogatoj raznolikosti u islamskoj praksi, postoji i pet jednostavnih naređenih obreda propisanih u Kur'anu koje svi praktični muslimani prihvataju i slijede. Ti su „stupovi islama“ srž vjeroispovijesti koja objedinjuje sve muslimane, a islam kao religiju odvaja od drugih religija. Izvršavanju stupova islama potrebno je posvetiti um, osjećaje, tijelo, vrijeme, imetak i životnu snagu. Obveze koje proizlaze iz pet stupova islama, muslimane jačaju u iskustvu Božje prisutnosti u njihovu životu i podsjećaju ih na to da pripadaju zajednici vjernika raširenoj diljem svijeta.

1. Prvi se stup naziva *priznavanje vjere* (očitovanje). Musliman je onaj tko priznaje „da nema drugoga boga osim Boga (Allaha) i da je Muhamed Božji poslanik“. To je priznavanje vjere poznato kao šehadet (*shahada*, Svjedočenje, svjedočanstvo). Allah je arapsko ime za Boga, upravo kao što je Jahve hebrejsko ime za Boga u Starom zavjetu. Da bi se postalo muslimanom, potrebno je izgovoriti taj jednostavni proglas.

Prvi dio toga proglasa potvrđuje islamski posvemašnji monoteizam, beskompromisno vjerovanje u jednost ili jedincatost Božju, kao i učenje da je združivanje bilo čega drugoga s Bogom idolatrija i neoprostiv grijeh, kako piše i u Kur'anu (4: 48): „*Allah neće*

oprostiti da Mu se neko drugi smatra ravnim, a oprostiće manje grijehove od toga, kome On hoće. A onaj ko druge smatra Allahu ravnim čini, izmišljajući laž, grijeh veliki.“ Na temelju toga bolje se razumije islamsko vjerovanje da je njegova objava i dana upravo zato da bi se ispravila ona iskrivljavanja „ispravne staze“ koja su se dogodila kršćanskim poimanjem Boga kao Trojstva i katoličkim štovanjem Djevice Marije kao Bogorodice.

Drugi dio priznavanja vjere kazuje da Muhamed nije samo vjerovjesnik, nego da je jednako tako i Božji poslanik, što označava uzvišeniju zadaću kakvu su, prije njega, imali i Musa odnosno Mojsije i 'Isa odnosno Isus. Muslimani vjeruju da je Muhamed nositelj posljednje i završne Božje objave. Prihvaćanjem Muhameda kao „pečata poslanstva“, oni prihvaćaju i sve dotad objavljene poruke, sve tamo od Adema odnosno Adama i vjeruju da ih Muhamedova poruka potvrđuje i upotpunjuje. K tomu nekako poput Isusa Krista u kršćanstvu, i Muhamed je u islamu svojim životom postao najvažniji uzor. Vjernikov napor da nasljeđuje Muhamedov primjer, odražava hitnu usmjerenost islama na djelovanje i praksu. Glede toga islam, nalik židovstvu, a puno više nego kršćanstvo, ističe zakon, čime se nauku i dogmi daje veće značenje. Ta se praktična usmjerenost islama odražava u njegova ostala četiri stupa.

2. Drugi je stup islama *namaz* (*salat*, molitva). Muslimani mole (ili, možda ispravnije rečeno, klanjaju) pet puta dnevno: u svitanje, u podne, poslijepodne, nakon zalaska sunca i uvečer. Iako vremena za molitvu i bogoštovne radnje u Kur'anu nisu pojedinačno navedeni, Muhamed ih je ustanovio.

U mnogim muslimanskim zemljama, opomene na molitvu, ili „pozivi na namaz“, odjekuju ponad krovova. Potpomognut megafonom, s najvišega vrha minareta, mujezin (*muezzin*) poziva:

„Bog je najveći (*Allahu Akbar*); Bog je najveći; Bog je najveći; Bog je najveći; Svjedočim da nema drugog boga osim Boga (Allaha); Svjedočim da nema drugog boga osim Boga; Svjedočim da je Muhamed Božji poslanik; Svjedočim da je Muhamed Božji poslanik;

Dodite na molitvu; Dodite na molitvu; Dodite na spas; Dodite na spas; Bog je najveći; Bog je najveći; Nema drugog boga osim Boga.“

Te opomene tijekom dana pomažu vjernicima da ne zaboravljaju na Boga usred svagdašnjega posla i brige za obitelj. One iznova bude i jačaju svijest o posvemašnjoj ovisnosti o Bogu, i svjetovne zaokupljenosti smiještaju u perspektivu smrti, posljednjega suda i zagrobnoga života.

Molitve se sastoje od učenja iz Kurana na arapskom jeziku i veličanja Boga, a popraćene su nizom kretnji: stajanjem, klanjanjem, klečanjem, dodirivanjem tla čelom i sjedenjem. Učenja i popratne kretnje izražavaju pokornost, poniznost i klanjanje Bogu. Muslimani mogu klanjati na bilo kojem čistom mjestu, sami ili s drugima, u džamiji ili domu, na radnom mjestu ili na cesti, u zatvorenom ili na otvorenom. Više se vrijednim i zaslužnim drži kad se moli s drugima, ako je to moguće, jer se pri tom više njih kao jedno tijelo ujedinjuju u klanjanju Bogu, pokazujući time stegu, bratstvo, jednakost i solidarnost.

Nakon što se pripreme za molitvu, muslimani se okreću u smjeru Meke, svetoga grada u kojem se nalazi Kaba (Božja kuća za koju se vjeruje da ju je sagradio Ibrahim odnosno Abraham i njegov sin Ismail odnosno Jišmael). Svaki čin bogoštovlja počinje priznanjem vjere: »Bog je najveći“ (*Allahu Akbar*) nakon čega slijede propisane molitve koje uključuju početne ajete Kur'ana.

Na kraj u namaza, iznova se prouči šehadet (*shahadah*, priznanje odnosno očitovanje vjere), a potom slijedi „davanje selama odnosno mira - Mir neka je svima vama, milost i blagoslov Božji“ - što se dvaput ponovi.

3. Treći stup islama naziva se zekat (*zakat*, što znači čišćenje). Poput namaza, koji je pojedinačna i zajednička dužnost, zekat izražava muslimansko bogoštovlje i iskazivanje zahvalnosti Bogu potpomaganjem sirotinje. On zahtijeva godišnji prilog od 2,5 posto od osobnoga imetka i ostavštine, a ne samo postotak godišnjega dohotka. Prema islamu, istinski posjedovatelj stvari nije čavjek nego Bog. Ljudima je njihov imetak samo povjeren na čuvanje (od Boga povjeren!). Prema tome, zekat nije „milostinja“ nego je obveza onih

koji su svoj imetak dobili od Boga da njime udovolje i potrebama manje imućnih članova zajednice. Kur'an (9:60), kao i islamski zakon, određuju da se zekat koristi za pomoć siromašnima, siročadi i udovicama, za otkup robova i dužnika, i da se njime pripomogne one koji rade na Božjem putu (to jest, izgradnja džamija, vjerskih škola i bolnica). Zekat, razvijen prije četrnaest stoljeća, u muslimanskom društvu djeluje kao oblik društvene sigurnosti. U šijitskom islamu, uz zekat, koji nije ograničen na 2,5 posto od imovine i nasljedstva, vjernici plaćaju vjerski porez (*khums*) na svoj dohodak vjerskom starješini. Time se pomaže siromašne i one u oskudici.

4. Četvrti stup islama, ramazanski post (*sijam, savm*), obavlja se u mjesecu ramazanu, devetom mjesecu islamskoga kalendara i mjesecu u kojem je Muhamed dobio prvu objavu. Muslimani, čije zdravlje to dopušta, moraju cijeli mjesec postiti, a to znači od zore do zalaska sunca suzdržavati se od jela, pića i spolnih odnosa. Post je zajednički mnogim vjeroispovijestima. Katkad ga se uzima kao pokoru, a koji put pak da vjerniku pomogne da se oslobodi od pretjerane zaokupljenosti tjelesnim potrebama i požudom. U islamu je nakana ramazanskoga posta da vjernike potakne na razmišljanje o njihovoj krhkosti i ovisnosti o Bogu, usredotočujući ih na duhovne ciljeve i vrijednosti.

Post se prekida u suton blagovanjem laganoga obroka pučki nazvanoga „doručak“ (*sehur*). Većernji pak obrok (*iftar*) često se blaguje u krugu prijatelja ili ga uzima više obitelji zajedno, pri čemu se često služe birana jela i poslastice kakve se pripremaju jedino u to doba godine. Mnogi odlaze u džamiju na večernju molitvu nakon koje slijede posebne molitve kakve se uče samo tijekom ramazana. Neki tijekom ramazana pročitaju čitav Kur'an (uzimajući dnevno jedan *juz'*, džuz - trideseti dio Kur'ana) kao osobit čin pobožnosti, a javno čitanje Kur'ana i sufijsko veličanje Boga može se čuti tijekom večeri. Obitelji ustaju prije izlaska sunca da pojedu svoj prvi dnevni obrok koji ih mora održati u snazi sve do zalaska sunca.

Krajem ramazana (dvadeset i sedme večeri) muslimani proslavljaju „Noć moći“ (*Lajlatu-l-qadr*), noć kada je Muhamed primio prvu Božju objavu. Mjesec ramazana završava jednim od dva najveća islamska blagdana, blagdanom prijekida gosta, nazvanim *Eid al-Fitr*,

ramazanski bajram, a slavi se tri dana. Po svom je duhu veselja, posebnosti slavlja i međusobnim darivanjima sličan Božiću.

5. Peti je stup islama hadž (*hajj*) odnosno hodočašće Kabi u Meki u Saudijskoj Arabiji. Od svakoga se odraslologa muslimana, čije to tjelesne i imovinske mogućnosti dopuštaju, zahtijeva da barem jednom u životu žrtvuje dio svoga vremena, imanja, društvenoga položaja i uobičajenih udobnosti kako bi hodočastio u Meku, postajući tako u potpunosti hodočasnikom u Božjoj službi. Nakon ramazana slijedi vrijeme hadža. Svake se godine više od dva milijuha vjernika iz čitavoga svijeta okupi u svetom gradu Meki, tvoreći tako zajednicu ogromne raznolikosti kultura i jezika koja ispovijeda i svjedoči svoju vjeru. Uz to pastoji još i 'umra (pregledavanje), pobožni obred koji se zove i „manje hodočašće“, a čini ga obilazak svetih mjesta u vrijeme izvan hadža. Mnogi hodočasnici koji obavljaju hadž obave i 'umru i to prije hadža, tijekom njega ili nakon. Međutim, obavljanje 'umre ne nadomiješta obvezu hadža.

Što muslimani rade za hodočašća u Meki?

Muškarci koji obavljaju hodočašće odjeveni su u jednostavnu odjeću, koju čine dvije bijele plahte bez šavova, a žene imaju pravu koja u cijelosti prekriva tijelo, izuzev lica, šaka i stopala. Ta odjeća simbolizira čistoću, kao i jedinstvo i jednakost svih vjernika.

Kad se hodočasnici približavaju Meki, uzviču: „Odzivam Ti se, Gospodaru, odzivam Ti se.“ Kada uđu u Meku hodočasnici su obvezni odmah ići prema Kabi, koja se nalazi u sklopu Velike džamije (Usp. Što je Kaba?). Mnoštvo hodočasnika kruži nekoliko puta oko Kabe u smjeru suprotnom od smjera kazaljke na satu. To kruženje, poput molitve, simbolizira vjernikov ulazak u božansku prisutnost.

U danima koji slijede, hodočasnici sudjeluju u raznim obrednim radnjama i svečanostima koje simboliziraju ključne vjerske događaje. Oni šecući, kadikad i trčeći, prolaze nekoliko puta duž hodnika Velike džamije dugih 400 metara, prisjećajući se pri tom Hadžerine odnosno

Hagarine izbezumljene potrage za vodom u pustinji da ugasiti žed svoga sina Ismaila odnosno Jišmaela. Taj je obred u velikoj suprotnosti od kruženja oko Kabe kojim se hodočasnik usredotočuje na duhovni dodir s Bogom. Hod i trčanje simbolizira ljudski svagdanji napor, kretanje i borbu kroz život, čime se izražava i vjernikova ustrajnost u životnoj borbi za opstanak. Hodnčasnici piju vodu s vrela zvanog Zemzem (što znači *žuborenje*), koje se nalazi unutar Velike džamije, a muslimani vjeruju da je to upravo na onom mjestu na kojem je Bog dao da potekne voda za Hadžeru odnosno Hagaru i Ismaila odnosno Jišmaela. Hodočasnici se jedan dan okupe na Arafatu, golemoj pustoj poljani, u spomen na Poslanikovo oproštajno hodočašće za vrijeme kojega je s Brda Milosti, brežuljka usred poljane, održao svoj oproštajni govor. Hodočasnici simbolično odbijaju đavla, izvora svakoga zla, bacanjem kamenčića na tri stupa što stoje na mjestu gdje je Sotona (Šejtan) presreo Ibrahima odnosno Abrahama i Ismaila odnosno Jišmaela napastujući ih na neposlušnost Bogu u vrijeme kad se Ibrahim odnosno Abraham, pokoravajući se tako Božijoj zapovijedi, spremao da žrtvuje svoga sina.

Što je Kaba?

Kaba je najsvetije mjesto u muslimanskome svijetu, prema kojemu se svaki dan okreće stotine milijuna muslimana diljem svijetu kad mole. Nalazi se unutar cjeline Velike džamije u Meki. Kaba (doslovce kocka) poznata je kao „Božja kuća“ (*Baytullah*). U njoj je sveti Crni kamen, meteorit za koji se vjeruje da su ga Ibrahim odnosno Abraham i Ismail odnosno Jišmael položili u ugao Kabe, kao spomen na savez kojega je Bog s njima sklopio, a po njima i s cijelom muslimanskom zajednicom.

Kaba je visoka otprilike 14 m, a široka 10 x 15 m. Obložena je crnom tkaninom urešenom zlatom ispisanim Kur'anskim ajetima. Muslimani vjeruju da je Kaba prva kuća kojom se štovalo Boga, i da ju je prvotno izgradio Adem odnosno Adam i to po uzoru na nebesku Božju kuću s njegovim prijestoljem oko koga kruže meleki odnosno

anđeli. Taj nebeski obred obnavljaju hodočasnici tijekom *hadža* (hodočašća u Meku), svojim kruženjem oko Kabe, što simbolizira njihov ulazak u božansku prisutnost, pred Božje prijestolje. Vjeruje se da je Ademova odnosno Adamova Kaba bila srušena zbog nebrige vjernika i poplave, ali su sukladno Kur'anu (2: 127) Ibrahim odnosno Abraham i njegov sin Ismail odnosno Jišmael ponovo sagradili Kabu pod nadzorom mekanskoga plemena Kurejš (*Quraysh*), koji su je koristili kao spremnicu za plemenske bogove i idole Arabije. Kurejš je održavao godišnje hodočašće Kabi i sajam koji je privlačio hodočasnike iz čitave Arabije.

Predaja kazuje da je Muhamed, kao jedno od prvoga što je učinio nakon povratka iz progonstva i pobjedničkoga ulaska u Meku, uradio upravo to da je očistio Kabu od njezinih 360 idola i obnovio „Ibrahimovu odnosno Abrahamovu religiju“, ispovijedanje jednoga, istinitoga Boga.

Kakav je značaj Meke?

Meka u Saudijskoj Arabiji rodno je mjesto Poslanika Muhameda i najsvetiji prostor u islamskom svijetu. To je mjesto Velike džamije, gdje se nalazi Kaba. (Usp. Što je Kaba?) Milijuni niuslimana putuju tamo svake godine iz čitavoga svijeta kako bi obavili *hadž*. Meku se gleda kao nastambu duhovnoga središta Zemlje, gdje se za bogoštovne radnje kao što je kruženje oko Kabe (Usp. Što muslimani rade za hodočašća u Meki?) vjeruje da se umnažaju na Božjem nebeskom prijestolju. Meka je, kao i Medina, zatvorena za nemuslimane.

Kako muslimani mole?

Namaz, jedan od pet stupova islama, središnji je u životu muslimana. Evo nekih najvažnijih:

Pet puta dnevno: u zoru, u podne, poslijepodne, poslije zalaska sunca te uvečer, stotine milijuna muslimana mole okrećući se u smjeru

Meke (najsvetijega mjesta islama, Muhamedova rodnoga mjesta, te mjesta Kabe, Božje kuće). Tih pet obveznih namaza mora se obavljati na arapskom jeziku, bez obzira na materinski jezik klanjatelja. Svaki dio molitve ima svoju ulogu unutar tih dnevnih obreda i namijenjen je objedinjavanju meditacije, pobožnosti, moralnoga uzdizanja i tjelovježbe. Molitve se mogu moliti pojedinačno ili u skupini.

Radnje i riječi koje musliman rabi tijekom namaza očituju njegovo potpuno podlaganje Bogu. Ti čini objedinjuju vjeru i praksu, potičući ono što se iskazuje u prvom stupu islama - priznanje vjere u jednoga Boga i Muhameda kao Božjega poslanika.

Pripremajući se za susret i obraćanje Bogu, muslimani obavljaju ritualno pranje (*abdest*) odnosno čišćenje, da budu posve sigurni da su i duhovno i tjelesno čisti. Najprije čiste svoje umove i srca od svjetovnih misli i zanimanja, usredotočujući se na Boga i na blagodati koje im je podario. Drugo, peru ruke i umivaju lice, ruke do lakata, te stopala i potom kažu: „Svjedočim da nema drugog boga izuzev Boga; On nema druga i svjedočim da je Muhamed njegov sluga i poslanik.“ To je čišćenje i duhovno i tjelesno događanje, o čemu svjedoči i činjenica da se za obredno pranje može uzeti i pijesak ukoliko voda nije dostupna. Svrha je toga pranja da razum i tijelo budu čisti kako bi se musliman u molitvi približio Bogu i uronio u njegovu prisutnost.

Kretnje koje muslimani obavljaju tijekom namaza, bilo pojedinačno ili u skupini, odražavaju one geste koje se činilo kad se u prijašnja vremena stupalo pred kraljeve ili vladare: podizanje ruku, naklon i padanje ničice pred tom velikom moći. Klanjatelji započinju podizanjem ruku i proglašavanjem Božje veličine (*Allahu Akbar* - Bog je najveći). Potom, stoje uspravno držeći ruke privinute na trbuhu ili prsima, ili ispružene uz tijelo, i recitiraju ono što je opisano kao sržna poruka Kur'ana, započinjući govor:

„Hvala Bogu, Gospodaru svjetova; Dobrostitvom, Samilosnom; Vladaru Sudnjeg Dana. Samo Tebi robujemo i samo od Tebe pomoć tražimo. Pokaži nam ispravan put, put onih kojima si iskazao Svoju milost, a ne put onih koji su zaradili Tvoju srdžbu, ili koji su pošli stranputicom.“ (Kur'an, 1: 2-6).

Nakon govorenja drugih (ovaj put samoodabranih) ajeta iz Kur'ana, muslimani se klanjaju i govore: „Slava najuzvišenijem Bogu“, triput. Uspravljajući se kažu: „Bog čuje onoga tko Ga hvali“ i „Naš Gospodaru, sva hvala Tebi pripada!“

Potom slijedi ono što se obično naziva „padanje ničice“ (prostracija), iako to ne uključuje i ispruženo ležanje na tlu. Tom kretnjom muslimani izražavaju posvemašnje podvrgavanje. Prije započinjanja čina padanja ničice, muslimani najprije prvo ponove: „Allahu Akbar“ (Bog je najveći). Potom padaju na koljena, pregibaju se prema naprijed ispružajući ruke preda se i čelom dotičući tlo. U toj kretnji izgovaraju triput: „Slava Uzvišenom Gospodaru!“ Nakon toga se uspravljaju i ponavljaju čitav slijed molitve.

Molitva uključuje i sjedenje na petama i govorenje obrasca poznatog kao „svjedočenje“, jer sadrži očitovanje muslimanskoga vjerovanja. Nakon toga slijedi zazivanje Božjega blagoslova na prvoga i posljednjega od Božjih poslanika, Ibrahima odnosno Abrahama i Muhameda.

Namaz se završava zazivanjem mira (*salam*, selam). Klanjatelji okrenu glavu nalijevo i nadesno i kažu: „Neka je mir, milost i blagoslov Allahov na tebi.“ Iako se taj zaziv upućuje na istovjerce s desne i lijeve strane, neki muslimani vjeruju da se time obraćaju svojim melekima odnosno anđelima čuvarima, koji stoje na njihovim ramenima dok se mole. Nakon što završe obvezne namaze, muslimani mogu moliti Boga za svoje osobne potrebe (*du'a*). Za takve osobne potrebe i probleme postoje preporučeni molitveni tekstovi na arapskom jeziku, ali se u tim molitvama klanjatelji mogu obraćati Bogu i na svom materinskom jeziku i svojim riječima.

Kada se islam pojavio na Srednjem Istoku, bila je uobičajena praksa u bizantskim i sasanidskim carstvima da se pada ničice pred bizantinskim carem (kršćanskim) i perzijskim šahom (zoroastrijancem), budući da su oba vladara bili i kraljevi i svećenici. Međutim, muslimani su osobito snažno odbijali padanje ničice pred bilo kim ili bilo čim, osim pred Allahom. Sredinom sedmoga stoljeća kineska Tang dinastija zabilježila je da je poslanstvo arapskih i perzijskih posjetitelja odbilo

pokloniti se ničice pred kineskim carem kojega se držalo „Sinom Neba“.

Još uvijek se i u drugim vjeroispovijestima susreću primjeri padanja ničice. Sve do danas anglikanski se i katolički svećenici ničice poklanjaju pred oltarom na početku liturgije Velikoga petka, a tako rade i ređenici prigodom primanja svećeničkoga reda. Redovnici nekih katoličkih samostanskih redova umjesto klečanja na koljena redovito padaju ničice pred Presvetim oltarskim sakramentom.

Vjeruju li muslimani u anđele?

Poput židova i kršćana, i muslimani vjeruju da su meleki odnosno anđeli dio Božjega stvaranja, Meleki odnosno anđeli djeluju kao Božji posrednici i služe mu štiteći ljudska bića, prenoseći im njegove poruke, ili izvršavajući različite druge zadaće. Primjerice, melek Džibril odnosno anđeo Gabriel prenosio je božansku poruku Muhamedu; melek Makail odnostio anđeo Mihael osigurava okrpju ljudskoga tijela i znanje ljudskom umu; melek Israfil odnosno anđeo Rafael zatrubit će na Posljednjem sudu.

Sukladno islamskoj predaji, meleki odnosno anđeli stvoreni su od svjetla. Za razliku od ljudi, oni ne posjeduju slobodnu volju, nego su posve potčinjeni Božjim zapovijedima i neprestano ga slave i služe mu. Mnogi muslimani vjeruju da se dvojica meleka odnosno anđela neprestano nalaze uz svako ljudsko biće, i da oni bilježe sva njegova djela i riječi, sve do smrti, i da će to izviješće podastrijeti na Sudnjem danu.

Vjeruju li muslimani u raj i pakao?

Muslimani uistinu vjeruju u raj i pakao, u vječnu nagradu ili kaznu ovisno o tome jesu li ljudska bića slijedila Božju volju i djelovala pravedno i milostivo prema drugima tijekom svojega života. Kur'an

često ističe posvemašnju čudorednu odgovornost svakog vjernika. Na Sudnjem danu, danu propasti svemirskih razmjera, danu za kojega samo Bog zna kad će se zbiti, svi će ustati od mrtvih. Bog će suditi svakoj osobi prema svetim knjigama i mjerilima koje su utvrdili poslanici zajednice kojoj je pojedinac pripadao, pri čemu će se rabiti i izvješća o djelima svakog pojedinca tijekom njegova života koji su zabilježeni u Knjizi djela: „*Oni čija dobra djela budu teška, oni će postići spasenje, a oni čija dobra djela budu lahka, oni će izgubiti svoje duše i vječno će ostati u paklu.*“ (Kur'an, 23: 102-103).

Kur'anska vizija zagrobnoga života obuhvaća i duh i tijelo. Tijela i duše će uživati. Uživanja u nebeskim vrtovima blaženstva a bol u ognju paklenom bit će u potpunosti kušani. Rajski vrt je nebesko prebivalište mira i blaženstva, s rijekama koje teku, predivnim vrtovima i ugodnim pićima iz bistrih rijeka. Kur'anski su opisi nebeskoga blaženstva potvrda života, isticanje ljepote stvaranja i uživanje toga stvaranja u granicama zadovoljstava koje je Bog odredio:

„A oni koji vjeruju i čine dobra djela, oni su najbolja stvorenja. Njih nagrada u Gospodara njihovog čeka: edenski vrtovi kroz koje će rijeke teći i u kojima će vječno i zauvijek boraviti; Bog će biti njima zadovoljan, a i oni će Njime biti zadovoljni. To će biti za onoga koji se bude bojao Gospodara svoga.“ (Kur'an, 98: 7-8).

Potonje predaje opširno izvješćuju o radostima raja i ulozi hurija, predivnih družica. Kur'an ne upućuje na spolnu ulogu hurija, ali su neki zapadnjački prevoditelji hurije preveli s „djevice“ i time pograbili jedno pučko vjerovanje koje je korišteno da se motivira neke muslimanske bombaše samoubojice. Međutim, mnogi Kur'anski komentatori i većina muslimana razumije hurije kao djevice u smislu čistih i očišćenih duša.

Pakao je mjesto beskrajnoga bola, patnje, mučenja i očaja, uz plamteću vatru, uzavrelu vodu i vjetar što pali, Sudbina suđenika i njihova vječna osuda, samo je kazna za njihov ljudski odabir kojega su sami učinili:

„A nevjernici će u patnji paklenoj vječno ostati, ona im se neće ublažiti i nikakve nade u spas neće imati. Nismo im Mi nepravedni bili, oni su sami sebi nepravdu nanijeli.“ (Kur'an, 43: 74-76).

Kur'ansko shvaćanje života i vizija u njega ucijepljena, u suprotnosti je s kršćanskom težnjom da život podijeli na kategorije svjetovnoga i svetoga, tijela i duha, osjetilnoga i duhovnoga. Nasuprot „duhovnim“ slikama staloženijega, celibatskoga i blaženoga raja koji je nadmoćan u kršćanskom predočivanju raja, Kur'an ne pravi razliku između radosti uživanja blaženoga gledanja i radosti uživanja u plodovima stvaranja.

U novije vrijeme, konzervativniji i fundamentalistički raspoloženi pisci i vjerske starješine žale se na literarna tumačenja zagrobnoga života. Većina suvremenih muslimanskih komentara nastoji istaći čovjekovu čudorednu odgovornost u ovom životu i izravnu povezanost božanske pravde s vječnom nagradom i kaznom, ne ulazeći u izričite i stvarne opise zagrobnoga života.

Vjeruju li muslimani u svece?

Sveti (*saint*) je donekle istoznačno arapskoj riječi *wali*, što označava „prijatelja, pomagača ili zaštitnika“. Sveci se ne spominju u Kur'anu, što znači da je sam Bog *wali* (zaštitnik) vjernika i da nemaju drugoga zaštitnika i pomagača osim njega. Zapravo, Kur'an upozoruje vjernika da se kloni „zauzimalaštva, zagovorništva“, traženja pomoći od bilo koga mimo Boga. Zbog toga se neki muslimani suprotstavljaju uvođenju svetaca kao nečemu neislamskom. Oni tvrde da takva vjerovanja i prakse oskrvnjuju monoteizam možebitnim vjerovanjem da su sveci jednaki Bogu. Međutim, drugi pak vjeruju da može biti zauzimalaštva tj. zagovorništva s Božjim dopuštenjem te da neki dobiju osobitu milost od Boga da se mogu zauzeti za druge. Neki su bogougodnici poznati po zagovoru odnosno zauzimanju za čovjeka u njegovim točno određenim potrebama, kao što je primjerice, da žena

može začeti, da se riješe obiteljski problemi, da se izliječe neke bolesti ili pak da se izbjegn timer određene prirodne nepogode.

Kršćansko se i islamsko poimanje svetaca unekoliko razlikuje. Bogougodništvo se u islamu ne određuje službenim proglašenjem, kako to čine katolici, nego je radije prepušteno općem prihvaćanju. Većina u puku prihvaćenih bogougodnika su oni sufijski (sufije su islamski mistici; Usp. Postoje li muslimani sufije?). Muslimani često hodočaste na grobove sufijskih bogougodnika gdje se rado okupljaju na proslavu godišnjice bogougodnikova rođendana ili njegove smrti. Neki se sufijski bogougodnici spominju radi njihovih mudrih kazivanja, vrlina ili čudesa koja su učinili. Među popularnim sufijima i legendarnim bogougodnicima spominju se i žene.

Što muslimani vjeruju o Mariji i Isusu?

Merjem odnosno Marija, majka 'Isaa' odnosno Isusa, istaknuti je lik u islamu i jedina žena koja je poimence spamenuta u Kur'anu. Kur'an Merjemu odnosno Mariju drži jednim od četiri savršena uzora ženstvenosti (Kur'an, 66: 12). Cijelo poglavlje, sura 19, posvećena je njoj i njezinoj povijesti. Merjem odnosno Marija spominje se više puta u Kur'anu nego u čitavom Novom zavjetu i više je činjenica o njezinom životu sadržano u Kur'anu nego u Novom zavjetu.

Kur'anska izvješća o Merjemi odnosno Mariji spominju trudnoću njezine majke Ane i porod, blagovijest o rođenju Yahyaa odnosno Ivana Krstitelja te potvrdu o njezinu djevičanskom začecu i rođenju Isaa' odnosno Isusa: „*A (spomeni) i onu koja je sačuvala djevičanstvo svoje, u koju život udahnusmo, i učinismo nju i sina njezinog znamenom svjetovima.*“ (Kur'an, 21: 91). Kur'an uči da će Merjem odnosno Marija biti duboko poštovana, budući da se ona u potpunosti podložila Božjoj volji, iako je to značilo da će njezina vlastita obitelj biti optužena za bludnost kada se otkrije da je trudna (Kur'an, 19: 16-21). Kur'an također bilježi da je 'Isa odnosno Isus kao djetesce riječju branio Merjeminu odnosno Marijinu nevinost (Kur'an, 19: 27-34).

'Isa odnosno Isus je važan lik u Kur'anu, koji dakazuje istinitost „Isaovih odnosno Isusovih učenja kakva se pronalaze u Evanđeljima. Poput kršćana, i muslimani vjeruju u 'Isaovo odnosno Isusovo djevičansko začeće po Duhu Bažjem. Kur'an također bilježi neka od „Isaovih odnosno Isusovih čudesa, uključujući vraćanje vida slijepom, liječenje gubavca, oživljavanje mrtvih i udahnjivanje života u glinene ptice (Kur'an, 5: 110). To čudo s glinenim pticama nije zabilježeno u kanonskom Novom zavjetu, ali se doista pojavljuje u nekanonskom Tominu Evanđelju. Kao Evanđelja i Kur'an objavljuje Isusovo očitovanje o potrebi štovanja Boga kao jednoga Boga i o njemu, Isusu, kao svjedoku toga Boga (Kur'an, 5: 116-117).

Muslimanska i kršćanska vjerovanja a 'Isau odnosno Isusu razlikuju se u dvome. Prvo, iako muslimani vjeruju u 'Isaovo odnosno Isusovo djevičansko začeće i rođenje kao djelo Duha Božjega, ipak ne vjeruju da je „Isa odnosno Isus Sin Božji. Oni vjeruju da je on jedan iz dugoga niza pravednih poslanika i da, po važnosti, samo stoji do Muhameda koji ga nadvisuje (Kur'an, 6: 83-87). Za muslimane, kršćansko učenje o Trojstvu odražava oblik politeizma koji promiče vjerovanje u tri boga umjesto u jednoga Boga (Kur'an, 4: 171, 5: 17, 5: 72-77).

Drugo, muslimani ne vjeruju u Isusovo raskršćanje na križ i uskrsnuće (Kur'an, 4: 157-158). Oni vjeruju da ga je Bog, iako se činilo da je raspet, uzdigao k sebi, slično onomu što se dogodilo Elijahu odnosno Iliji (Kur'an, 3: 55, 4: 157-158). Muslimani ne vjeruju u kršćansko učenje o Istočnom grijehu, tako da nema teološke potrebe za otkupiteljskom Isusovom žrtvom na križu i njegovu uskrsnuću. Muslimani vjeruju da će svatko pred Bogom odgovarati za svoja djela i da je stoga odgovaran i za vlastito spasenje. Prema tome, nitko se neće moći osloniti ni na koga drugoga koji bi ga spasio od vlastitih grijeha, čak ni na 'Isaa odnosno Isusa, ni na Muhameda.

Imaju li muslimani sabat (Dan Gospodnji) poput židova i kršćana?

Petak je muslimanski dan zajedničkoga bogoštovlja. Taj se dan već prema predaji ne drži neradnim, ali je u nekim muslimanskim zemljama preuzeo značenje nedjeljnoga odmora, koji su ustanovile kolonijalne sile pa je stoga u njemu gledano zapadnjačko odnosno kršćansko naslijeđe.

I u muslimanskim i u kršćanskim zemljama, zajednička molitva, *džuma namaz (jum'a)* održava se u džamiji petkom u podne. Mnogi muslimani u Americi koriste svoju stanku za ručak kaka bi nazočili toj jednosatnoj službi petkom ili tako organiziraju svoj rad da dobiju to vrijeme slobodno (ranijim dolaskom na posao, ili ostajanjem dulje). Koji to ne mogu odlaze u džamiju ili u islamsko središte nedjeljom na zajedničku molitvu i sate vjerske pouke i međusobnoga druženja.

Imaju li muslimani tjedni obred?

Muslimani se okupljaju u džamiji petkom na podnevnu zajedničku molitvu, *džuma namaz (jum'a)*, pri čemu muslimani različite dobi, narodnosnih skupina i društvenoga statusa stoje zajedno, jedan uz drugoga, u pravilnim redovima okrenuti prema niši u zidu (*mihrab*) koja pokazuje u smjeru (*qibla*) prema svetom mjestu, Kabi u Meki. Muškarci i žene mole idvojeno, pri čemu su žene iza muškaraca, i to zbog čednosti, budući da se za vrijeme molitve više puta pada ničice. Predaja traži samo da muškarci prisustvuju zajedničkoj molitvi petkom. Međutim, danas i žene sve učestalije pristivaju službi. Molitvu predvodi *imam* (vjerski starješina), koji stoji ispred skupa.

Osobiti je oblik molitve petkom propovijed (*khutba*), koja se često drži s drvene govorničke tribine (*minbar*), načinjene po uzoru na povišenje s kojega je Muhamed propovijedao svojoj zajednici. Propovjednik, *hatib (khatab)* započinje recitirajući ajet iz Kur'ana i

potom održi kraći govor u kojem se osvrće na prijeporna pitanja i probleme zajednice, često umećući vjerski savjet o društvenom ili političkom pitanju s komentarom koji se temelji na Kur'anskoj poruci, Iako je uobičajeno da imam drži propovijedi, pogotovu u džamiji sa stalnim osobljem, u islamu može bilo koji član skupa propovijedati.

Imaju li muslimani vjerske blagdane ili svete dane?

Muslimani slave dva velika islamska vjerska blagdana. Prvi je *ramazanski bajram (Eid al-Fitr)*, proslava završetka ramazanskoga posta, a slavi se tri dana. Drugi je praznik veći po značaju i slijedi dva i pol mjeseca nakon prvoga i slavi se četiri dana. To je Kurban-bajram (*Eid al-Adha*), praznik žrtve, koji označuje godišnje dovršenje hodočašća Meki ili hadž (*hajj*). Ti su praznici za muslimane vjerska obveza ali i društvena proslava.

U Americi se bajram namazi održavaju u svakoj zajednici gdje muslimani borave, a okupljanja na proslavu tih prigoda su uobičajena. Pošta Sjedinjenih Američkih Država izdala je 2001. godine poštansku marku u znak sjećanja na ramazanski bajram (*Eid al-Fitr*). Mnoga muslimanska djeca ne idu u školu kako bi proslavili te vjerske blagdane, a u nekim područjima uprave škola priznaju bajrame kao blagdane za muslimansku mladež, kao što priznaju i židovske blagdane Rosh Hashanah i Yom Kippur.

Tradicionalno, oba su bajrama prigoda za posjet rodbini i prijateljima. Kao i u slavlju velikih kršćanskih blagdana, uobičajeno je darivanje, bilo novca ili čega drugoga, primjerice nove odjeće djeci, pri čemu se blaguju birana jela i slastice.

U mnogim okruženjima proslavljaju se i drugi vjerski blagdani, kao šta je rođendan Poslanika Muhameda i, u šijitskom islamu, rođendani imama Alije i drugih imama. *Šijiti* u godišnjem desetodnevnom sjećanju slave „muke Huseinove“, obredno ih obnavljajući i oplakujući imama Huseina i njegove sljedbenike koje je

pobila halifina vojska (Usp. Kakva je razlika između sunitskih i šijitskih muslimana?).

Postoji li u islamu svećenstvo?

Islam nema organizirano svećenstvo ili predstavnike vjerske hijerarhije onako kako to ima kršćanstvo. Bilo koji musliman može predvoditi molitvu (*namaz*), ili obaviti vjenčanje ili pokop. Zapravo, povijesno gledano, ndređene je dužnosti obavljala klasa koja se naročito odijevala i držala autoritet nalik onome svećenstva. Različite uloge su obavljali vjerski dostojanstvenici i starješine.

U ranom islamu, pobožni muslimani iz raznih slojeva društva predvodili su molitve ili postajali učenjacima Kur'ana i islamskih znanosti, ali su se tijekom vremena mnogi okrenuli tim aktivnostima kao zanimanju. Svaka džamija ima imama, koji uživa ugled u zajednici, i koji „stoji ispred“ kao vjerski starješina i onaj koji petkom propovijeda. Na manjim zajedničkim molitvama, tu službu mogu obaviti i drugi članovi skupa. Veće zajednice imaju stalnoga imama, glavnoga službenika koji obavlja mnoge dužnosti koje u drugim vjeroispovijestima smiju obavljati samo svećenici ili rabini, kao što je: predvođenje obrednih molitava, administrativno upravljanje džamijom, islamskim centrom ili školom, upravljanje raznim djelatnostima zajednice, posjećivanje bolesnika, poučavanje mladih ljudi koji se pripremaju za brak i tomu slično.

Učenjaci Kur'ana, islamskoga zakona i teologije (koji se nazivaju *ulama'*, ulema, što znači učenici) postali su stalna klasa vjerskih učenjaka (znalaca, znanstvenika) koji u društvu često odskaču po svom načinu odijevanja. Njihova je zadaća, i pravo koje oni za sebe traže, da štite i autoritativno izlažu (interpretiraju) islam. Postoje mnogi naslovi za islamske vjerske učenjake, koji odražavaju njihovu ulogu u interpretiranju islama, neki u teologiji, drugi u zakonu. Među ulemom, mudžtehid (*mujtahid*) je osobit naslov za onoga tko je stručno osposobljen interpretirati islamski zakon (koristeći idžtihad, *ijtihad* odnosno neovisno razmišljanje). Muftija (*mufti*) je stručnjak u

islamskom pravu koji je ovlašten izdati fetvu (*fatwa*), interpretaciju zakona ili sud. U sufizmu (islamski misticizam), sufijski učitelj (*pir*) djeluje kao duhovni učitelj svojih sljedbenika.

U sunitском islamu, mnoge su vlade stvorile položaj velikoga muftije, ili starijega vjerskoga dostojanstvenika. U šijitskom islamu (duodecimalnom ili *ithna asheri* sljedbi), razvijena je hijerarhija vjerskih dostojanstvenika, na čijem vrhu su veliki ajatolasi (*ayatollah*).

U današnje vrijeme, islamski reformatori nisu samo uleme, nego i obrazovani svjetovnjaci koji objedinjuju islamsko znanje i suvremene znanosti. Svjetovnjaci s ulemom dijele ulogu interpretatora islama.

Što je džamija?

Riječ džamija dolazi od arapske riječi mesdžid (*masjid*, mjesto gdje se pada ničice). Džamija Poslanika Muhameda u Medini, prvo muslimansko bogoštovno mjesto, služila je kao mjesto okupljanja na bogoštovlje, meditaciju i učenje Kur'ana. Za razliku od crkava i sinagoga, džamijski glavni molitveni prostor je golem i otvoren prostor, vrlo širokoga poda koji je prekriven istočnjačkim tepisima. Važan dio molitvenoga prostora je mihrub, niša, lučno svedena i urešena udubina u zidu, na strani okrenutoj prema Meki, kamo se muslimani uvijek licem okreću kada se mole. Do mihraba je smješten minbar, uzdignut drveni podij (sličan prapovjedaonici), načinjen po uzoru na onaj kakav je koristio Poslanik Muhamed kad je propovijedao zajednici. Predvodnik molitve drži hutbu (*khutba*, *propovijed*) sa stubišta minbere. Za obredno pranje prije molitve, *abdest* većina džamija ima sa strane, izvan središnjega molitvenoga prostora, uređen prostor s tekućom vodom.

Džamija, kao sveto mjesto za osobnu i zajedničku molitvu, za muslimane ima i drugo značenje. Tijekom povijesti džamija je služila ne samo kao mjesto za molitvu i meditaciju nego i kao mjesto stjecanja naobrazbe i kao središte vjerskoga i društvenoga života muslimanske zajednice. U džamiji vlada ozračje nepomućenoga mira i nutarnjega

promišljanja, što pridonosi smanjivanju napetosti. Pri pohodu džamiji, može se vidjeti ljude koji tiho razgovaraju ili drijemaju na tepisima, kao i one koji mole i recitiraju Kur'an.

Povijesna je činjenica da muslimani, gdje god ih ima toliko da to mogu poduzeti, prvo što čine jest gradnja džamije. U 21. stoljeću u Americi, gdje će islam uskoro postati drugom najraširenijom religijom, gradnja džamija širi se geometrijskom progresijom. Više od 2.100 džamija i islamskih centara ili samo islamskih centara, većih i manjih, smješteno je u selima, malim kao i velikim gradovima Sjedinjenih Američkih Država u kojima se okupljaju različite američko-muslimanske zajednice. Svojom raznolikošću te muslimanske zajednice odražavaju sveukupnu raznolikost muslimana u Americi, što sa sobom donosi i etničku i rasnu raznolikost. Slične su pojave uočene i u drugim vjeroispovijestima. Tako se, primjerice, jedna nasuprot druge mogu naći dvije katoličke crkve s odvojenim školama, od kojih je jedna irska a druga talijanska, ili pak ona u kojoj se govori francuski jezik. U nekim bi mjestima možda trebalo izgraditi i više džamija, kako bi se sačuvala ta etnička i jezična raznolikost, jer se uočavaju različite skupine, primjerice, arapske, južnoazijske, turske ili pak afro-američko.

Džamije su diljem svijeta mnogostrtko korištene. U džamije se dolazi kako na osobnu molitvu i veliku zajedničku molitvu petkom (džuma namaz), tako i na čitanje Kur'ana, a mnogi, posebice za ramazana, tamo pronalaze i svoju osamu. Džamije služe i kao središta za prikupljanje vjerskoga poreza, zekata i njegovu raspodjelu. Mnogi hodočasnici posjećuju svoje mjesne džamije prije i poslije odlaska na hadž, hodočašće u Meku (*hajj*) ili umre, manjega hodočašća (*'umrah*). Tijelo preminuloga člana zajednice položi se ispred mihraba na molitvu umrlom (dženaza namaz). Džamije su ponekad i središta djelatnosti islamskih centara koji okupljaju više naraštaja i više nacionalnih islamskih zajednica. U džamiji se sklapaju brakovi i poslovni sporazumi, a prenošenje znanja izvodi se u različitim oblicima. U teškim vremenima, vremenima krize, vjernici se okupljaju u džamijama, međusobno se jačajući i tražeći od svojih vjerskih čelnika pomoć i upute o tome što i kako trebaju činiti.

Što je islamski centar?

Islamski centar sličan je kršćanskim i židovskim središnjicama zajednica koji su postali sastavni dio mnogih crkava i sinagoga u Americi i diljem svijeta. Islamski centar muslimanima daje prostor za molitvu i društvena okupljanja, za proslave zajednice i vjersko obrazovanje. U Americi se mnoge od tih djelatnosti zajednice održavaju nedjeljom, kada su muslimani slobodni od svojih poslovnih obveza. Centar može hiti zasebna zgrada ili u okviru džamije.

U djelatnosti američkih džamija i centara mogu biti uključene sportske ponude za mlade, različite službe koje mladima pomažu naći posao i osposobiti se za njega, kao što je, primjerice, obuka na računarima, a uz to su zastupljeni i programi koje ističu politički kandidati. Međunarodne organizacije, džamije i islamski centri utemeljili su različite društvene službe koje neke vlade nisu uspjele ponuditi svojim građanima.

Postoje li neke podjele u islamu?

Kao svjetska religija, islam je zastupljen u različitim kulturama u Africi, na Srednjem Istoku, u Aziji, Europi i Americi, pa su stoga znatne vjerske i kulturološke razlike koje se u islamu susreću. Poput drugih vjeroispovijesti, tako su se i u islamu razvile podjele, sljedbe i škole koje zastupaju različita mišljenja glede prijetopnih pitanja, iako one u islamu nemaju tako razvijeno nazivlje kao, primjerice, u kršćanstvu (rimokatolici, metodisti, anglikanci, protestanti i sl.). Svim je muslimanima zajedničko vjerovanje u jednoga Boga, Kur'an, Muhameda i pet stupova islama, kao i prakse s tim povezane. Podjele su nastale u području političkoga i vjerskoga vođstva, u teologiji i tumačenju islamskoga zakona, kao i u zauzimanju gledišta naspram modernizma i Zapada.

Već nakon Muhamedove smrti podijelila su se mišljenja glede političkoga i vjerskoga vođstva, šta je uzrokovalo podjelu muslimana na sunite (85% muslimana koji uz Kur'an priznaju i predaju, sunu) i šijite

(15% muslimana koji priznaju samo Kur'an). Uz to bi, u svakom slučaju, trebalo spomenuti i, malu ali značajnu, radikalnu skupinu haridžija (*khawarij*). Iako nikad nisu zadobili veći broj sljedbenika, njihova jedinstvena teološka škola sve do danas bitno utječe na političku i vjersku raspravu.

Budući da Muhamed nije odredio svoga nasljednika, suniti (*sunna*, predaja) vjeruju da ga treba naslijediti najbolja i za tu službu najprikladnija osoba koju treba u zajednici odabrati i postaviti za predvodnika (*halif*). S ozbirom na to da Kur'an jasno tvrdi da je Muhamed posljednji poslanik, halif može Muhameda naslijediti samo kao politički čelnik. Suniti vjeruju da halif treba samo štititi vjeru i da stoga ne treba imati nikakav osobiti vjerski položaj jer ne prima nikakve objave.

Naprotiv, šijiti vjeruju da vođstvo u muslimanskoj zajednici treba biti nasljedno, i da je s Muhameda preneseno na njegove muške potomke, koji potječu od njegove kćeri Fatime i njezina supruga Alije. Oni su poznati kao imaani koji služe kao vjerske i političke vođe. Šijiti vjeruju da je imam vjerski nadahnut, bezgrješan i da tumači Božju volju onako kako je sadržana u islamskom zakonu, ali on nije poslanik. Šijiti drže izreke i djela svojih imama autoritativnim vjerskim tekstovima, pored Kur'ana i suneta. Zbog neslaganja glede broja imama koji su naslijedili Muhameda, šijiti su se podijelili na tri glavne skupine.

Haridžije (od *kharaja*, izaći ili otići) započeli su kao sljedbenici halifa Alije, ali su se s njim razišli, jer su vjerovali da je kriv zbog kompromitiranja Božje volje kad je pristao na arbitražu umjesto da nastavi dugotrajni rat protiv neposlušnoga generala. Nakon odvajanja od Alije (na kojega su naposljetku izvršili atentat), haridžije su utemeljili zasebnu zajednicu koja je trebala biti „istinsko“ karizmatičko društvo koje će striktno slijediti Kur'an i sunet Poslanika Muhameda. Haridžijski svijet je bio jasno podijeljen na vjernike i nevjernike, muslimane (sljedbenike Boga) i nemuslimane (neprijatelje Božje). Ti neprijatelji mogu biti i drugi muslimani koji ne prihvaćaju bezuvjetno haridžijska stajališta. Prijestupnici su bili izopćeni iz zajednice i, ukoliko se ne pokaju, osuđeni na smrt. Prema tome, halif ili upravitelj može upravljati sve dok je bezgrješan. Ukoliko se ogriješio, nije više

pod zaštitom zakona i mora biti svrgnut ili ubijen. To je shvaćanje utjecalo na poznatoga srednjovjekovnog teologa i znalca zakona, Ibn Taymiyyu, a ponovljeno je i u novije vrijeme s Islamskim džihadom, grupacijom koja je izvršila atentat na egipatskoga predsjednika Anwara Sadata. Pod tim je utjecajem i Osama bin Laden i drugi ekstremisti koji zahtijevaju rušenje „neislamskih“ muslimanskih vladara.

Razlike u mišljenju o političkom i vjerskom vođstvu u sunita i šijita, odrazile su se i na različito shvaćanje povijesti islama. Suniti su proživjeli blistavu i pobjedničku prošlost pod vođstvom četvorice ispravno vođenih halifa i razvojem umajadskih i abasidskih dinastija. Suniti stoga mogu polagati pravo na zlatno doba u kojemu su oni bili velika svjetska sila i civilizacija, u čemu vide dokaz Božjega vođstva i istinitosti misije islama. S druge strane, šijiti su se bezuspješno borili tijekom toga razdoblja protiv sunitske uprave pokušavajući iznova uspostaviti imamat za koji su vjerovali da ga je Bug ustanovio. Prema tomu, za šijite je to doba bilo vrijeme nezakonito prisvojene moći od strane sunita, šta je išlo nauštrb stvaranja pravednoga društva. Šijitsko osvrtnje na prošlost, ističe patnju i tlačenje pravednoga i potrebu da se ustane protiv nepravde, kao i zahtjev da muslimani budu voljni žrtvovati sve, čak i život, u borbi sa silama zla (Satane) kako bi iznova uspostavili Božju pravednu vladavinu.

Podijeljena mišljenja postoje i glede teoloških pitanja. Povijesni je primjer, recimo, pitanje: može li vladar, koji je zbog teškoga (smrtnoga) grijeha proglašen krivim, i dalje biti zakoniti vladar ili ga treba zbaciti i ubiti. Većina sunitkih teologa i pravnika držala je da je očuvanje društvenoga poretka važnije od upraviteljeva osobnoga značaja. Osim toga oni su bili uvjereni da samo Bog na Sudnjem danu može suditi grješnicima i odrediti jesu li ili nisu bili pravovjerni i zaslužuju li raj. Prema tome, oni su zaključili da bi vladar trebao ostati na vlasti sve dotle dok može upravljati svojim podanicima. Ibn Taymiyya je bio jedan od glavnih teologa i pravnika koji je učinio izuzetak u tom slučaju i naučavao mišljenje da bi vladar trebao i morao biti zbačen.

Ibn Taymiyyin gnjev bio je usmjeren na Mongole. Usprkos njihovoj prelasku na islam, oni su nastavili slijediti Yasa kodeks zakona

Džingis Kana umjesto islamskoga zakona, Šerijata. Zbog toga oni za Ibn Taymiyyu nisu bili nimalo bolji od politeista predislamskoga doba. On je izdao fetvu (*fatwa*, službeno zakonsko mišljenje) kojom ih je proglasio za nevjernike (*kafirun*), pa su prema tomu bili izopćeni (*takfir*, izopćenje, ekskomunikacija) iz muslimanske zajednice. Ta je fetva bila presedan: unatoč tomu što su mongolski muslimani tvrdili da su muslimani, postali su zakoniti predmet džihada, jer nisu uspjeli Šerijat usvojiti kao svoj zakonski sustav. Stoga su drugi muslimani imali pravo, zapravo dužnost, da se pobune protiv njih i da povedu džihad. Ibn Taymiyyina mišljenja ostaju i danas mjerodavna, jer su ona nadahnula militantno i vjersko stajalište organizacija, poput mreže al-Qaida Osame bin Ladena.

Drugi primjeri podjela u teološkim pitanjima odnose se na Kur'an, primjerice je li on stvoren ili nije, treba li ga tumačiti doslovno ili metaforički i alegorijski. Povijesno gledano, muslimani su raspravljali i o slobodnoj volji i predestinaciji, odnosno o tome jesu li ljudska bića istinski slobodna u odabiru onoga što čine ili je sveznajući Bog sve unaprijed odredio. I u svezi s tim, kako se takvo vjerovanje odražava na ljudsku odgovornost i na pravdu?

Islamski zakon daje jedan od najjasnijih i najznačajnijih primjera o različitosti mišljenja. Zakon se razvio kao odgovor na stvarne potrebe svagdašnjega života. Srce islama, i toga da je netko musliman, jest podvrgavanje Božjoj volji, pa je stoga temeljno pitanje svakoga vjernika bilo: Što i kako treba činiti? Tijekom umeyyadske vladavine (661.-750.), vladari su uspostavili pomalo kržljiv sustav zakona koji je bio utemeljen na Kur'anu, sunetu, mjesnim običajima i predaji. Međutim, mnogi su se pobožni muslimani zabrinuli za razvoj zakona zbog utjecaja koji su na njega imali vladari. Oni su željeli islamski zakon čvršće usidriti na njegovim objavljenim izvorima i tako ga učiniti manje ovisnim o vladarima i sucima koje su postavljali.

U dva naredna stoljeća, muslimani u glavnim gradovima islamskoga svijeta, kao što su Medina, Meka, Kufa, Basra i Damask, nastojali su otkriti Božju volju i zakon i prikazati ih uz pomoć znanosti jurisprudencije. Iako je svaki grad ponudio svoje osobito tumačenje zakona, svi su gradovi imali udjela u stvaranju opće zakonske predaje.

Najraniji učenjaci islamskoga prava nisu bili ni pravници, ni suci, ni studenti nekih posebnih sveučilišta. Bili su to jednostavni ljudi koji su povezivali svoja zanimanja s proučavanjem islamskih tekstova, kao što su to, primjerice, činili trgovci. Ti međusobno slabo povezani učenjaci, nastojali su se okupiti ili se pak povezati s vodećim osobama toga doba. Na njihove škole mišljenja koje su se pri tom stvorile, počelo se upućivati kao na škole zakona.

Iako su postojale mnoge škole, samo ih je nekoliko opstalo i te su priznate kao vjerodostojne. Danas postoje četiri glavne sunitske škole zakona (hanefijska od *hanafi*, hanbelijska od *hanbala*, malikijska od *maliki* i šafijska od *shafi'i*) i dvije glavne šijitske škole (džaferijska od *ja'fari* i zejdijska od *zajdi*). *Hanefijska* je prevladala u arapskom svijetu i Južnoj Aziji; malikijska u Sjevernoj, Središnjoj i Zapadnoj Africi; šafijska u Istočnoj Africi i Jugoistočnoj Aziji; a hanbelijska u Saudijskoj Arabiji. Muslimani smiju slijediti bilo koju školu zakona, međutim, oni uobičajeno izabiru onu koja je prevladavajuća u području u kojemu su rođeni, ili u kojemu žive.

Možda nigdje razlike u islamu nisu tako očite kao u odnosu na modernizam. Još od devetnaestoga stoljeća, muslimani su se slijeđenjem svoje vjerske predaje koja se razvila u predmoderna vremena, opirali novim zahtjevima suvremenoga svijeta (u vjerskom, političkom, gospodarskom i društvenom smislu). Ne odnosi se to samo na islamsku prilagodbu promjenama, nego i na odnos islama prema Zapadu i sustavu vrijednosti, ustanovama i idejama koje ga obilježavaju i koje su odsudne za sveukupne svjetske promjene. Muslimanski odgovori na pitanja reforme i modernizacije pokrivaju raspon od sekularnih i modernističkih do religijska konzervativnih ili tradicionalističkih, „fundamentalističkih“ i islamskih reformista.

Moderni sekularisti, odnosno svjetovnjaci, zapadnjački su usmjereni i zagovaraju odvajanje religije od ostatka društva, uključujući i politiku. Oni vjeruju da bi religija trebala biti nešto posve osobno. Islamski modernisti vjeruju da su islam i modernizam, napose znanost i tehnologija, spojivi i da bi islam mogao poučiti javnost a da njome ne mora nužno i prevladavati. Druge skupine su više „islamski“ usmjerene, ali imaju različita mišljenja o ulozi islama u javnom životu.

Konzervativci, ili tradicionalisti, ističu važnost prošlosti i nastoje islamske zakone i norme vratiti na ono kakvi su bili u prošlosti. „Fundatirientalisti“ ističu povratak najranijem dobu i najstarijim učenjima islama, vjerujući da islamsku predaju treba očistiti od popularnih, kulturoloških i zapadnjačkih vjerovanja i praksi koje su „iskvarile“ islam. Međutim, pojam fundamentalist primjenjuje se vrlo široko na cijeli niz islamskih pokreta i djelatnika, tako da ohuhvaća i one koji jednostavno žele obnoviti i ponovo uvesti svoju čistu i puritansku viziju romantizirane prošlosti, kao i one koji zagovaraju moderne reforme koje su ukorijenjene u islamskim načelima i sustavu vrijednosti. Postoji znatna nekolicina islamskih obnovitelja, intelektualaca i vjerskih vođa, koji odlučno ističu potrebu obnove islama, široko rasprostranjenim programom reinterpretacije (*ijtihad*) i obnove koja zahtijeva nov pristup Kur'anskoj interpretaciji, kao i pitanjima spolova, ljudskih prava, demokratizacije, te obnove zakona.

Kakva je razlika između sunita i šiita?

Suniti i šijiti dvije su najšire podjele unutar muslimanske zajednice. Suniti čine oko 85% muslimana, a šijiti do 15%. Šijiti su znatno pristuni u Iranu, Iraku, Bahreinu i Libanonu. Te su se dvije skupine razvile iz neslaganja glede Muhamedova nasljednika.

U ranoj muslimanskoj zajednici, Muhamed je izravno i autoritativno odgovarao na njezina pitanja. Muhamedovom smrću 632. godine muslimanska je zajednica bila teško pogođena, jer je ostala bez osobnoga dodira s Poslanikom, i bez njegova vodstva, ali i bez izravne Božje objave. Poslanikovi su se drugovi odmah dali na djelo i nastojali učvrstiti zajednicu i njezine članove sačuvati u vjeri. Abu Bakr, čovjek kojemu je Muhamed povjerio da predvodi džuma namaz petkom, ovim je riječima objavio Poslanikovu smrt: »Muslimani! Ako je netko od vas obožavao Muhameda, dopustite mi da vam kažem da je Muhamed umro. Međutim, ako ste obožavali Boga, onda znajte da je Bog živ i da neće nikada urmijeti!“

Većina muslimana, koji su se počeli nazivati sunitima, ili sljedbenicima *sunneta* (Poslanikova primjera), vjerovali su da Muhamed prije svoje smrti nije ustanovio sustav za izbor nasljednika ili određivanje zamjenika. Stoga su, nakon početnoga razdoblja nesigurnosti, starije međinske starješine izabrale Ahu Bakra za halifa (nasljednika, zamjenika), Rani obraćenik koji je bio Muhamedov blizak prijatelj i pouzdani savjetnik, kao i njegov punac, Abu Bakr je bio poštovan zbog svoje mudrosti i pobožnosti. Stoga su suniti bili uvjereni da vođstvo treba prijeći na najprikladniju osobu, a ne biti naslijeđeno po krvnom srodstvu.

Kao halif, Abu Bakr je postao politički i vojni čelnik zajednice. Iako nije bio poslanik - Kur'an je označio Muhameda kao posljednjega poslanika - halif je imao vjerski ugled predvoditelja zajednice vjernika (*ummah*, umet). To se u potonjoj povijesti simboliziralo halifinim pravom da predvodi džuma namaz petkom i spominjanjem njegova imena u molitvama zajednice.

Manjinska muslimanska zajednica šijita, ili pristaša Alijevih, suprotstavila se izboru Abu Bakra za halifa, vjerujući da nasljeđivanje treba biti nasljedno, po obiteljskom srodstvu. Budući da Muhamedova dva sina koja mu je rodila Hatidža nisu preživjeli djetinju dob, manjina je vjerovala da je vođstvo trebalo prijeći na Muhamedovu jedinu preostalu kćer Fatimu i njezina muža Alija, koji je tako bio Muhamedov prvi rod i najbliži živi muški srodnik, pa je on trebao biti Muhamedov nasljednik i voditelj islamske zajednice (nazvan *imam*). Šijiti su vrlo nezadovoljni zbog činjenice da je Alija bio triput zaobiden u izboru halifa, i da je svoje pravo mjesto dobio tek nakon trideset pet godina. Potom je, nakon svega nekoliko godina, bio ubijen u atentatu. Njegov karizmatični sin Husein, koji je bio nagovoren da predvodi pobunu protiv halifa Yazida, bio je svladan i masakriran zajedno s njegovom malom četom sljedbenika.

Muslimani ističu da se razlika između sunita i šijita ne odnosi na doktrinarno učenje, nego da je ona prije političke naravi, i da se odnosi na voditelja muslimanskog zajednice. Međutim, unatoč zajedničkom vjerovanju i praksi, razvili su različito tumačenje svoje zajedničke prošlosti.

Povijesno gledano, suniti su uglavnom vladali nad šijitima. Budući da su šijiti bili potlačena i razbaštinjena manjina, razumijeli su to kao kušnju čuvanja ispravnosti zajednice u borbi za uspostavom Božje vladavine na zemlji. Ostvarenje pravednoga društvenoga poretka, za koji su se zalagali njihovi imami, postalo je šijitski stoljetni san. Dok je sunitska prošlost okrenuta prema blistavoj i pobjedničkoj povijesti ispravno vođenih četvorice halifa i potom razvoju islamskoga carstva pod umajadima, abasidima i otomanima, šijitska je prošlost bila mjesto borbe potlačenih i razbaštinjenih. Otuda, dok suniti mogu polagati pravo na zlatno razdoblje kada su bili velika svjetska sila i civilizacija, šta oni vjeruju da je dokaz Božje milosti prema njima i povijesne vrijednosti muslimanskoga vjerovanja, šijiti vide u tom razvoju događanja nezaknnitu uzurpaciju moći od strane sunitskih vladara nauštrb pravednoga društva. Šijiti promatraju prošlost više kao paradigmu patnje, razbaštinjenja i potlačenosti ispravne manjinske zajednice koja se neprestano mora boriti za ponovnu uspostavu Božje vladavine na zemlji pod njegovim božanski određenim imamom.

U dvadesetom stoljeću, šijitska je povijest bila protumačena kao paradigma koja nadahnjuje i potiče za djelatnu borbu protiv nepravde, umjesto njezina pasivnoga prihvatanja. To je ponovno tumačenje imalo posebice značajan učinak na šijite u Libanonu, koji su se borili da postignu veće društvene, obrazovne i ekonomske mogućnosti tijekom 1970-ih i 1980-ih, a u Iranu je Šah bio izjednačen sYazidom, a Ayatollah Khomeini (Homeini) i njegovi sljedbenici s Huseinom tijekom Islamske revolucije 1978.-1979. godine. Time je pobjeda Islamske revolucije najavila pobjedu čestitosti protiv nezakonitih uzurpatora moći.

Kakve su podjele među šijitima?

Unutar šijitskoga islama razvile su se tri glavne podjele, koje proistječu iz neslaganja oko broja imama koji su naslijedili Muhameda: zejdijske (također nazvani petoročlanim), koji priznaju pet imama, ismailiti (također nazvanim septimalistima), koji priznaju sedam imama

i *ithna 'ashariyya* (također nazvanim duodecimalistima), koji priznaju dvanaest imanua. Zejdije su se razile od ostalih šijita priznajući Huseinova unuka Zayda kao petoga imama. Oni su vjerovali da je bilo koji Alijev potomak, koji je želio da dokaže javno svoje pravo na imamat i da se bori za njega, mogao postati imamom, Zejdije su bile prva šijitska grupacija koja je postigla neovisnost. Utemeljili su dinastiju u Taberistanu na Kaspijskom moru 864. godine. Druga zejdijska imamat država osnovana je u Jemenu 803. godine i potrajala je do 1963. godine.

Podjela među ismailitima (septimalistima) i *ithna 'ashariyyama* (duodecimalistima) pojavila se u osmom stoljeću glede pitanja tko je naslijedio šestoga imama, Ja'far al-Sadiqa (urmo 765. godine). Ismailiti priznaju sedam imama, završavajući s Ja'far al-Sadiqovim sinom Ismailom, koji je bio određen da postane sedmim imamom, ali je umro prije svoga oca i nije ostavio sina koji bi ga naslijedio. Osnovali su revolucionarni pokret protiv sunituskoga hilafeta, kao i fatimijsku dinastiju, čije se carstvo između desetoga i dvanestoga stoljeća prostiralo od Egipta i Sjeverne Afrike do indijske provincije Sind.

Ismailitski ogranak, Nizari ismailiti, bili su osobito siloviti u svojem suprotstavljanju sunitskoj abasidskoj upravi. Njihovo nasilje i teror i način kako su ga provadili, dao im je naziv atentatora. Povijesna je ironija da je upravo Nizari vođa, koji je pobjegao u Indiju, utemeljio novu liniju imama poznatu po počasnim naslovima Agha Khan. Ti su naime imami stvorili oblik nenasilne glavne šijitske težnje koja u novije vrijeme okuplja uspješne zajednice u Kanadi, Britaniji, Istočnoj Africi i južnoj Aziji. Sadašnji Agha Khan, koji je obrazovan na Harvardu, nadzire kulturni i duhovni život svojih sljedbenika, a uz to se brine i za obrazovne, društvene i trgovačke ustanove zajednice.

Treća i najpopularnija šijitska zajednica, *ithna 'ashariyya* (duodecimalisti), priznaje dvanaest zakonitih Muhamedovih nasljednika. Danas su oni većina u Iranu, Iraku i Bahreinu. Dvanaesti imam, Muhamad al-Muntazar (Muhamad koji se iščekuje) „nestao je“ 874. godine kao dijete, ne ostavivši sinove, i tako stvorio velike dvojbe glede nasljedstva. Šijitska je teologija razriješila tu dvojbu učenjem o Skrivenom imamu, koje tvrdi da dvanaesti imam nije umro, nego da je

radije „iščezao“ i da je skriven, ili „mističan“ za neodređeno vrijeme. Povratak toga mesijanskoga poslanika očekuje se kao božanski ispravno vođeni Mahdi na kraju vremena koji će obraniti svoje sljedbenike, iznova uspostaviti njihovu vjernu zajednicu i uvesti ih u savršeno islamsko društvo pravde i istine. U međuvremenu, šijite u pitanjima vjere predvode mudžtehidi (*mujtahidun*, koji je sposoban neovisno tumačiti islamski zakon). Nasuprot većinskom islamskom iskustvu, duodecimalni šijitizam je razvio klerikalnu hijerarhiju na čijem su čelu vjerski velikodostojnici koje njihovi sljedbenici priznaju kao *ayatollahe* (znakove Božje), i pridaju im velik ugled zbog njihove učenosti i pobožnosti.

Kakav je vahabijski islam?

Sve doskora, većina Zapadnjaka nije ni čula za vahabijski islam, ali se odnedavno taj naziv uvijek iznova čuje u svezi s Qsamom bin Ladenom i Saudijskom Arabijom. Postoje mnoga tumačenja islama, mnoge škole teologije i zakona. Među najkonzervativnijima je vahabijski islam, službeni oblik islama u Saudijskoj Arabiji. Vahabijski je pokret dobio ime po Muhamadu Ibn 'Abd al-Wahhabu (1703.-1791.), učenjaku islamskoga prava i teologije u Meki i Medini. 'Abd al-Wahhab bio je razočaran propadanjem morala u društvu njegova doba, pa je mnoga pučka vjerovanja i prakse osudio kao neislamsku idolatriju i povratak u paganizaa predislamske Arabije. Odbio je slijepo oponašanje slijeđenja (*taqlid*) prošlih učenjaka. Držao je da je srednjovjekovno znanje uleme (vjerskih učenjaka) bilo pogrešno i da je katkad sadržavalo i neutemeljene novotarije (*bid'ah*) ili je pak bilo hereza. 'Abd al Wahhab tražio je novo tumačenje islama okrenuto „temeljima“ islama, Kur'anu i sunetu (primjeru Poslanika Muhameda).

Muhammad ibn 'Abd al-Wahhab povezao se s Muhammedom Ibn Saudom, mjesnim plemenskim starješinom, kako bi utemeljio vjerskopolitički pokret. Ibn Saud je koristio vahabizam kako bi legitimirao svoj džihad da pokori i ujedini plemena Arabije, ohraćajući ga u tu puritansku verziju islama. Poput haridžija, i vahabijska je

teologija gledala svijet u crno-bijeloj tehnici u kojoj su postojali samo muslimani i nemuslimani, vjernici i nevjernici, područje islama i područje ratovanja. Sve muslimane koji nisu bili suglasni s njima držali su nevjernicima koje treba pokoriti (to jest, boriti se protiv njih i ubiti ih) u ime islama. Središnje učenje Muhammad Ibn 'Abd al-Wahhabove teologije bilo je učenje o Božjem jedinstvu (*tawhid*), što se odrazilo i na njihovo samoproглаšenje unitaristima (*muwahhidun* - koji zagovara Božje jedinstvo). Oponašajući Muhamedovo uništavanje panteona predislamskih plemenskih bogova u mekanskom svetom hramu (Kaba) i njegovu preuređenju za bogoštovlje jednom istinskom Bogu (Allahu), vahabijski puritanizam nije poštediti ni svete grobove Muhameda i njegovih drugova u Meki i Medini, niti šijitsko mjesto hodočašća u Kerbeli u današnjem Iraku, gdje se nalazi Huseinov grob. Razaranje toga mjesta koje su šijiti jako poštovali, nikad nije zaboravljeno i pridonijelo je povijesnoj netrpeljivosti između vahabija iz Saudijske Arabije i šijitskog islama u Saudijskoj Arabiji i Iranu. Stoljećima potom, u talibanskom obijesnom razaranju spomenika Budi u Afganistanu, pothvatu kojega su osudili muslimanski poglavari diljem svijeta, mnogi su prepoznali vahabijski nadahnuto ikonoborstvo.

Početkom devetnaestog stoljeća, Muhammed Ali iz Egipta pomrsio je račune Saudijcima, ali su se vahabijski pokret i saudijski dvor brzo oporavili. Stoljeće potom, Abdulaziz Ibn Saud ponovo je osvojio Riyad, ujedinio plemena Arabije, obnovio saudijsko kraljevstvo i proširio vahabijski pokret. Kraljevstvo Saudijske Arabije spojilo je političko i vjersko u samoproглашеноj islamskoj državi, koristeći vahabijsko tumačenje islama kao službeni temelj društva i države.

Saudijski su, uz pomoć organizacija koje je materijalno podupirala vlada i imućni pojedinci, proširili svoju posve konzervativnu verziju vahabijskoga islama i na druge zemlje i zajednice u muslimanskom svijetu i na Zapadu. Ponudili su pomoć za razvoj, za izgradnju džamija, biblioteka i drugih ustanova, tiskanje vjerskih promidžbenih tekstova, a imame i vjerske učenjake novčano su podupirali. Vahabijski puritanizam i financijska pomoć proširili su se na Afganistan, Pakistan, Središnju Azijsku republiku, Kinu, Afriku, Jugoistočnu Aziju, Sjedinjene Američke Države i Europu. Istodobno,

neki bogati poslovni ljudi u Saudijskoj Arabiji i Zaljevu osigurali su financijsku potporu ekstremističkim skupinama koje slijede militantni „fundamentalistički“ ogranak islama (kojega se uobičajeno naziva vahabijски ili salafi) s njegovom kulturom džihada. Teško je u nazivlju razlikovati taj „izvoz posve konzervativne teologije“, s jedne, od militantnog ekstremizma, s druge strane. Poteškoće su još veće, pogotovu nakon 11. rujna 2001. godine, kad se uočava da su nedemokratske vlade u Središnjoj Aziji i Kini sklone svako, bilo zakonito bilo nezakonito, suprotstavljanje njihovoj vladi i politici označiti kao „vahabijски ekstremizam“.

Postoji li razlika između muslimana i crnih muslimana?

Afro-američki islam pojavio se početkom dvadesetoga stoljeća kada je nekolicina američkih crnaca prešla na islam, religiju za koju su vjerovali da je bila dio njihova izvornoga afričkoga identiteta. Islam je imao prednost pred kršćanstvom, koje je gledano kao vjeroispovijest bijele nadmoći i ugnjetavanja, religija onih koji su se prema američkim crncima odnosili kao drugorazrednim građanima i koji su im nijekali njihova potpuna građanska prava. Nasuprot tome, islam se doimao kao religija koja ističe bratstvo vjernika (*ummah*), bratstvo koje je nadilazilo rasu i narodnost.

Početkom tridesetih, Wallace D. Fard Muhammad crpio je iz Kur'ana i Biblije poruku o oslobođenju crnaca koju je propovijedao u getima Detroita. Wallace D., nazvan Velikim Mehdiem ili Mesijom, naučavao je povlačenje iz društva bijelaca, kazujući da crnci nisu Amerikanci i da ne duguju poslušnost toj državi. Odbacivao je kršćanstvo i nadmoć bijelih „plavookih demonaa“, a isticao je „religiju Crnog čovjeka“ i „Naciju islama“.

Fard je misteriozno nestao 1934. godine. Elijah Muhammad (prije Elijah Poole 1897.-1975.) preuzeo je i izgradio Naciju islama, učinkovit nacionalni pokret čiji su članovi postali poznati kao „crni muslimani“. Elijah Muhammad osudio je političko i gospodarsko tlačenje crnaca i ono što je nastalo kao rezultat nadmoći bijelog čovjeka

nad crnim: mržnja samog sebe, siromaštvo i ovisnost. Njegova apokaliptička poruka obećavala je propast bijelog rasističkog ugnjetavača Amerike i uspostavu pravedne zajednice crnaca, „izabaranog naroda“. Njegovo vjersko učenje dalo je otuđenom, siromašnom, nezaposlenom i na rub društva stjeranom narodu osjećaj identiteta i zajednice i program za samodokazivanje. Elijah Muhammad je isticao „pravljenje za sebe“ filozofije, obraćajući se napose crnačkoj mladeži, te usredotočujući se na crnački ponos i identitet, jakost i samodostatnost, snažne obiteljske vrijednosti, težak posao, disciplinu, štedljivost i suzdržavanje od kockanja, alkohola, droga i svinjetine. Već je 1970-ih Nacija islama imala više od stotinu tisuća članova.

Neka su se vjerovanja u pokretu Crnih muslimana bitno razlikovala od glavne struje islama. Elijah Muhammad je objavio da je Wallace D. Fard hio Alah, te da je prema tome Bog bio crnac, i da je on, Elijah Muhammad, a ne Muhamed, posljednji poslanik Božji. Nacija naučava nadmoć crnaca i crnačku izdvojenost, a ne islamsko bratstvo svih vjernika u zajednici koja nadilazi rasne, plemenske i etničke različitosti. Uz to, Nacija ne slijedi ni pet stupova islama, ni glavne muslimanske bogoštovne radnje.

Ključna osoba koja se uzdigla po Naciji islama i zadobila nacionalnu važnost, bio je Malcom X, koji je prihvatio učenje Nacije islama dok je bio u zatvoru. Privučen Elijah Muhammadovim crnačkim nacionalizmom, raskrinkavanjem bijeloga rasizma, te promocijom samopomaganja, Malcom Little je postao Malcom X, bivši pušač, bivši pijanac, bivši kršćanin i bivši rob. Nadaren, karizmatični govornik, Malcom je bio najvidljiviji i najistaknutiji glasnogovornik Elijaha Muhammada, koji je pridobivao nove članove (uključujući boksača Cassiusa Claya, koji je promijenio ime u Muhammad Ali), i koji je osnivao hramove i propovijedao poruku Nacije islama unutar domovine i izvan nje. Međutim, Malcom je hio odveć izložen svjetskim događanjima i dodiru sa sunitima, pa je sve to uzrokovalo postupnu promjenu u njegovu svjetonazoru, što ga je udaljilo od Elijaha Muhammada a približilo glavnoj struji islama.

Godine 1964., Malcom X je napustio Naciju islama kako bi utemeljio svoju vlastitu organizaciju. U to je vrijeme pošao i na

hodočašće u Meku. Bio je duboko potresen onim što je tamo doživio - jednakost svih vjernika bez obzira na rasu, pleme ili naciju. Malcom je to objasnio: „Svi su bili istinski jednaka (braća) - jer je njihova vjera u jednoga Boga maknula 'bijelca' iz njihovih umova, 'bijelca' iz njihova ponašanja i 'bijelca' iz njihova shvaćanja.“ Uvidio je da ne zna obavljati islamske dnevne molitve (namaze) i da nije opazio da drugi ne prakticiraju pet stupova islama. Malcom se vratio s hodočašća kao El Hajj Malik El-Shabazz, musliman, umjesto crni musliman, a promijenio je i svoje shvaćanje o crnačkom nacionalizmu, približavajući se panafrikanizmu, koji združuje afričke Amerikance s njihovim kulturološkim i religijskim vezama u Africi.

Na bivšeg Malcoma X-a, 21. veljače 1965. godine, dok je govorio publici u New York Cityju, izvršen je atentat. Dva su člana Nacije islama bila osuđena za ubojstvo.

Naciju islama su 1960-tih zahvatile promjene. Ne samo Malcom X, nego i sinovi Elijaha Muhammada, Wallace D. i Akbar, istaknuti islamski učenjak koji je studirao u Egiptu i Škotskoj, doveli su u pitanje neka od učenja svoga oca i tako ugrozili njegovu strategiju. Otac je izopćio oba svoja sina. Potkraj života Elijah Muhammad je obavio hodočašće Kabi u Meki i počeo preinačavati neka od svojih učenja. U vrijeme njegove smrti, 1975. godine, Elijah Mulammad i Nacija islama bili su javno prihvaćeni zbog poticajnoga prinosa američkim gradovima i zajednicama u unutrašnjosti.

Kada je Wallace D. Muhammad naslijedio svoga oca kao glavni svećenik Nacije islama, reformirao je glavna učenja i strukturu zajednice, tako da su se uskladili s učenjima ortodoksnoga sunitškoga islama. Wallace Fard je bio označen kao otac Nacije islama, a Elijah Muhammad kao vođa koji je priveo američke crnce svojoj interpretaciji islama. Wallace Muhammad je obavio hodočašće i ohrabrivao svoje sljedbenike da studiraju arapski jezik kako bi mogli bolje razumjeti islam. Hramovi su preimenovani u džamije, a njihove su se vođe otad nazivale imamima umjesto svećenicima. Zajednica je obdržavala pet stupova islama ujedinjena s diljem svijeta raširenom islamskom zajednicom, kojoj su i oni pripadali. Crnačka su separatistička učenja bila odbačena otkad je zajednica počela sudjelovati u američkim

političkim događanjima. Iznova je oživljena jednakost spolova, a žene su počele obnašati i odgovornije zadaće u služenju zajednici. Dok je Nacija islama nastavila raditi na društvenoj i gospodarskoj promjeni, poslovni su pothvati smanjeni, a dana je prednost vjerskoj prepoznatljivosti i misiji.

Krajem 1970-ih Wallace je prenio organizacijsko vođstvo na izabrano vijeće šest imama i usredotočio se na ulogu vjerskoga i duhovnoga vođe. Sredinom 1980-ih, označujući svoj i Nacijin novi vjerski identitet i misiju, Wallace je promijenio ime u Warith Deen Muhammad, a zajednicu je preimenovao u Američku muslimansku misiju, ujedinjujući je sa globalnom glavnom strujom islamske zajednice te unutar američke muslimanske zajednice.

Medijsko se izvješćivanje o pokretu crnih muslimana često usredotočuje na Louisa Farrakhana, čovjeka koji je predvodio manji dio članova Nacije islama u protestima protiv Warithovih reformi. Farrakhan je ljutito odbacivao promjene koje su pokrenuli Malcom i Warith Deen Muhammad, tvrdeći da su samo on i njegovi sljedbenici ostali vjerni izvornoj poruci i misiji Elijaha Muhammada. Farrakhan je zadržao obrazinu prijašnjega vođstva Nacije islama, zajedno sa njezinim crnačkim nacionalističkim i separatističkim učenjima. Farrakhanove neumjerene, separatističke poruke, kao i međunarodne veze koje je uspostavio s vojnim čelnicima, nprut onih s Libijom i Iranom, dale su njemu i njegovoj manjinskoj skupini sljedbenika nesrazmjernu važnost i medijsku pozornost.

Farrakhanov militarizam i antisemitske izjave uvelike su bili kritizirani. Istodobno, njegova karizma i silna energija koju je imao usmjerena je na borbu protiv kriminala i zloporabe droga i rehabilitaciju zatvorenika, čime je zadobio pohvalu Nacije. Manifestaciju „Milijun ljudi maršira“, koju je vodio 1995. godine potpomogli su kršćani, kao i muslimanske vođe i organizacije, što je zadobilo i veliku medijsku pozornost. Posljednjih godina, Farrakhan je uvelike približio Naciju ortodoksnim islamskim praksama, održavajući tješnju povezanost s glavnom strujoni islama.

Postoje li muslimani sufije?

Postoje. Sufije su pripadnici mističkoga asketskoga (pokorničkoga) pokreta u islamu koji je poznat kao sufizam. Sufije su se spočetka odijevali u odjeći od grube vune, nalik onoj kršćanskih redovnika ili mistika u drugim vjerospovijestima, te im otud i ime (*suf*, vuna). Poput mističkih pokreta u kršćanstvu, židovstvu, hinduizmu i budizmu, taki i sufijska staza zahtijeva posvemašnje ovladavanje razumom i tijelom kako bi se iskusila Božja prisutnost. Sufije se nastoje u vrlo ustrajnoj borbi sa samima Sobom približiti Bogu ostajući u svijetu, postići isto ono što kršćanski kontemplativni redovnici nastoje postići odvajanjem od svijeta i povlačenjem u tišinu i samotnost klauzure.

Sufijama je najvažnije dosegnuti duhovnu jakost u kojoj mogu žrtvovati samoga sebe i postići stegu u borbi sa samim sobom protiv vlastite gramzivosti, lijenosti i egoizma. Ta se borba naziva „veći džihad“ (budući da je posve drukčija od „manjega džihada“, oružane borbe u obrani islama). „Veći džihad“ provodi se posvemašnjim posvećivanjem samoga sebe ispunjenju Božje volje, proučavanjem Kur'ana i suneta (Muhamedova primjera) i razmišljanjem o njima, izvršavanjem vjerskih dužnosti, napose namaza i posta, usredotočavanjem na Boga i Posljednji sud, odbijanjem želja koje bi čovjeka mogle odvratiti od Boga, te vršenjem dobrih djela. Poznata žena mistik, Rabia al-'Adawiyya (umrla 801.), sufijskim je praksama pridodala pobožnu ljubav prema Bogu.

Poput islamskoga zakona, i sufizam započinje kao obnoviteljski pokret i to kao protuteža rastućem materijalizinu i bogatstvu muslimanskoga društva, što je u svezi sa širenjem islamskoga carstva i povećanjem njegove moći. Dok su neki vjerovali da je striktno pridržavanje islamskoga zakona i islamskih obreda rješenje za suzbijanje razularenosti imperijalnoga načina života i raskoši, sufije su iznova otkrili zakone, pravila, dužnosti i duhovnu stegu. Oni su isticali „nutarnju“ stazu, traženje čistoće i jednostavnosti Muhamedova doba, kao put izravnom i osobnom iskustvu Boga. Sufije su slijedili Muhamedov primjer neumornoga rada u svijetu, čime je on nastojao

ostvariti idealno islamsko društvo, pa su doskora zadobili važnu ulogu u političkom životu muslimana. Primjerice, u osamnaestom i devetnaestom stoljeću, sufijiska su bratstva vodila pokretanje džihada (mahdijski u Sudanu, fulanijski u Nigeriji, te sanusijski u Libiji), bila su i predvodnici islamskoga revivalističkoga vala koji je obnovio društvo, stvorio islamske države i odbio kolonijalne sile.

Sufijski redovi imaju značajnu ulogu i u širenju islama jer su vrlo zauzeti u misijskom radu. Njihovo nastojanje da prihvate i usvoje mjesne neislamske običaje i prakse u mjestima gdje su nastanjeni, kao i njihove silno pobožne i emocionalne prakse, pomažu im da postanu masovni pučki pokret, čime bi mogli ugroziti ortodoksniji vjerski sloj. Tako je sufizam postao dio pučkih vjerskih praksi i duhovnosti u islamu. Međutim, njihova spremnost da se uključe u mjesne tradicije, izložila ih je prigovorima konzervativnih vjernika da se ne pridržavaju vjerno islamskih načela. Doista, pučki je sufizam katkad otkliznuo i u magijsko i u praznovjerje, kao i u povlačenje od svijeta. Neki glavni islamski revivalistički i reformatorski pokreti osamaestoga, devetnaestoga i dvadesetoga stoljeća nastojali su iz sufizma ukloniti praznovjerne prakse i uskladiti ga iznova s pravovjernijim islamskim tumačenjima.

Sufizam je danas raširen diljem muslimanskoga svijeta i to u raznolikosti pobožnih staza. On je i dalje jaka duhovna snaga u muslimanskim društvima, kako u privatnom tako i u društvenom životu. Mnogi su muslimani u Europi i Americi sljedbenici sufizma. Posebice je privlačan obraćenicima na islam.

Tko su islamski fundamentalisti?

Izraz *islamski fundamentalizam* izaziva mnoge predodžbe: Iransku revoluciju, terorističke napade 11. rujna 2001. godine na Svjetski trgovinski centar (WTC) i Pentagon, Ayatollaha Khomeinija (Homeinija), Osamu bin Ladenu i al-Qaidu, bombaše samoubojice. Mnogi taj pojam poistovjećuju s radikalizmom, religijskim ekstremizmom i terorizmom. Međutim, slike talaca, ambasada pod

opsadom, otmica zrakoplova i bombardiranja mogu uzrokovati odveć pojednostavljeno poimanje. Oznaka *fundamentalistički* primjenjuje se na tako širok spektar islamskih pokreta i čimbenika da on istodobno obuhvaća i one koji žele ponovno uvesti svoju puritansku viziju islama iz romantizirane prošlosti, kao i zagovornike suvremene obnove islama utemeljene na islamskim načelima i vrednotama.

Naziv fundamentalisti, u isto se vrijeme pridaje onima koji se skrbe za siromašnije osiguravajući im škole, bolnice i službe socijalne skrbi, kao i ekstremistima. Naime, u svakoj zemlji u kojoj islamski militanti nasiljem i terorizmom nastoje postići svoje ciljeve, istodobno postoje i islamske političke stranke i organizacije za socijalnu skrb koje sudjeluju u općim i mjesnim izborima i učinkovito djeluju u društvu.

Iako je naziv *fundamentalizam*, koji potječe iz kršćanstva, vrlo prikladan za ono što se njime označava, u islamskom okruženju može biti obmanjujući, jer se tamo primjenjuje na različite skupine vlada, pojedinaca i organizacija koje pokrivaju vrlo široko područje. Konzervativna monarhija Saudijske Arabije, radikalna socijalistička Libija, klerikalna uprava Irana, talibanski Afganistan, te Islamska Republika Pakistan, svi se oni nazivaju „fundamentalistima“. Pojam je vrlo nerazumljiv upravo zbog svoje široke uporabe. Libija i Iran, primjerice, usvojili su u prošlosti mnoga protuzapadnjačka gledišta, dok su Saudijska Arabija i Pakistan često bili bliski saveznici Sjedinjenih Američkih Država. *Politički islam i islamizam* prikladnije je nazivlje kad se govori o islamu u politici.

Islamski fundamentalizam odnosno *politički islam*, temelji se na suvremenom vjerskom preporodu, koji započinje kasnih 1960-ih, a koji je dotaknuo i privatni i javni život muslimana. S jedne strane, mnogi su muslimani postali privrženiji vjeri, pridajući veću pozornost namazu, postu, načinu odijevanja i obiteljskim vrednotama, kao i islamskom misticizmu odnosno sufizmu, s druge pak strane, islam se iznova pojavio u javnom životu kao alternativa političkim i društvenim ideologijama sekularnoga nacionalizma, zapadnjačkoga kapitalizma i marksističkoga socijalizma, za koje mnogi vjeruju da nisu uspjeli pomoći većini muslimana da izmaknu siromaštvu, nezaposlenosti i političkom tlačenju. Vlade, islamski pokreti i organizacije, od

modernističkih do ekstremističkih, pozivale su se na islam nastojeći tako zadobiti opravdanu podršku u narodu.

Islamski aktivisti, „fundamentalisti“, kako ekstremisti tako i glavna struja, potječu iz vrlo raznolikih društvenih slojeva. Svoje pristaše vrbuju ne samo među siromašnima i nezaposlenima u sirotinjskim četvrtima i izbjegličkim lagorima, nego i među pripadnicima srednjega staleža i u imućnijim četvrtima. Dok jedni potječu između onih koji su politički i gospodarski stjerani na rub društva i „potlačenih“, drugi su dobro obrazovani studenti sa sveučilišta i stručnjaci u svojim zvanjima. Mnogi imaju znanstvene akademske stupnjeve u različitim znanostima (medicini, pravu, tehnici...), i djeluju kao stručnjaci u svojim zvanjima i zanimanjima, pridonoseći tako društvu u kojem žive i rade.

Mnogi su islamski aktivisti dio nenasilne političke i društvene snage u glavnoj struji društva. Obnašali su ili obnašaju različito službe, kao primjerice: premijer Turske; predsjednik i predsjedavajući nacionalne skupštine u Indoneziji; zamjenik premijera Malezije; članovi kabineta, parlamentarci i gradonačelnici u različitim zemljama kao što su Bangladeš, Egipat, Indonezija, Iran, Izrael-Palestina, Jemen, Jordan, Kuvajt, Libanon, Malezija, Pakistan, Sudan i Turska.

Istodobno, militantna su većina vjerski ekstremisti i teroristi, često s visokom naobrazbom, primjerice, vjerski vođa Sheikh Omar Abdel Rahman, zatočen zbog umiješanosti u stvaranje planova za bombardiranje glavnih gradova Sjedinjenih Američkih Država, postigao je doktorat na islamskim studijima; Osama bin Laden, svjetski terorist i vođa al-Qaide ima sveučilišnu diplomu i pripada jednoj od najbogatijih obitelji u Saudijskoj Arabiji; Ayman al-Zawahiri, desna ruka Osame bin Ladena, visoko je obrazovani kirurg koji potječe iz ugledne egipatske obitelji.

Je li islam vjeroispovijest „srednjega vijeka“ i protivi li se promjenama?

Islam i većina islamskoga svijeta često se doimaju kao nešto srednjovjekovno (i time se misli zaostalo) i to zbog svojih kulturoloških (primjerice, patrijarhat, odičevanje žena i njihova povučcnost iz društva), političkih (nedemokračičnost i fundamentalizam) i gospodarskih sastavnica (slab i gospodarski neuspješn razvoj privrede).

Uz to, i danas kao i u prošlosti, muslimani tumače islam različito. Kao i njihovi abrahamovski srodnici, i muslimani izražavaju različite pristupe i usmjerenosti, što seže od pasvemašnjega konzervativizma i fundamentalizma do naprednjačkih i reformističkih pristupa.

Suprotnost između islama, kršćanstva i židovstva doima se i većom nego što jest zato što se kršćanstvo i židovstvo poistovjećuje s vjernicima suvremene Europe i Amerike, zaboravljajući na pripadnike istih vjeroispovijesti u tradicionalnijim, predmodernim i manje razvijenim društvima kao što su Etiopija, Eritreja ili Sudan. Etiopski židovi i kršćani, čija se vjeroispovijest stapa s mjesnim plemenskim i kulturološkim predajama, jednako su tako u jakaj suprotnosti sa zapadnjačkim pripadnicima njihove vjeraispovijesti. Naravno, takve su suprotnosti uočljivije među kršćanskih milijardu i pol sljedbenika diljem kugle zemaljske od onih suprotnosti među 14 do 18 milijuna židovskih sljedbenika nastanjenih na užem zemljopisnom području.

Snaga nasljedstva i autoritet prošlosti ojačani su u islamu različitim povijesnim čimbenicima i stečenim iskustvima. Četiri stoljeća (od 17. do 20.), većinom islamskoga svijeta dominirao je europski kolonijalizam. Vjeroispovijesti su, poput zemalja pod „opsadom“, nastojale usredotočiti se na preživljavanje, na očuvanje i zaštitu onoga što imaju, ne tražeći i ne prihvaćajući promjene. Otuda su islamski

pozivi na reformu počesto karakterizirani od strane protivnika jednostavna kao pokušaji da se islam pazapadnjači.

Kad oni koji su skloni očuvanju starih vrijednosti (konzervativni) pokušavaju sačuvati islam, često ne razlikuju objavljene izvore vjere od društveno uvjetovanih ljudskih tumačenja koja su tijekom povijesti prikupljena i sačuvana u priručnicima o islamskom pravu i teologiji. Njima nasuprot, oni koji su skloni obnovi (reformisti) razlikuju božanska zapovjedena vjerovanja, prakse i zakone od ljudskih tumačenja iz prošlosti, budući da se upuštaju u hrabar pokušaj ponovnoga tumačenja i obnove islamskih smjernica i njihovu primjenu na suvremeni svijet.

Usred tih različitih vjerskih tumačenja i usmjerenja, pojavio se određeni pomak u poimanju, šta će se zacijelo i dalje nastaviti, iako se kadikad stječe dojam da taj cijeli razvoj ide dva koraka naprijed, jedan natrag. Svjetovni i vjerski obnovitelji potiču promjene u području vjerskoga razumijevanja, u području obrazovanja, u obiteljskom pravu (brak, rastava braka i naslijedstvo), traže veće mogućnosti za obrazovanje žena i njihovo zapošljavanje, demokratizaciju i pluralizam u društvu, veću zaštitu ljudskih prava. Konzervativne struje među vjerskim vođama, kao i neki ultrakonzervativni islamski aktivisti i organizacije često su nastojali primijeniti ili nametnuti kruta, militantna, puritanistička i netolerantna vjerovanja, vrednote i gledišta.

Osim toga, mnoge nedemokratske vlade (svjetovne i vjerske) upravo uz pomoć vjeroispovijesti ograničavaju slobodu mišljenja i izražavanja. Oni u ime vjere ograničavaju ili priječe razvoj neovisnoga tiska i medija, kao i osnutak političkih stranaka i trgovačkih udruženja.

Muslimani su danas na prekretnici. Suočeni su s korjenitim društvenim, političkim i gospodarskim promjena kakve je zapadnjački svijet desetljećima polako proživljavao i postupno ucjepljivao u svoje sustave. U sve većoj globalizaciji, bore se, često s vrlo ograničenim, resursima, da opstanu u tržišnom gospodarstvu i da očuvaju svoju prepoznatljivost u svijetu u kojemu, gledano kulturološki, politički i gospodarski, prevladava Zapad. Mnogi drže da je upravo vjeroispovijest odsudna u očuvanju njihove osobne i nacionalne prepoznatljivosti.

Vjera daje osjećaj povezanosti njihova islamskoga naslijeđa sa suvremenim životom. Dok jedni navezanost na prošlost i njezine autoritete doživljavaju kao svojevrsnu kušnju, drugi pak nastoje slijediti nove putove, uvjereni da njihova vjera i tradicija islamske reforme koja je postojala stoljećima, može imati odsudnu ulogu u obnovi vitalnosti muslimanskih društava.

Je li islam spojiv s modernizacijom?

Muslimanski je svijet površno oslikavan kao područje s manjkavim razvitkom, jednostavno rečeno, u svojevrsnom zaostatku za suvremenim svjetskim tijekovima. Neki to pripisuju islamu, ali je ono i ovdje kao i drugdje prije posljedica slabe privrede, ograničenih prirodnih izvora, nedostatnoga obrazovanja, nego li religije. U muslimanskim društvima danas diljem svijeta, modernizacija je shvaćena kao ono čemu treba težiti i šta treba provoditi. Pokoji će putnik biti možda iznenađen kad u muslimanskim zemljama i u najzabitnijim selima vidi televizijske i satelitske antene ili pak gradske nebodere načičkane svjetlećim imenima svjetskih tvrtki, proizvođača i korporacija. Muslimani, svjetovnjaci i konzervatici, fundamentalisti i reformisti, svi oni koriste moderne tehnologije, od prijenosne telefonije, faksa, računara i interneta do automobila i zrakoplova. To što u nekim muslimanskim zemljama još uvijek nema pristupa nekim tehnologijama, primjerice, internetu, treba pripisati protivljenju nedemakratskih vlada koje se boje da će uvođenjem tih tehnologija izgubiti nadzor i nadmoć nad pukom kakav sad imaju.

Vjerovanje u nerješivi sukob islama i modernizacije pojavilo se kada je modernizacija izjednačavana s pozapadnjačenjem i posvjetovljenjem društva. Neki je stručnjak sa Zapada kazao da muslimani moraju izabrati između Meke i mehanizacije, što nužno uključuje tvrdnju da modernizacija ugrožava vjeru i nagriza je. To gledište odražava vjerovanje da su vjera i razum, religija i znanost, posve nespojivi. Stoga je vladalo uvjerenje da postati modernim

intelektualcem ili političarem ili vjerskim službenikom ujedno znači i gubitak ili slabljenje vjere, muslimanske prepoznatljivosti i vrednota.

Svjetovno raspoloženi muslimani i islamski aktivisti, žive i rade jedni pored drugih. Suprotstavljena gledišta o poimanju odnosa vjere nasuprot društvu i politici, doista rađa sukobe. Dok jedni vjeruju da suvremene nacionalne države, ukoliko žele biti žive i djelotvorne, moraju odvojiti vjeru od politike odnosno džamiju od državne uprave, drugi zagovaraju stvaranje vlada i društava utemeljenih na islamskim načelima i vrednotama. Primjeri diljem islamskoga svijeta su Egipat, Indonezija, Malezija, Turska ili pak druge zemalje kao što su Japan i Kina, koje su dokazale da modernizacija ne mora ujedno značiti i masovno pozapadnjačenje ili posvjetovljenje društva. Nigdje to nije očitije nego među tzv. fimdamentalistima ili islamskim aktivistima, koji su zadobili diplome na modernim sveučilištima, uglavnom iz medicine, prava, tehnike, novinarstva, marketinga i društvenih znanosti, a mnogi su od njih na vodećim položajima u svojim zvanjima i zanimanjima, gdje zauzeto djeluju pridonoseći suvremenoj modernizaciji društva.

Postoje li savremeni islamski mislitelji ili obnovitelji?

Zbog nasilnih djela i terorizma koji pune novinske naslovnice, danas većina ljudi više zna o zagovornicima „sukoba“ i militantnim džihadistima nego onima koji rade na miroljubivom preokretu i civiliziranom dijalogu. Unatoč tome, intelektualci, vjerski čelnici i aktivisti posvuda u svijetu drže predavanja o današnjem susretu islama sa Zapadom i potrebi islamske obnove.

Današnji islamski usmjereni intelektualci i aktivisti rastavljaju modernizaciju i obnovu islama poput islamskih modernističkih pokreta s početka dvadesetoga stoljeća i nakon toga, te islamskih (fundamentalističkih) pokreta Muslimanske braće u Egiptu i Jama'at-i Islami u Pakistanu. Oni su nova stvaralačka snaga u obnovi islama, manjina koja ne obnavlja samo islam nego uz to ucjepljuje svoje ideje radeći u vladama i drugim javnim službama.

Obnovitelj i moderni musliman, Abdurahman Wahid, bivši čelnik indonezijskoga pokreta *Nahdutul ulama* (Preporod vjerskih učenjaka) koji okuplja trideset milijuna članova, bio je prvi demokratski izabran predsjednik Indonezije; dr. Amien Rais, politički obrazovan znanstvenik na Sveučilištu u Čikagu i bivši čelnik indonezijskoga Muhammadiyya pokreta, postao je predsjednik indonezijske nacionalne skupštine; Anwar Ibrahim, osnivač ABIM-a, pokreta malezijske islamske mladeži, postao je premijer Malezije; dr. Ecmettin Erbakan, diplomirani inženjer, postao je turskim premijerom; a Muhammad Khatami, vjerski učenjak, predsjednikom Irana. Mnogi islamski motivirani stručnjaci rade u parlamentima ili kao gradonačelnici glavnih gradova, a vodeći su u svojim zvanjima (pravnici, liječnici, inženjeri i znanstvenici).

Reformistička je misao posebice nadmoćna u Americi i Europi, gdje vlada slobodno i otvoreno okruženje koje ne postoji u mnogim muslimanskim zemljama. U Europi se nalaze mnogi islamski učenjaci i aktivisti kao što su dr. Tarik Ramadan, unuk Hasana al-Bannaa, švicarskoga akademika i aktivista, utemeljitelja egipatske Muslimanske braće; dr. Muhammad Arkouna sa Sveučilišta Sorbonne u Parizu. U Americi su, primjerice: dr. Seyyed Hossein Nasr s George Washington Sveučilišta, stručnjak za sufizam, islam i znanost; dr. Abdulaziz Shahedin sa Sveučilišta Virginija, koji je opsežno pisao o islamu, demokratizaciji i ljudskim pravima; dr. Sulayman Nyang sa Sveučilišta Howard, vrstan autor koji piše o islamu u Americi i Africi; dr. Fathija Osman, koji je opsežno pisao o Kur'anu, pluralizmu i islamskoj reformi; dr. Amin Wadud sa Sveučilišta Virginia Commonwealth, autor djela *Qur'an and Woman*; dr. Amir al-Azhary Sonbol s Georgetowna Sveučilišta, stručnjak za prava žena; te dr. Khaled Abou El Fadl s UCLA škole prava, koji drži predavanja o islamu, pravu, pluralizmu, odnosu spolova i ekstremističkom nasilju. Ti stručnjaci stvaraju nove ideje i o njima raspravljaju, razvijaju argumente i strategije za obnovu i poučavaju buduće naraštaje za dinamičnu i naprednu viziju islama. Sve se više njihov utjecaj i djelovanje osjeća ne samo na Zapadu, nego i u muslimanskim zemljama, budući da su njihove zamisli dostupne u prijevodima njihovih djela.

Danas razmjena informacija natkriljuje svijet poput dvosmjernoga autoputa. Ideje ne dolaze samo iz tradicionalnih središnjica islamske učenosti u muslimanskim zemljama, nego i od vjerskih učenjaka, čelnika i ustanova na Zapadu i od njihovih studenata, koji se vraćaju u domovinu i tamo postaju vodećim stručnjacima. Internet je postao okupljalište za rasprave između progresivnih i konzervativnijih muslimana diljem svijeta, koje obuhvaćaju pitanja poput islamskoga odnosa prema državi, islamskom bankarstvu, demokraciji, vjerskom i političkom pluralizmu, obiteljskim vrednotama i pravima homoseksualaca.

Kao što se pokazalo u suvremenoj obnovi židovstva i kršćanstva, tako se pokazalo i u obnovi islama da su pitanja vođstva i autoriteta prošlosti (tradicije) odsudna pitanja za obnovu. Prvo je temeljno pitanje: *Čiji islam?* Tko tumači islam, tko odlučuje o promjeni, tko je vodi i ucjepljuje u život? Jesu li to vladari i njihovi politički sustavi (s tim da veliku većina suvremenih vladara u muslimanskome svijetu čine neizabrani kraljevi, vojnici ili bivši vojnici) ili bi to trebali biti izabrani narodni zastupnici? Jesu li to *'ulama* (vjerski učenjaci) ili svećenici, koje se i dalje gleda kao glavne tumačitelje islama, iako su mnogi loše pripremljeni i ne mogu stvaralački odgovoriti na suvremena događanja? Ili su to islamski usmjereni intelektualci i aktivisti s najboljom suvremenom naobrazbom? Odveć često u nedemokratskim društvima koja ograničuju slobodu mišljenja i izražavanja, pa time i djelotvorno vođstvo zemlje, ekstremisti poput Osame bin Ladena svojom teologijom sukobljavanja i mržnje ispunjavaju zrakoprazni prostor.

Drugo je temeljno pitanje: *Kakav islam?* Je li islamska obnova jednostavno obnova prijašnjih učenja i zakona ili je to obnova koja nastaje novim tumačenjem i novim oblikovanjem islama (reinterpretacijom i reformulacijom), kako bi se islam mogao suočiti sa zahtjevima suvremenoga života? Dok neki traže osnutak islamske države utemeljene na ponovnoj primjeni klasičnih izričaja islamskih zakona, drugi utemeljenim dokazima upućuju na potrebu reinterpretacije i reformulacije koju treba provesti u svjetlu novih zbiljnosti suvremenoga društva.

Sazrijevanje islamske obnove vrlo je mučno i teško. Kao u svim vjeroispovijestima, tako i u islamu, predaja (tradicija) koju čine stoljetna vjerovanja i prakse, moćna je snaga koja se temelji na prisvajanju prava da se živi život utemeljen na učenjima Kur'ana i suneta (*sunnah*, Poslanikov primjer, njegove riječi i djela). Velika većina vjerskih učenjaka i mjesnih džamijskih voditelja (imama) i propovjednika, koji imaju značajan utjecaj na vjersko obrazovanje i oblikovanje svjetonazora većine muslimana, plod su tradicionalnijega vjerskoga obrazovanja. Obnoviteljske zamisli neće biti općenito prihvaćane niti će privući mnoštava sve dok se ne ucijepe u temeljnu vjersku naobrazbu po seminarima, školama i sveučilištima. U suočenju s konzervativnim snagama, ograničenim ljudskim i financijskim resursima i nedemokratskom kulturom koja ograničuje ili nadzire slobodu mišljenja, u mnogim zemljama bit će potrebna dvostruka obnova, intelektualna i institucionalna.

Islam i druge vjeroispovijesti

Vjeruju li muslimani da je islam jedina istinska vjeroispovijest?

Islam je, poput kršćanstva, svjetska religija sa sveopćim poslanjem, koja poziva čitavo čovječanstvo da ispovijeda jednoga istinitoga Boga. Povijesno, muslimani vjeruju da se Bog po posljednji put objavio Muhamedu i muslimanskoj zajednici i da oni imaju obvezu širenja vjere: „*Mi smo te poslali svima ljudima da radosne vijesti donosiš i da opominješ...*“ (Kur'an, 34: 28).

Islam naučava da je Bog najprije sklopio savez s Musaom odnosno Mojsijem i židovima, potom s 'Isaom odnosno Isusom i kršćanima, a završni je savez sklopio s Muhamedom i muslimanskom zajednicom. Kur'an i muslimansko vjerovanje priznaju da je Bog slao mnoge poslanike i vjerovjesnike, ali istodobno vjeruju da jedino muslimani imaju puninu Božje poruke i istine, a da su objave koju su prije njih primili židovi i potom kršćani nepotpune i iskrivljene. Muslimani vjeruju da stoga što je Muhamed primio posljednju i potpunu Božju objavu čovječanstvu, upravo oni imaju sveopću poruku i poslanje kojim se čitavo čovječanstvo poziva na ispovijedanje jednoga istinitoga Boga.

Stoga od najranijih vremena islama, muslimani svih staleža, gdje god se nalazili, moraju zauzeto naviještati svoju vjeru (*da'wa*, pozivanje). Trgovci, vojnici kao i vjerski službenici širili su vjeru u svim onim područjima gdje god se islamska zajednica politički proširila i učvrstila. Kao nekoć, muslimani su i danas pripravnici svoje vjere

svjedočiti propovijedanjem, pisanjem, opominjanjem drugih, kao i osiguravanjem i davanjem potpore za gradnju džamija i škola, za tiskanje materijala o islamu, i pomažući misijske službe za obraćenje nemuslimana.

*Je li islam netolerantan prema drugim
vjeroispovijestima?*

Unatoč nedavnim ispadima talibana u Afganistanu i sporadičnim sukobima između muslimana i kršćana u Indoneziji, Nigeriji, Pakistanu i Sudanu, teološki i povijesno gledano, islam bilježi dugu povijest snošljivosti i tolerancije s drugim vjeroispovijestima.

Kur'an jasno i snažno kazuje da „u vjeru nije dozvoljeno silom nagoniti...” (Kur'an, 2: 256) i da Bog nije stvorio samo jedan narod, nego mnoge ljude i narode. Mnogi odlomci podcrtavaju raznolikost čovječanstva. Kur'an naučava da je Bog hotimice stvorio svijet mnoštva (Kur'an, 49: 13): „O ljudi, Mi vas od jednog čovjeka i jedne žene stvaramo i na narode i plemena vas dijelimo da biste se upoznali...” Muslimani, poput kršćana i židova prije njih, vjeruju da su pozvani u osobiti ugovorni odnos s Bogom, koji tvori zajednicu vjernika određenu da posluži kao primjer drugim narodima (Kur'an, 2: 143) u uspostavi pravednoga društvenoga poretka (Kur'an, 3: 110).

Štoviše, muslimani drže židove i kršćane za „narod Knjige“ (*ahl al-kitab*), narod koji je također primio objavu i knjigu od Boga (Toru za židove i Evanđelja za kršćane). Kur'an i islam priznaju sljedbenike triju velikih ibrahimovskih odnosno abrahamovskih religija za djecu Ibrahimovu odnosno Abrahamovu, koji zajednički vjeruju u jednoga Boga, u biblijske poslanike kao što su Mojsije i Isus, u čovjekovu moralnu odgovornost, i u Posljednji sud nakon kojega slijedi vječna nagrada ili kazna. Svi oni dijele zajedničku nadu u obećanje vječne nagrade: „One koji su vjerovali, pa i one koji su bili židovi, i kršćani, i Sabijci (srednjoistočna grupacija kojoj islam tradicionalno priznaje monoteističko vjerovanje, autor. nap.), - one koji su u Allaha i onaj svijet vjerovali i dobra djela činili, - doista čeka nagrada od Gospodara

njihova; ničega se oni neće bojati i ni za čim neće tugovati!“ (Kur'an, 2: 62).

Povijesno gledano, u rana vremena dok se islamska vlast širila na druga područja, muslimani nisu drugima nametali svoju vjeroispovijest niti su ih silili da se obrate na islam. Kao „narod Knjige“, židovi i kršćani su bili zaštićeni narodi (*dhimmi*), kojima je bilo dopušteno zadržati i ispovijedati svoju vjeru, smjeli su ih i dalje predvoditi njihovi vjerski službenici i smjeli su živjeti i ponašati se u skladu sa svojim vjerskim zakonima i običajima. Za tu zaštitu, morali su plaćati glavarinu odnosno porez (*jizya*, džizja). Prema suvremenim mjerilima takav bi se postupak zapravo označavo kao svodenje na građane drugoga reda, ali je on u ondašnja, predmoderna vremena, bio vrlo napredan. Takve snošljivosti, primjerice, u katoličkome kršćanskome svijetu nije bilo. Svi koji nisu priznavali Rimskoga biskupa, odnosno Papu, bili su proganjani, izgnani ili su se morali obratiti na kršćanstvo. Iako islamski ideal tolerancije odnosno snošljivosti nije dosljedno provoden u sva vremena i u svim područjima islamske vlasti, ipak je postojao i uspijevaao se održati u mnogim okruženjima.

Posljednjih je godina vjerska nesnošljivost postala glavno pitanje u tobožnjim islamskim vladama u Saudijskoj Arabiji, talibanskom Afganistanu, Iranu i Sudanu, kao i u pothvatima vjerskih ekstremističkih organizacija od Egipatskoga džihada do Osame bin Laden a i al-Qaide. Sve su one nesnošljive ne samo prema nemuslimanima, nego jednako tako i prema drugim muslimanima koji ne prihvaćaju njihovo viđenje „istinskoga islama“. Okolnosti su se glede vjerske snošljivosti pogoršale i muslimanskim sukobima s kršćanima u Nigeriji, Filipinima i Indoneziji, s hindusima u Indiji i Kašmiru i sa židovima u Izraelu. Ta je sukobljavanja katkad poticala muslimanska zajednica, a katkad kršćani. U pojedinim je slučajevima vrlo teško razlučiti jesu li sukobi uzrokovani političkim i gospodarskim razlozima ili pak vjerskim. Svjetovne vlade Egipta, Sirije, Tunisa, Turske i drugih zemalja često tvrde da su netolerantne prema glavnoj struji islamskih organizacija ili stranki zbog njihove alternativne vizije društva koju zahtijevaju ili stoga što su kritične prema vladinoj politici.

Mnogi muslimani od Egipta do Indonezije ili pak oni u Europi i Americi, pokušavaju iznova svoj život i vjerovanje preispitati u svjetlu suvremene zbilje različitosti i pluralizma društava u kojima žive. Poput židova i kršćana koji su to već prije proživjeli, i oni nastoje reinterpretirati izvore svoje vjere, ne bi li tako postigli novo shvaćanje vjere koje odražava vjerski pluralizam u suvremenom svijetu. Potreba da se iznova definiraju tradicionalni pojmovi vjerskoga pluralizma i snošljivosti uvjetovana je i činjenicom da u zemljama poput Egipta, Indije, Indonezije, Libanona, Malezije, Nigerije i Pakistana muslimani žive u multireligijskim društvima, kao i u izmijenjenim demografskim odnosima. Nikad prije nisu muslimanske manjinske zajednice bile toliko rasprostranjene po svijetu, kao, primjerice, danas u Americi i Europi. Život tih manjinskih zajednica u nemuslimanskim zemljama pojačao je potrebu da se u islamu iznova definiraju pojmovi pluralizma i tolerancije. Poput katoličanstva 1960-ih, čije je službeno prihvaćanje pluralizma na Drugom vatikanskom koncilu (1962.-1965.) bilo pod jakim utjecajem iskustva američkih katolika kao manjine, i muslimanske se zajednice danas u Americi i Europi bore s tim pitanjima identiteta i asimilacije.

Reformisti ističu da su različnost i pluralizam sastavni dio Kur'anske poruke, koja naučava da je Bog stvorio svijet sastavljen od različitih naroda, narodnih skupina, plemena i jezika: „*A tebi objavljujemo Knjigu, samu istinu, da potvrdi knjige prije objavljene i da nad njima bdi. I ti im sudi prema onome što Allah objavljuje i ne povodi se za prohtjevima njihovim, i ne odstupaj od Istine koja ti dolazi; svima vama smo zakon i pravac propisali. A da je Allah htio, On bi vas sljedbenicima jedne vjere učinio, ali, On hoće da vas iskuša u onome što vam propisuje, zato se natječite ko će više dobra učiniti; Allahu ćete se vratiti, pa će vas On o onome u čemu ste se razilazili obavijestiti*“ (Kur'an, 5: 48). Mnogi ističu primjer Poslanika i njegove zajednice u Medini. Medinski je ustav prihvatio suživot muslimana, židova i kršćana. Muhamed je raspravljao sa židovima i kršćanima, i dao im slobodu vjerskoga mišljenja i prakticiranja vjere, čime je dao primjer kako bi se i u buduću trebali uspostavljati miroljubivi i suradnički međuvjerski odnosi. Mnogi osporavaju isključivost vjerskih zahtjeva, nesnošljivost i zatvorenost onih islamskih skupina koje vjeruju da

jedino one imaju „istinsko“ tumačenje islama i koje upravo takav pristup pokušavaju nametnuti, kako drugim muslimanima, tako i nemuslimanima. Islam je danas mnogostruko na raskrižju, kako muslimani glavne struje tako i ekstremisti, konzervativci i oni napredni, koji nastoje uskladiti priznanje istina svoje vjere s njegovanjem pluralizma i snošljivosti utemeljene na uzajamnom uvažavanju i razumijevanju.

Koliko je islam sličan kršćanstvu i židovstvu?

Židovstvo, kršćanstvo i islam, nasuprot hinduizmu i budizmu, monoteistička su odnosno jednobožačka vjerovanja. Oni vjeruju u jednoga Boga, Boga Adamova odnosno Ademova, Abrahamova odnosno Ibrahimova i Mojsijeva odnosno Musaova, Boga Stvoritelja, Uzdržavatelja i Gospodara svemira. Zajednička im je vjera u Božje jedinstvo (monoteizam), svetu povijest (povijest kao skazanje Božjega djelovanja i susreta Boga i čovječanstva), poslanike i božansku objavu, anđele odnosno meleke i Sotonu odnosno Satanu. Sve one ističu čovjekovu moralnu obvezu i njegovu odgovornost za svoja djela, kao i vjeru u Sudnji dan i vječnu nagradu ili kaznu.

Sve tri vjere ističu svoj izričiti savez s Bogom, za židove sklopljen po Mojsiju odnosno Musau, za kršćane u osobi Isusa Krista odnosno 'Isau i u islamu po Muhamedu. Kršćanstvo prihvaća Božji savez i ono što je bila židovima objavljeno, ali u Isusovu dolasku gledaju ispunjenje tih obećanja i nastavak Božjega saveza s čovječanstvom, zapravo sklapanje novoga saveza sadržanoga u Novom zavjetu. Jednako tako i islam i muslimani priznaju židove i kršćane i njihove biblijske poslanike (među njima Adama odnosno Adema, Abrahama odnosno Ibrahima, Mojsija odnosno Musaa i Isusa odnosno 'Isaa) i njihove objave (Toru odnosno Tevrat i Novi Zavjet odnosno Indžil). Muslimansko štovanje svih biblijskih poslanika odražava se i u običaju kazivanja „mir i blagoslovi neka su nad njima“ nakon spominjanja imena bilo kojega od poslanika, kao i u tome da muslimani često nose imena poslanika kao što su Ibrahim (Abraham), Musa

(Mojsije), Dawud (David), Sulejman (Salomon), 'Isaa (Isus). Uz to, islam često upućuje na Isusa i Djevicu Mariju (Merjem), koja je uostalom u Kur'anu poimence više puta spomenuta nego u Novom zavjetu.

Međutim, muslimani vjeruju da islam nadvisuje i time nadomješta židovstvo i kršćanstvo i da je Kur'an završna i potpuna riječ Božja i da je Muhamed posljednji poslanik. Suprotno kršćanstvu, koje prihvaća većinu hebrejske Biblije, muslimani vjeruju da je ono što je zapisano u Starom i Novom zavjetu iskrivljena verzija izvorne objave Mojsiju odnosno Musau i Isusu odnosno 'Isau. Kršćanski razvoj „novih“ dogmi kao što je vjerovanje da je Isus Sin Božji i nauk o otkupljenju drže mješavinom Božje objave i ljudskog krivotvorenja.

Mir je središnja tema svih triju vjeroispovijesti. Povijesno se to odražava u uporabi sličnih pozdrava od kojih svi zazivaju mir na onoga koga se pozdravlja: *shalom aleichem* u židovstvu, *pax vobiscum* u kršćanstvu i *salaam alaykum* u islamu. Međutim, često se pozdrav mira odnosio samo na članove vlastite vjerske zajednice. Predvodnici svake vjeroispovijesti, od Jošue i kralja Davida do Konstantina i Rikarda Lavljeg Srca ili Muhameda i Saladina, predvodili su svete ratove s nakanom da prošire svoja carstva i svoje vjerske zajednice ili da ih obrane. Povezivanje vjere i politike nastavlja se i u današnja vremena, iako se očituje u različitim oblicima, poput onih događanja u Sjevernoj Irskoj, Južnoj Africi, Americi, Izraelu ili na Srednjem Istoku.

Islam je sličan židovstvu u tomu da se vjerskoj praksi daje prednost pred samim vjerovanjem, odnosno da zakon ima prednost pred dogmom. Temeljno je vjersko područje u židovstvu i islamu bilo vjerski zakon, dok je u kršćanstvu to teologija. Povijesno gledano, temeljne rasprave i glavna neslaganja u židovstvu i islamu bila su među poznavateljima vjerskoga zakona i to glede pitanja o vjerskoj praksi, dok su u kršćanstvu rane rasprave i odvajanja u zajednici nastupale glede teoloških vjerovanja, primjerice, naravi Trojstva ili odnosa Isusove ljudske i božanske naravi.

Kako muslimani gledaju židovstvo a kako kršćanstvo?

I židovi i kršćani uživaju poseban odnos naspram islama budući da muslimani vjeruju da je Bog objavio svoju volju preko svojih poslanika, poglavito Ibrahima odnosno Abrahama, Musaa odnosno Mojsija i 'Isaa odnosno Isusa.

„Reci: 'Mi vjerujemo u Allaha i u ono što se objavljuje nama i u ono što je objavljeno Ibrahimu, i Ismailu, i Ishaku, i Jakubu, i unucima, i u ono što je dato Musau i 'Isau i vjerovjesnicima - od Gospodara njihova; mi nikakvu razliku među njima ne pravimo, i mi se samo Njemu iskreno klanjamo.“ (Kur'an, 3: 84).

Kur'an i islam poštuju židove i kršćane kao djecu ibrahimovsku odnosno abrahamovsku i na njih se gledalo kao na „narod Knjige“, budući da sva tri jednobožačka vjerovanja potječu od istoga praoca Ibrahima odnosno Abrahama. Židovi i kršćani potječu od Abrahama i njegove žene Sare, a muslimani od Ibrahima odnosno Abrahama i njegove sluškinje Hadžere odnosno Hagare. Muslimani vjeruju da se Bog najprije objavio židovima po poslaniku Musau odnosno proroku Mojsiju (što je zapisano u Tori), a potom kršćanima po poslaniku 'Isau odnosno Isusu (što je zapisano u Evandjelju). Oni priznaju mnoge biblijske poslanike, posebice Musaa odnosno Mojsija i 'Isaa odnosno Isusa, što se vidi i u tome da se muslimani često nazivaju tim imenima. Često se kao muslimansko ime susreće Merjem odnosno Marija, na spomen Djevice Marije koju se u Kur'anu spomenulo više puta nego u Novom zavjetu. Muslimani vjeruju i u 'Isaovo odnosno Isusovo djevičansko začeće i rođenje. Međutim, oni vjeruju da su izvorne objave koje su dane Musau odnosno Mojsiju i 'Isau odnosno Isusu s vremenom preinačene, tako da Stari zavjet gledaju kao mješavinu Božje objave i ljudskoga krivotvorenja.

Zašto muslimani progone kršćane u muslimanskim zemljama?

Povijest obiluje vjerskim sukobima i progonima kojih ni danas ne manjka, primjerice, hinduski fundamentalisti sukobljavaju se s muslimanima, kršćanima i sikhima u Indiji, pravoslavni Srbi s muslimanima u Bosni i na Kosovu, židovi s palestinskim muslimanima i kršćanima, hinduski Tamili s budistima u Senegal, na Šri Lanci, kršćani s muslimanima u Libanonu, katolici s protestantima u Sjevernoj Irskoj.

Povijest pokazuje da je religija moćna snaga u čije se ime činilo i dobro i zlo. Muslimani su se sukobili s kršćanima na širokim prostranstvima od Egipta, Sudana i Nigerije do Pakistana, Indonezije i južnih Filipina. Unatoč dojmljivom zapisu o vjerskom pluralizmu u prošlosti, današnji je suživot u jugoistočnoj Aziji uvelike otežan. Katkad je vrlo teško u određenim sukobima utvrditi jesu li potaknuti iz vjerskih, političkih ili gospodarskih i privrednih razloga.

Dobro je podsjetiti na to da je povijesna činjenica da je islam bio u prijašnja vremena snošljiviji prema drugim vjeroispovijestima, posebice prema židovstvu i kršćanstvu, nego što je kršćanstvo bilo prema pripadnicima drugih vjeroispovijesti. Muslimansko-kršćanski odnosi s vremenom su izgubili svoju prvotnu snošljivost pod utjecajem različitih sukoba i nepravdi, sve tamo od križarskih ratova i europske kolonizacije do zastupanja suvremenih političkih svjetonazora. Dio je kolonijalnoga naslijeđa i duboko uvriježeno vjerovanje, koje zastupaju militantni vjerski čelnici, da su kolonijalne vlasti štitile i podupirale domaće kršćane s nakanom da mjesne muslimane obraćaju na kršćanstvo, odnosno da su ti kršćani plod rada europskih misionara i njihovih škola.

Mjesni su odnosi još složeniji u područjima u kojima su kršćani postali imućni i gospodarski uspješni. Stvaranje države Izrael i potonji arapsko-izraelski ratovi i sukobi pridonijeli su pogoršanju odnosa između palestinskih muslimana, kršćana i izraelskili židova.

Antisemitizam, poput protuarapskih i protuislamskih gledišta, razvio se u mnogim važnim područjima društva.

Posljednjih desetljeća, konzervativna i fundamentalistička tumačenja islama (kao i kršćanstva kojega su propovijedali Pat Robertson, Franklin Graham i Jeny Falwell), bila su izvori netrpeljivosti, progona, nasilja i terorizma. Mjesni vjerski čelnici koji su usvojili i zagovarali isključivost i militantni pristup vjeri, odgojili su naraštaje uskogrudi vjernika koji će, u danim okolnostima, izaći na ulice i uključiti se u međusobne ili unutarstranačke bitke. To je uzrokovalo spaljivanja crkava i džamija u Nigeriji i Indoneziji, podmetanje bombi u kršćanskim crkvama u Pakistanu i pokolj kršćana u Egiptu i južnim Filipinima. Veličanje fundamentalizma uzrokovalo je netrpeljivost koju zastupaju teologije mržnje na čijem su čelu bile grupacije koje napadaju kršćane, poput Islamskoga džihada i Jamaat-i Islamiyya u Egiptu ili Laskhar džihada u Indoneziji. Kršćani su patili pod takozvanim „islamskim vladama“ u Sudanu i Pakistanu. „Islamski zakoni“, kao što je pakistanski zakon o svetogrđu (blasfemiji), samo je izlika da bi se kršćane moglo hapsiti i prijetiti im smrtnom kaznom.

Kao što je već rečeno, često su izvori sukoba ipak drugdje, u politici ili gospodarskim i privrednim okolnostima, a ne u vjeri. Jedan od takvih primjera je i građanski rat u Libanonu, koji je uništio libanonski multireligijski mozaik. Libanonska vlada je uspostavljena na temelju proporcionalne zastupljenosti na temelju popisa pučanstva iz 1932. godine po kojemu se kršćani, posebice maronitski kršćani, bili većinsko stanovništvo, a nakon njih su slijedili suniti, šijiti i drugi. Prema tomu, predsjednik je bio maronitski kršćanin, premijer je bio sunit, i tako redom. Službe u vladi, državnoj upravi i vojsci podijeljene su prema pripadnosti vjerskoj skupini ili zajednici. Promjena u odnosu broja stanovništva, kad su muslimani postali većinski, ponukala je neke muslimanske čelnike i grupacije da zatraže novu raspodjelu moći i bogatstva u zemlji.

U središtu je izraelsko-palestinskoga sukoba stvaranje države Izrael i zahtjev Palestinaca za palestinskom državom i potraživanje prava na povratak na njihova područja zemlje. Istodobno, značajna muslimanska manjina i židovi, drže da se borba temelji na međusobno

suprotstavljenim vjerskim potraživanjem prava na zemlju. Slično tome, neki pripadnici muslimanske manjine u južnim Filipinima drže da je borba za otcjepljenje ili državnost samo parola u borbi protiv kršćanski dominantne vlade u Manili, čija se povijesna praksa preseljavanja kršćana sa sjevera na jug gleda kao neprihvatljivo zaposjedanje muslimanske zemlje. Znatni gospodarski napredak i moć kineske, uglavnom kršćanske, manjine u Maleziji i Indoneziji, izvor je ogorčenosti i sukoba, unatoč činjenici da su kršćani tek neznatno zastupljeni.

Sličan primjer je i duga borba kršćanskoga Istočnoga Timora za neovisnost i odcjepljenje od muslimanske Indonezije. Taj sukob, iako je imao i vjersku sastavnicu, bio je u prvom redu borba za političku neovisnost bivše portugalske kolonije. Indonezijska je vlada u svojoj politici prema Istočnom Timoru bila snažno vjerski obojena. Dugi građanski rat između Sjevera i Juga u Sudanu, često je bio prikazivan kao sukob arapskoga muslimanskoga Sjevera s kršćanskim Jugom, a zapravo većinsko stanovništvo Juga čine animisti (pripadnici primitivnih religija), iako su mnogi vojni čelnici kršćani. Značajno je spomenuti, iako postoji i vjerska sastavnica, da su kršćani podnosili progone pod sudanskom takozvanom „islamskom“ vladom, i da je borba bila političkoga i privredno-gospodarskoga značaja (nadzor nad naftnim rezervama Juga) jednako koliko i ona religijska.

Zar nisu židovi i kršćani uvijek bili neprijatelji islama?

Povijest židovskoga i kršćanskoga odnosa prema islamu, kao i odnosa kršćanstva prema židovstvu, duga je i složena i uvjetovana je kako političkim zbiljnostima tako i vjerskim učenjima. Židovska su i kršćanska plemena živjela u Arabiji u vrijeme Poslanika Muhameda. Pripadnici tih plemena, i židovi i kršćani, bili su članovi ili građani rane muslimanske zajednice u Medini.

U svojim ranim godinama, Muhamed je predviđao da će židovi i kršćani, kao „narod Knjige“, prihvatiti njegovu poslaničku poruku i da će biti njegovi naravni saveznici. Kur'an potvrđuje slanje poslanika

židovima i kršćanima i priznaje ih kao dio muslimanske povijesti: „*Musau smo onda Knjigu dali da bi sinovi Israilovi pravim putem išli. I sina Merjemina i majku njegovu smo znakom učinili, Mi smo njih na jednoj visoravni sa tekućom vodom nastanil.*“ (Kur'an, 23: 49-50; vidjeti i 5: 44-46, 32: 23, 40: 53).

Muhamed se početka predstavljao kao poslanik-obnovitelj koji obnavlja iherahimovsku odnosno abrahamovsku vjeru. Primjerice, poput židova, i muslimani su se početka okretali u pravcu Jeruzalema za vrijeme molitve (namaza) i postili su deseti dan lunarnoga mjeseca. Muhamed je s medinskim židovskim plemenima sklopio poseban ugovor o nenapadanju. Međutim, medinski židovi koji su bili politički povezani s mekanskim plemenom Kurejš, odbili su Muhamedovu ponudu. Nedugo potom, Muhamed je primio objavu po kojoj se muslimani za vrijeme namaza ne okreću više prema Jeruzalemu nego prema Meki, čime je islam nedvojbeno postao alternativa židovstvu.

Kad je Muhamed učvrstio svoj politički i vojni nadzor nad Medinom, dao je da se napišu i javno objave dokumenti kojima se uređuje društveni i politički život, što je poznato kao Medinski ustav (oko 622. do 624.). Ustav kaže da vjernici čine jednu zajednicu ili umet (*ummah*), koja je odgovorna za zajedničko provođenje društvenoga reda i sigurnosti, te za sukobljavanje s neprijateljima u vremenima rata i mira. Plemena ostaju i nadalje odgovorna za ponašanje njihovih članova, a pripadnici drugih vjeroispovijesti koji žive u tom području ostaju trajno uključeni u širu zajednicu koju predvode muslimani, čime je dan pravi obrazac kako treba postupati u sličnim slučajevima. Židovskom je stanovništvu dano pravo na nutarnju vjersku i kulturnu samostalnost, uključujući pravo na održavanje židovskoga vjerskoga zakona, u zamjenu za političku lojalnost i podršku muslimanima.

Muslimani ističu Medinski ustav kao dokaz za to da je od islama neodvojiva njegova poruka o mirnom suživotu, dopustivosti vjerskoga pluralizma u područjima pod muslimanskom vlašću, te prava nemuslimana da budu članovi i šire muslimanske zajednice i da u njoj imaju svoj udio. Međutim, odnosi između rane muslimanske zajednice i nekih židovskih plemena postali su napeti kad su se židovi vratili savezu s Muhamedovim mekanskim suparnicima. Bili su osuđeni kao

izdajnici jer su dali potporu Muhamedavim neprijateljima, a mnogi su bili napadnuti i ubijeni. Taj je sukob postao dio povjesnoga tereta koji još i danas, stoljećima nakon toga, opterećuje neke muslimane. U posljednje se vrijeme to naslijeđe može odčitati iz službenih priopćenja Hamasa i Osame bin Ladena, koji židove osuđuju ne samo zbog izraelske okupacije i politike u Palestini, nego i u današnjim sukobima vide ponavljanje drevnoga sukoba koji seže unatrag do židovskoga „neprihvatanja i iznevjeravanja“ islama i Poslanikove zajednice u Medini.

Unatoč tome, u mnogim muslimanskim zajednicama u različitim razdobljima povijesti, židovi su pronašli svoj dom gdje su, kao „narod Knjige“, ili *dhimmi* (zimije), živjeli, radili i često dobro uspijevali. Blistave su židovske zajednice postojale u muslimanskim zemljama poput Egipta, Maroka, Turske i Irana. Kad su katolički vladari, Ferdinand i Izabela, protjerali židove iz Španjolske, mnogi su se našli kao izbjeglice u Sjevernoj Africi i Otomanskom carstvu. Osnivanje države Izrael bila je prekretnica u odnosima između muslimana i židova. Politička posljedica borbe između Palestinaca i cionizma žestoko je zategnula židovsko-muslimanske odnose u muslimanskim zemljama. Kao posljedica toga, većina je židova iselila ili izbjegla u Izrael i druge dijelove svijeta.

Odnos kršćana i muslimana još je složeniji. Unatač zajedničkim teološkim korijenima, islam i kršćanstvo bili su u svađi od samoga početka. Islam je ponudio alternativu u vjerskoj i političkoj viziji kršćanstva. Kao što su kršćani u svojoj vjeri gledali obnovu židovskoga saveza s Bogom, tako je i islam tvrdio da je Bog sklopio novi savez s Muhamedom, objavljujući mu svoju riječ po posljednji put i u završnom obliku, njemu, „pečatu“ poslanstva ili zadnjem poslaniku (*khatam al-anbiya'*). Islam je, kao i kršćanstvo, naviještao sveopću poruku i poslanje, čime je ometao kršćane u prisvajanju toga prava za sebe. Štoviše, vrlo brzo širenje islama, s njegovim zauzimanjem istočnoga krila Rimskoga carstva (Bizanta), oslabilo je političku moć i prevlast kršćanskoga svijeta.

Povijest kršćanstva i islama povijest je međusobnih sukoba i suživota. Kada su muslimani zauzeli Bizant, neke su ih kršćanske

zajednice i skupine prihvatile, koje je takozvano „službeno“ kršćanstvo odnosno katoličanstvo progonilo kao heretike, to jest otpadnike od vjere. Mnogi su kršćani rado dočekali muslimansku vlast koja im je dala veće slobode u življenju svoje vjere, a smanjila im je i olakšala poreze koje su morali plaćati vladarima. Muslimanski osvajači koji su dali vjersku slobodu domaćim kršćanskim crkvama i židovima, unatoč početnim strahovima, dokazali su da su puno snošljiviji prema drugima nego šta je to bilo kršćanstvo rimskoga carstva.

Taj se duh snošljivosti prema drugima odrazio u težnji ranih islamskih carstava da usvoji i u sebe ucijepi najnaprednije tekovine kultura koje su ih okruživale, uključujući bizantinske i perzijsko-sasanidske carske i upravne prakse, te grčku znanost, arhitekturu, umjetnost, ljekarništva i filozofiju. Kršćani poput Ivana Damašćanskoga obnašali su istaknute dužnosti na kraljevskim dvorovima. Kršćanski i židovski podanici pomagali su svojim muslimanskim vladarima u prikupljanju i prevođenju velikih djela iz različitih nauka, medicine i filozofije, kako onih s Istoka tako i onih sa Zapada.

Međutim, naglo širenje islama bilo je prijetnja i kršćanskoj Europi, budući da se stjecao dojam da će muslimani zacijelo osvojiti Europu, sve dok ih 732. godine Charles Martel nije konačno svladao u južnoj Francuskoj. Glavna sukobljavanja kršćanstva i islama u povijesti, zabilježena su u događajima križarskih ratova, inkviziciji, europskom kolonijalizmu s jedne strane, i nastanku i širenju Otomanskoga carstva u Europi, s druge strane.

Najčešće navođen primjer međureligijske snošljivosti u povijesti jest onaj muslimanskih vladara u Španjolskoj (al-Andalus) od 756. do otprilike 1000. godine, koji se obično idealizira kao razdoblje međuvjerskoga sklada ili *convivencia* (suživot). Muslimanska vlast u Španjolskoj ponudila je kršćanskom i židovskom stanovništvu, koje je tražilo utočište od klasnoga europskoga sustava, mogućnost da postanu imućnim malim zakupcima zemlje. Kršćani su i židovi zauzimali istaknute položaje na halifinom dvoru u desetom stoljeću, služeći kao predvoditelji, inženjeri, liječnici i arhitekti. Nadbiskup Sevilje provjerio je bilješkama praćen prijevod Biblije za kršćansku zajednicu s arapskoga govornoga područja.

Islamska povijest bilježi pozitivne primjere o međuvjerskom dijalogu, što započinje još u Muhamedovo vrijeme. Muhamed je osobno sudjelovao u razgovoru s kršćanima iz Najrane (na jugu Jemena), što je urodilo skladnim odnosom i dopuštenjem Najranima da se mole u Poslanikovoj džamiji. Peti sunitski halif, Muawiya (vladao od 661. do 669.), redovito je pozivao sukobljene jakobitske i maronitske kršćane da dođu na kraljevski dvor kako bi raspravili svoje razlike. U raspravama su sudjelovali muslimani i židovi koji su se pojavili na španjalskim muslimanskim dvorovima, a međuvjerskom teološkom raspravom iz šesnaestoga stoljeća između katoličkih svećenika i muslimanskih vjerskih učenjaka predsjedavao je car Mughal Akbar. Te rasprave nisu uvijek vođene između „jednakih“ (doista, mnoge su se odvijale samo zato da bi „dokazale“ da su druge religije bile „pogrešne“, kao što je također bio slučaj s dijalozima koje su pokretali kršćani). Međutim, činjenica da su rasprave bile dopuštene i da su poticale, upućuje na određen stupanj otvorenosti vjera za međusobno upoznavanje i vrednovanje, kao i na značajan stupanj obrazovne i kulturološke razine u muslimanskoj svijetu.

Tijekom križarskih ratova, unatoč međusobnom sukobljavanju, muslimani su dopuštali kršćanima praktično življenje njihove vjere, što recimo kršćani muslimanima nisu dopuštali. U trinaestom stoljeću, nakon nekih pregovora, muslimani su dali kršćanima slobodan pristup svetim mjestima koja su muslimani ponovo bili zauzeli. Veliki kršćanski svetac Franjo Asiški susreo se 1219. godine s muslimanskim vođom, Salah al-Dinovim nećakom, sultanom al-Malik al-Kamilom. Sultan je, kad su neprijateljstva obustavljena, svojim kršćanskim zatvorenicima, kojih je bilo više od trideset tisuća, dao slobodu da obavljaju bogoštovne radnje, a ponudio im je i mogućnost izbora: da se vrate u svoje vlastite zemlje ili da ostanu u njegovoj vojsci i za njega se bore. Uz to, muslimani su u vrijeme inkvizicije ostali otvoreni prema židovima koji su bježali od praganjanja u kršćanskoj Europi.

Otomansko je carstvo valjan primjer pozitivnoga odnosa prema vjerskim manjinama u većinskom muslimanskom okruženju. Otomani su službeno priznavali četiri temeljne vjerske zajednice, poznate kao *milleti* (milet): pravoslavnu, armensko-gruzijsku, muslimansku i

židovsku. Pod milet sustavom, islam je pretpostavljao prvorazrednu poziciju, ali je svaki drugi milet bio stavljen pod autoritet svoga vlastitoga vjerskag poglavara i bilo mu je dopušteno da slijedi svoje vlastite vjerske zakone. Milet sustav je omogućavao carstvu da se prilagodi vjerskoj raznolikosti, stavljajući nemuslimane u podređen položaj muslimanima i nudeći im zaštićen status. Nadalje, članovi su manjina u nekim slučajevima imali pravo obnašanja dužnosti u vladi. Prema tome, ograničen oblik vjerskog pluralizma i vjerska snošljivost bile su važne sastavnice otomanske državničke mudrosti.

U novije vrijeme, vjeroispovijest i politički pluralizam glavna su pitanja u muslimanskom svijetu. Mnogi od onih koji nastoje utemeljiti islamsku državu u muslimanskom svijetu ugledaju se na slične slučajeve u povijesti (presedane) kako bi odredili status nemuslimana. Iako mnogi traže striktnu ponovnu uspostavu stupnjevanja građanskoga prava koje je povezano sa statusom zimija u prošlosti (zaštićen status koji su imali kršćani i židovi kao „narod Knjige“ *prev. nap.*), drugi priznaju da taj pristup nije spojiv s pluralističkim zbiljnostima suvremenoga svijeta i međunarudnim odredbama o ljudskim pravima.

Oni koji zagovaraju stupnjevanje građanskoga prava sukladno vjerskoj pripadnosti, vjeruju da islamsku državu, određenu kao onu u kojoj je islamski zakon zakon zemlje, moraju nužno voditi muslimani, budući da su jedina muslimani sposobni tumačiti islamski zakon. To je bilo polazište islamizacijskih programa u Pakistanu, Sudanu, Afganistanu i Iranu, koji su zakonski odredili da samo muslimani imaju pravo obnašanja važnijih dužnosti u vladi. Očito, to ne zadovoljava nemuslimane koji žele uživati potpuna i jednaka građanska prava. Zapravo, vjerske su manjine proganjane i izvrgrnute diskriminaciji pod nekim muslinkanskim vladama u zemljama kao šta su talibanski Afganistan, te Pakistan i Sudan. Stoga se javljaju različiti zagovaratelji obnove (reformatori) koji ne podržavaju tu klasičnu podjelu u današnje vrijeme, nego zahtijevaju da se i nemuslimanima dadnu sva građanska prava.

Zagovornici reforme tvrde da je pluralizam bit islama kakva je objavljena u Kur'anu i kako su je živjeli Muhamed i prvi halifi, umjesto zapadnjačkih izuma ili ideologija. Kao dokaz da je pluralizam dopustiv

i zakonit u islamu, ističu to da su islamska carstva dopuštala slobodu vjeroispovijesti i bogoštovlja i da su štitili zimije (*dhimmi*). Dok mnogi militantni muslimani i glavna struja konzervativnih i tradicionalističkih muslimana zagovaraju klasični islamski status zimija ili millet sustav, reformisti traže reinterpretaciju ili ponovno zastupanje pluralizma. Mnogi većinski islamisti (nakon što su se odijelili od ekstremista), uvidaju potrebu da se jednopartijski i nedemokratski politički sustavi, koji prevladavaju u muslimanskom svijetu, otvore. Oni počinju riječ pluralizam primjenjivati i na politička događanja. Još od 1990-ih taj se pojam rabi za predstavljanje višestranačkih sustava, kao i suvremene oblike vjerskoga pluralizma i vjerske snošljivosti.

Običaji i kultura

Zašto islam različito pristupa muškarcu i ženi?

Mnoga, iako ne sva, muslimanska društva provode do nekog stupnja svojevrsno razdvajanje prema spolovima (spolna segregacija), odvajanje muškaraca i žena na javnim mjestima, kao što su džamije, sveučilišta i tržnice. Stoga u mnogim džamijama muškarci i žene klanjaju (mole) u odvojenim prostorima ili su pak molitveni prostori odijeljeni pregradom ili paravanom. Neoženjeni muškarci ne dolaze u blizinu djevojaka, osim prigodom obiteljskoga okupljanja ili pak susreta s nekom djevojkom u prisutnosti njezina pratitelja (*mahram*, pratiteljica, odnosno bliži srodnik, *nap. prev.*). Od odvajanja spolova razlikuje se osama, koja je čuvanje žene unutar doma tako da ona nema dodira s javnošću. Iako se razdvajanje spolova i povučenost žene iz javnosti još i danas provodi u nekim muslimanskim društvima, u mnogim muslimanskim zemljama, od Egipta i Tunisa do Malezije i Indonezije, muškarci i žene, posebice u većim gradovima, sve više studiraju i rade zajedno. U suvremenom svijetu s njegovom globalizacijom, pogotovu u kućanstvima gdje muškarac ne može sam dastatno skrbiti o obitelji, žena sve više postaje radna snaga i time pridonosi rušenju naslijeđenih pojmova o podjelama na muška i ženska područja.

Praksa razdvajanja spolova ima i vjersko i kulturološko podrijetlo. Poslanikov grad Medina nije provodio razdvajanje spolova. Iako su bile sastavni dio zajednice, zbog njihova osobitog statusa, Kur'an je kazao Muhamedovim ženama sljedeće: „*O žene*

Vjerovjesnikove, vi niste kao druge žene! Ako se Allaha bojite, na sebe pažnju govorom ne skrećite, pa da u napast dođe onaj čije je srce bolesno, i neusiljeno govorite! U kućama svojim boravite i ljepotu svoju, kao u davno pagansko doba, ne pokazujte...“ (Kur'an, 33: 32-33). Kur'an poslije kazuje Muhamedovim ženama da postave pregradu između sebe i muškaraca koji im nisu srodnici. Muslimanima se kaže: „(...) *A ako od njih nešto tražite, tražite to od njih iza zastora. To je čistije i za vaša i za njihova srca...*“ (Kur'an, 33: 53).

Postojale su mnogobrojne rasprave o tome kako bi se ti ajeti koji se odnose na čednost i razdvajanje trebali tumačiti općenito glede muslimanskih žena. Suvremeni su poznavatelji isticali da su ponaosob oslovljene jedino Poslanikove supruge, a ne čitav ženski rod. Oni tvrde da su se sve do danas pravnici prvotno oslanjali na Poslanikovu predaju (*hadis*), kao i na vjerovanje da su žene izvor kušnje za muškarce (*fitnah*), da bi time potkrijepili odvajanje žena. Posljednjih desetljeća, još stroži konzervativni, odnosno fundamentalistički muslimanski glavari, katkad pod utjecajem vahabija i uz njihovu podršku, tvrdili su da se ajeti koji oslovljavaju Poslanikove supruge primjenjuju i na sve muslimanke, jer je za njih razumljivo da se trebaju povoditi za Muhamedovim ženama.

Suvremena se mišljenja glede nužnosti razdvajanja spolova razlikuju. Dok velika većina vjeruju da posvemašnje razdvajanje spolova nije nužno, mnogi pak vjeruju da se zahtjevima čednosti može udovoljiti prikladnim odijevanjem i svojevrsnim ograničenjima glede odnosa i suradnje među muškarcima i ženama, budući da oni zajedno rade i školuju se. To se drži ispravnim čak i u vjerskom području, budući da je žena počela preuzimati važnu ulogu u džamiji, gdje ona nije samo prisutna na zajedničkim niolitvama i klanjanju s muškarcima, nego jednako tako drži i satove Kur'ana, samostalno vodi pomoćne službe i obnaša različite dužnosti. U nekoliko muslimanskih zemalja (Pakistan, Bangladeš, Turska i Indonezija) žene su bile premijerke vlade ili predsjednice.

Je li žena drugorazredni građanin u islamu?

Položaj žene u muslimanskim zemljama dugo je bio navođen kao dokaz „islamskoga“ tlačenja žena glede pitanja koja sežu od osobne slobode i odijevanja do zakonskoga prava na rastavu braka. Međutim, prava slika o ženi u islamu puno je složenija od tih pitanja.

Islamska je objava poboljšala ženin položaj zabranjujući čedomorstvo ženske djece, ukidajući posjedovanje žene kao imovine, ustanovljujući zakonsku nadležnost žene, dajući ženi pravo da primi svoj vlastiti miraz, mijenjajući brak iz vlasničkoga u ugovorni odnos, te dopuštajući ženama da zadrže upravljanje nad svojom imovinom i da koriste svoje djevojačko prezime nakon udaje. Kur'an propisuje da muževi moraju uzdržavati svoje žene i ograničuje muževljevu do tada ničim ograničenu slobodu na rastavu braka.

Kur'an izjavljuje da su muškarci i žene jednaki pred Bogom; čovjek i žena su stvoreni od jednakih dijelova u paru (Kur'an, 51: 49). Kur'an opisuje odnos između muškaraca i žena kao odnos „*ljubavi i samilosti*“ (Kur'an, 30: 21). Muškarci i žene su poput „*članova jedni drugih*“ (Kur'an, 3: 195), „*poput odjeće jedni drugima*“ (Kur'an, 2: 187).

Muškarci su i žene podjednako odgovorni za pridržavanje pet stubova islama. Kur'an (9: 71-72) izjavljuje: „*A vjernici i vjernice su prijatelji jedni drugima: traže da se čine dobra djela, a od nevaljalih odvrćaju, i molitvu obavljaju i zekat daju, i Allahu i Poslaniku Njegovu se pokoravaju. To su oni kojima će se Allah sigurno smilovati. Allah je doista silan i mudar. Allah obećava vjernicima i vjernicama džennetske bašče kroz koje će rijeke teći, u kojima će vječno boraviti...*“

Taj je ajet tim značajniji što je ujedno i posljednji objavljeni Kur'anski ajet koji govori o odnosu između muškaraca i žena. Neki učenjaci dokazuju na temelju sadržaja i kronologije da taj ajet ističe idealnu viziju odnosa između muškaraca i žena u islamu - viziju jednakosti i međusobnoga dopunjavanja.

Većina je islamskih društava bila patrijarhalna, a žene su gledane kao nositeljice kulture u tim društvima. Prije dvadesetoga

stoljeća, Kur'an, hadis (Poslanikova pripovijedanja) i islamski zakon, u tim patrijarhalnim društvima tumačili su isključivo muškarci, što se onda odrazilo i na njihava tumačenja. Žene nisu bile djelatno uključene u tumačenje Kur'ana, hadisa niti islamskoga zakona sve do dvadesetoga stoljeća. Međutim, otada su obnovitelji dokazivali da Kur'anske ajete koji daju prednost muškarcu treba iznova protumačiti u svjetlu novih društvenih, kulturoloških i gospodarstvenih zbiljnosti dvadesetoga i dvadesetiprvoga stoljeća.

Ženama je dodijeljen drugorazredni status u islamu na temelju Kur'anskoga ajeta (Kur'an, 4: 34), koji kaže: „*Muškarci vode brigu o ženama zato što je Allah dao prednost jednima nad drugima i zato šta oni troše imetke svoje*“ (kao potporu ženama, autor. nap.). Međutim, suvremeni učenjaci su opazili da je „prvenstvo“ na koje se ukazuje u tom ajetu utemeljeno na društveno-gospodarstvenoj odgovornosti muškaraca za žene. Ne kaže se da su žene nesposobne da se same skrbе o sebi ili da budu predvodnicama. Nigdje se u Kur'anu ne kaže da su svi muškarci nadmoćniji, nadređeni ili bolji od svih žena. Bog je neke pojedince u Kur'anu izdvojio, i to na temelju njihove vjere, a ne zbog njihova spola.

Tumačenje Kur'ana u središtu je mnogih muslimanskih rasprava. Neki su uočili da Kur'an sam razlikuje dvije vrste ajeta: jedni su sveopća načela a drugi pak odgovaraju na posebna i kulturološka okruženja ili pitanja u svezi s tim, i koji su bili predmetom tumačenja (Kur'an, 3: 7). Oni vjeruju da ti ajeti koji muškarcima daju veća prava (kao što su Kur'an, 2: 223 i 2: 228) odražavaju patrijarhalno ozračje u kojem su muškarci bili nadmoćniji i jedini odgovorni za brigu o ženama. Danas, umjesto doslovnoga tumačenja, ti bi se ajeti trebali prereći i preoblikovati tako da se u njima odraze interesi društvene skrbi. Reformatori dokazuju da je jednakost spolova Božja nakana od samoga početka, da je to poredak kakvog je Bog od početka zamislio, jer Bog u vjeri ne pravi nikakvu razliku na temelju spola.

Međutim, muslimani koji zagovaraju doslovno tumačenje Kur'ana vjeruju da se razlike spolova koje on propisuje primjenjuju na svako vrijeme i na svakom mjestu kao Božji objavljeni društveni poredak. Biologiju se često koristi kao opravdanje; budući da jedino

žena može nositi dijete, dokazuju oni, muškarac mora osigurati sredstva za uzdržavanje obitelji tako da žena može rađati i podizati djecu, što je njezin osobiti posao.

Drugi očiti primjer drugorazrednoga statusa žene stoji u Kur'anskoj odredbi (Kur'an, 2: 282) da su u slučaju svjedočenja izjave dviju svjedokinja jednake izjavi jednog svjedoka muškarca. Ako jedna žena svjedoči pogrešno, druga je može podsjetiti na istinu: „(...) *I navedite dva svjedoka, dva muškarca vaša, a ako nema dvojice muškaraca, onda jednoga muškarca i dvije žene, koje prihvatate kao svjedoke; ako jedna od njih dvije zaboravi, neka je druga podsjeti...*“ Tijekom vremena, to su vjerski učitelji, muškarci, tumačili da to znači da se svjedočenje jedne žene vrednuje kao polovica svjedočenja jednoga muškarca. Suvremeni su vjerski učitelji iznova promišljali o tom pitanju i ponudili nekoliko zapažanja o društveno-povjesnom okruženju u kojemu je ajet bio objavljen.

Prvo, ajet određuje da je svjedočenje mjerodavno u slučajevima trgovine, sklapanja ugovora ili u raspravi pred sudom. U vrijeme kada je ajet objavljen, većina žena nije aktivno sudjelovala u trgovačkim ili novčarskim poslovima. Ženska stručnost u tim područjima najvjerojatnije ne bi bila ništa manja od one muške. Drugo tumačenje dokazuje da je traženje dvije žene za svjedokinje, kako bi se izjednačile sa svjedočenjem jednoga muškarca, bilo utemeljeno na zabrinutosti da bi muški članovi obitelji mogli nagnati ženu da svjedoči u njihovu korist.

Neke suvremene muslimanske znanstvenice tumačile su da zahtjev za dva ženska svjedoka upućuje na potrebu da i žene dobiju pristup obrazovanju, i svjetovnom i vjerskom, kako bi se obrazovale i stekle iskustvo jednako onom muškaraca u poslovnom okruženju - što u Kur'anu nije zabranjeno. U svjetlu prava žena da posjeduju svoju vlastitu imovinu i da prave vlastita ulaganja, to je tumačenje u skladu sa širim Kur'anskim vrednotama.

Jedno drugo područje u kojemu je u povijesti spolna diskriminacija bila očita, jest pitanje rastave braka. Žene su imale neznatna prava u pakretanju rastave braka, dok muškarcima nije bilo

potrebno nikakvo opravdanje, niti razlog da bi razvrgnuli brak. Međutim, nije Kur'an muškarcima dao to opće pravo. Štoviše, Kur'an i ženama jamči jednakost glede prava na rastavu braka: „(...) *Žene imaju isto tolika prava koliko i dužnosti, prema zakonu...*“ (Kur'an, 2: 228). Ta jednakost glede rastave braka izražena je i u hadiskoj literaturi, a reformatori zakona pozivali su se na Kur'an i hadis kako bi potpomogli suvremene reforme glede zakona o rastavi braka.

Kur'an također služi kao referentna točka za ograničavanje običaja poligamije. Kur'an zapovijeda: „(...) *Onda se ženite sa onim ženama koje su vam dopuštene, sa po dvije, sa po tri i sa po četiri. A ako strahujete da nećete pravedni biti, onda samo sa jednom...*“ (Kur'an, 4: 3). Popratni ajet izjavljuje: „*Vi ne možete potpuno jednako postupati prema ženama svojim ma koliko to željeli...*“ (Kur'an, 4: 129). Suvremeni su reformatori dokazivali da ta dva ajeta zajedno zabranjuju poligamiju i da je istinski Kur'anski ideal monogamija.

Dvedesetiprvo je stoljeće donijelo brojne značajne obnove u području prava žena, kako u javnom tako i u privatnom životu. U znatno nadmoćnoj većini muslimanskih zemalja, žene imaju prava na opće obrazovanje, uključujući i ono visokoškolsko. U mnogim zemljama imaju pravo rada izvan svojih domova, pravo glasovanja i pravo obnašanja javnih službi. Osobito je važno istaknuti da su se posljednjih godina dogodile bitne promjene u zakonu o braku i rastavi braka. U nekim je muslimanskim zemljama mnogoženstvo (poligamija) posve dokinuto, a u nekima bitno ograničeno. Uz to je ženama dano pravo na rastavu braka koja mogu same pokrenuti, što uključuje i pravo na novčanu odštetu. Time je ženama omogućeno da i same odlučuju pri sklapanju braka i da određuju uvjete bračnoga ugovora. Žena smije zahtijevati da muž koji se od nje rastavlja njoj i njihovoj djeci osigura smještaj i novčanu naknadu za uzdržavanje dokle god se žena brine za djecu, a ona ima pravo na podizanje djece do njihove dobi za udaju ili ženidbu, a negdje je to pravo prošireno i na stariju djecu. Osim toga donesen je i zakon o sprječavanju brakova s maloljetnicama.

Kakvo je značenje imala žena u ranom islamu?

Žena je u ranoj muslimanskoj zajednici i u Muhamedovu životu imala značajnu ulogu. Povijesni i drugi dokazi upućuju na to da je upravo žena prva doznala o Kur'anskoj objavi (i to u osobi Muhamedove prve supruge Hatidže odnosno *Khadije*). Upravo Muhamedovo iskustvo s njegovom ženom Hatidžom koja je samostalno upravljala svojim imanjem, a Muhameda unajmila kao svoga upravitelja, i tek potom mu ponudila brak, naveo je pravnike na zaključak da žena u islamu može predložiti brak muškarcu ukoliko joj je to po volji. U Poslaničково vrijeme žene su se borile u bitkama i njegovale ranjenike. Primjerice, Muhamedove su žene nakon njegove smrti bile pitane o njegovu nasljedniku. Upravo su Muhamedove žene bitno pridonijele prikupljanju i sastavljanju Kur'ana, a znatno su pridonijele i prenošenju mnogih hadisa (Poslanikova primjera).

Činjenica da su žene u džamiji redovito molile s muškarcima, dokaz je njihove jednakosti u javnom životu u ranom razdoblju islama. Žene su u ranoj muslimanskoj zajednici posjedovale imovinu i njome upravljale, sklapale su trgovačke ugovore i vodile poslove, a bile su ohrabrivane i podržavane u nastojanju da se obrazuju. Mnoge su žene u Muhamedovoj vlastitoj kući bile poučavane u pitanjima vjeroispovijesti. Muhamedova kći Fatima, njegovo jedino dijete koje je preživjelo rano djetinjstvo, imala je važnu ulogu u njenoj zajednici. Ona je bila supruga imama Alija i majka imama Huseina i Hasana, neokaljana i bezgrešna, uzor čedne žene i ona kojoj su ljudi dolazili sa zamolbama i potrebama. Poput njezina sina Huseina, i ona je otjelovila život požrtvovnosti, patnje i samilosti. I Muhamedova žena Ajša, vrsna poznavateljica povijesti i ljekarništva, i nadarena u govorništvu i poeziji, imala je jedinstveni značaj u muslimanskoj zajednici, posebice kao najznačajnija prenositeljica i sastavljačica hadisa.

U političkim pitanjima žene su samostalno polagale podaničku zakletvu (*bay'ah*) Muhamedu, često bez znanja muških članova obitelji ili njihova odobrenja, a u mnogim su slučajevima to bile istaknute žene koje su prešle na islam prije muškaraca iz njihovih obitelji. Drugi halif 'Umar Ibn al-Khatab, povjeravao je ženama službe na ljekarničkim

tržnicama. Hanbelijska škola prava (Usp. Šta je islamsko pravo?) podržala je žene u njihovu potraživanju da rade kaa sutkinje. Kur'an ističe kraljicu od Sabe (Kur'an, 27: 23-44) kao uzornu ženu. Umjesto da se usredotoči na njezin rod, Kur'an opisuje njezinu sposobnost da udovolji zahtjevima dužnosti koju obnaša, njezinu čistoću vjerovanja i samostalnost prosuđivanja i njezine političke sposobnosti koje su je učinile vrsnom i uspješnom u vođenju politike.

Zašto muslimanke nose rubac i odjeću koja seže do poda?

Pojmom prekrivanje označuje se odijevanje žena u prostranu odjeću koja seže do poda i omatanje glave dugim rupcima. Kur'an ističe čednost u odijevanju, iako nigdje ne spominje nikakva pravila za pokrivanje glave. Običaj da žene u islamu prekrivaju glavu oslanja se na ajet - „*A reci vjernicama neka obore poglede svoje i neka vode brigu o stidnim mjestima svojim; i neka ne dozvole da se od ukrasa njihovih vidi išta osim onoga što je ionako spoljašnje, i neka vela svoja spuste na grudi svoje; neka ukrase svoje ne pokazuju drugima...*“ (Kur'an, 24: 31). Kur'an nigdje ne propisuje način odijevanja, ni za žene ni za muškarce, iako se upozorenje na čednost jednako odnosi i na muškarce: „*Reci vjernicama neka obore poglede svoje i neka vode brigu o stidnim mjestima svojim.*“ (Kur'an, 24. 30).

Islamski način odijevanja različito se naziva, što je uzrokovano mnogovrsnošću oblika, tkanina i boja koje muslimanke odabiru u različitim zemljama od Maroka i Irana do Malezije, Europe i Sjedinjenih Američkih Država. Raznolikost nazivlja *hijab* (hidžab), *burqa*, *chador* (čador) itd. uvjetovana je ne samo raznolikošću običaja u odijevanju nego raznolikošću tumačenja Kur'anskih ajeta.

Pokrivanje žena u islamskom carstvu nije bilo uobičajeno sve do trećega ili četvrtoga naraštaja nakon Muhamedove snirti. Izvorno je prekrivanje bilo znak časti i označivalo je uzdizanje od drugih. U Muhamedovo vrijeme, njegove supruge i pripadnice više klase nosile su veo kao oznaku njihova povlaštenoga položaja u društvu. Nekoliko

naraštaja potom, većina je muslimanki prihvatila taj običaj, ponešto i pod utjecajem Perzijanki i Bizantinki više i srednje klase, koje su nosile veo kao znak njihova položaja i čime su se htjele izdvojiti od žena nižih klasa, a nije im bila nakana da se odijele od muškaraca. To da žene svih klasa zajedno mole u džamiji (namaz) i da se susreću na tržnici, ohrabrilo je muslimanke iz gradskih sredina da se i one odluče za nošenje vela.

Žensko nošenje vela često se u islamu gledalo kao znak manje vrijednosti žena. Protivnici nošenja vela i prekrivanja tijela, označuju taj običaj nazadnošću i tlačenjem žena u islamu, a zapadnjački način odijevanja poistovjećuju s individualnošću i slobodom. Prekrivanje tijela i ograničavanje slobode u načinu odijevanja, bez obzira je li riječ o muslimanima ili nemuslimanima, ograničuje čovjekovo pravo na samoodređenje, pa taman to bilo i samo u ograničenju izbora odjeće ili načinu održavanja kose. Vjerovali su da svaki pojedinac, vjeroispovijest ili kultura koji zahtijevaju da se zrela žena odijeva na određeni način, zadire u njezina prava i slobode. One koji tvrde da je nošenje vela zaštita za žene, pita se zašto takvu zaštitu ne stave i na muškarce da se i oni svladavaju.

Zagovornici pokrivanja žena tvrde da su žene same odabrale hidžab (*hijab*, veo), jer ih on oslohađa od ovisnosti o tjelesnom izgledu, bez obzira je li riječ o natjecanju s drugim žena ili pak o izbjegavanju pohotnih muških pogleda. Hidžab omogućuje ženama da se usredotoče na njihovu duhovni, intelektualni i profesionalni razvitak. Neki su vjerski učitelji dokazivali da su mnoge muslimanke s ponovnim preuzimanjem islamskoga načina odijevanja, napose 1980-ih, pokušale pomiriti svoju islamsku tradiciju sa suvremenim načinom živata, pronalazeći u tome iznova svoj identitet, svoju prepoznatljivost suvremene muslimanke. Islamska je odjeća korištena i kao znak protesta i oslobođenja. Ona je razvila političke prizvuke, postajući izvorom nacionalnoga ponosa, kao i otpora zapadnjačkoj prevlasti (kako kulturnoj tako i političkoj), i nedemokratskim režimima. Mnoge su mlade muslimanke prihvatile islamski način odijevanja kako bi simbolizirale povratak svojim kulturnim korijenima i odbacivanje zapadnjačke imperijalističke tradicije, koja prema njihovu gledištu, pokazuje malo poštovanja prema

ženi. Te mlade žene misle da zapadnjačke mode tjeraju ženu u neudobne i nedostojanstvene oprave, koje ih preokreću u seksualne predmete kojima manjkaju pravila pristojnoga ponašanja i dostojanstvenosti. Žene koje nose islamsku odjeću drže da je nepravedno i uvredljivo kad ih drugi osuđuju zbog nošenja takve pristojne odjeće, jer ona za njih nije nikakvo otuđenje, utamničenje niti je ona izraz mržnje prema ženama. Oni kažu da Zapad ne bi trebao osuđivati hidžab (veo) niti islam, nego radije zapadnjački društveni sustav koji veliča nedostižne ideale ženske ljepote, zbog čega su milijuni mladih djevojaka opsjednuti izgledom svoga tijela i težinom, i koji mladiće uči da vrednuju djevojke samo na temelju njihova tjelesnoga izgleda.

Zapadni i muslimanski protivnici nošenja islamske odjeće, pitaju se, naočigled onih koji tvrde da su se žene same odlučile za nošenje te odjeće i vela, koliko je ta odluka dragovoljna, slobodno donešena. Naime, oni su uvjereni da su se žene tako odlučile pod utjecajem ugnjetavačke patrijarhalne kulture, ili samo kao izraz vjerskoga podvrgavanja nalogima islama. Nakon iskustva zlouporabe hidžaba pod talibanskom vlašću u Afganistanu gdje su žene bile primoravane na njegovo nošenje, što je bio znak podjarmljivanja žena i nadzora nad njima, slobodarski svijet otada na hidžab gleda kao na simbol zatočenja onih koje ga nose.

Međutim, neki muslimani tvrde da zapadnjačke žene samo vjeruju da su slobodne, jer ne uviđaju da ih njihova kultura izrabljuje time što ih nuka da „izabiru“ provođenje bezbrojnih sati na oblikovanje svoje vanjštine (pohodi raznim salonima njege i ljepote), kao i nošenje neudobne i odveć uske odjeće koja odražava njihovo tijelo čineći ženu samo objektom koji pobuđuje strast, samo da bi se potaknulo na kupnju automobila, kreme za brijanje ili piva. Muslimani takvih svjetonazora tvrde da zapadnjaci osuđuju nošenje vela, jer u svojoj biti nisu slobodni da sami izabiru.

Još od 1970-ih, značajan broj „modernih“ žena, od Kaira do Džakarte, posegnuo je iznova za nošenjem islamske odjeće. Često je to dragovoljan pokret koji vode mlade, dobro obrazovane gradske žene iz srednje klase koje rade u svim područjima suvremenoga društva.

Pojavili su se novi krojevi i modeli koji odražavaju nova shvaćanja žene i njezine uloge u društvu. Doista, dizajniranje suvremene islamske odjeće postalo je unosnim pothvatom. Neke su muslimanke utemeljile vlastita poduzeća koja su specijalizirana za oblikovanje i marketing elegantne i jednostavne odjeće skladnih linija i prikladnih velova uz to.

Žene koje nose veo žale se na odveć jednostavan pristup onih koji već unaprijed drže da je pokrivena žena potlačena, a uopće se ne pitaju što hidžab znači njima koje ga nose. Ta pretpostavka, kažu one, više tlači muslimanke nego što bi bilo koji način odijevanja mogao ikada tlačiti. Čak iako je žena koja nosi veo nepokolebljiva i inteligentna, njezina vrijednost je automatski umanjena, pogotovo od onih koji nisu skloni da je upoznaju kao osobu ili kao stručnjaka u nekom poslu, zbog čega često nije ni pozvana na suradnju u pothvatima u kojima bi inače po svojoj stručnosti i prikladnosti mogla sudjelovati. One ističu da žene mnogih drugih kultura i religija - Ruskinje, Indijke, Židovke, Grkinje i katoličke redovnice često nose veo. One pitaju zašto se i te žene ne doživljava potlačertima. Ukoliko protivnici nošenja vela drže da su žene drugih kultura koje se pokrivaju emancipirane, zašto to ne mogu primijeniti i na muslimanke koje nose veo? Muslimanke često govore o onome što hidžab simbolizira: vjersku pobožnost, stegu, sabranost, poštovanje, slobodu i suvremenost. Međutim, odveć često niko ih ne pita što taj rubac njima znači.

Zašto ženama u islamu nije dopuštno raditi u javnim službama ili da voze automobil?

Umjesto da uzmu u obzir da je status žene u muslimanskom svijetu mogao odražavati kontinuiranu jakost patrijarhata, često se pretpostavlja da islam mrzi žene. Međutim, dok neki islam optužuju zbog potlačenosti žena, drugi ga ocjenjuju kao zvijezdu vodilju i obnovitelja glede općega odnosa prema ženama.

Nedopuštanje ženama da upravljaju automobilima (jedina Saudijska Arabija ne dopušta ženama da voze automobil) ili rade u

javnim službama (njima je zakonski dopušteno da rade u većini muslimanskih zemalja), posebnost je neke zemlje i vrlo je različito određeno. Ta ograničenja ne potječu iz islama, nego radije iz kulturnih običaja koje se pokušavalo opravdati različitim islamskim zabranama. Dopuštenje za rad u javnim službama ili upravljanje automobilom nije plod islama kao takvog, nego radije kulture ili kulturoloških tumačenja islama. Na sreću, takva su ograničenja pravi izuzetak a nikako pravilo.

Položaj žene u pojedinim muslimanskim zemljama razlikuje se utoliko ukoliko se i te zemlje međusobno razlikuju. Unatrag nekoliko desetljeća žene su u muslimanskim društvima dio nezaustavljivoga i odlučnoga tijeka uvođenja hitnih promjena, što stvara mnoge suprotnosti. Primjerice, žene su bile birane za premijerke u Bangladešu, Turskoj i Pakistanu, a u Indoneziji za predsjednicu države, ipak u drugim okruženjima prava žena i uloge koje im se pridaju bitno su ograničene.

U Saudijskoj Arabiji, žene su na javnim mjestima odvojene od muškaraca, od njih se zahtijeva da budu potpuno pokrivene i ne dopušta im se da voze osobne automobile. Istodobno, na sveučilištima su puno više zastupljene žene nego muškarci; Saudijke posjeduju vlastita poduzeća i glavni su zemljoposjednici. U Egiptu, ne postoji pravilo o odijevanju, pa su žene u zapadnjačkoj i islamskoj odjeći susreće u svakom segmentu društva, od obrazovanja i marketinga do medicine, prava, tehnike i vlade. U Iranu, od žena se zahtijeva da u javnosti nose rubac na glavi i čador ili dugi kaput, međutim, one rade zajedno s muškarcima u različitim okruženjima, tako da su žene većina na sveučilištima, obnašaju dužnosti u različitim zvanjima i zanimanjima, rade u vladama i vladinim ustanovama; primjerice, u Islamskoj Republici Iran žena je zamjenica predsjednika. Žene u Maleziji imaju pristup najboljem obrazovanju, obnašanju odgovornih dužnosti u raznim zvanjima i zanimanjima, zapravo u svakom segmentu društva, maže ih se vidjeti i na motorkotačima kojima upravljaju poput muškaraca. Poput žena u većini muslimanskih društava, i žene u Maleziji trebaju za putovanje dopuštenje muških članova obitelji. U Kuvajtu, žene obnašaju odgovorne dužnosti u mnogim područjima, ali ne mogu glasovati. Pakistanke glasuju a služile su i kao veleposlanice u

Sjedinjenim Američkim Državama i na najvišim službama u vladi kao premijerke. Međutim i Palestinke, napose one siromašne i nemoćne, pate pod „islamskim“ zakonima koji ograničuju njihova prava u braku, rastavi braka i pitanjima nasljedstva.

Dok žene u većini društava imaju slobodan pristup obrazovanju i zaposlenju, muslimanke su i dalje suočene s preprekama i teškoćama dok traže jednakost spolova i bore se za svoje mjesto u društvu.

Zašto muslimani nose turbane ili kape?

Svi muslimani ne nose turbane i nisu svi muškarci koji nose turbane muslimani. Sikhi, primjerice, nose turbane u skladu sa zahtjevom njihove vjeroispovijesti. Mnogi muslimani ne nose nikakva pokrivala glave. Nošenje kape više se povezuje s kulturosn nego li s vjeroispoviješću.

Muslimani imaju različita pokrivala za glavu, primjerice: turbane, fesove, kape za namaz ili ćepice (kružne kapice, bjelice, *prev. nap.*), keffiye i tradicionalna arapska pokrivala za glavu. Turbani se najčešće spominju u svezi s talibanima iz Afganistana i iranskim klericima. Boja turbana često je i statusna oznaka nositelja: tako crne turbane nose sejidi (*sayyid*, Muhamedov potomak), a bijele oni koji nisu Muhamedovi potomci. Fes je bila kapa koju su nosili Turci u otomansko vrijeme, a s početkom dvadesetoga stgljeća nasilno je zamijenjen europskim šeširima širokoga oboda. Keffiya je u svezi s Jordanom i Palestinom i njezini današnji nositelji time izražavaju suosjećanje s palestinskim nacionalnim idealima. Izvorna arapska pokrivala za glavu, kakva se nose u Saudijskoj Arabiji, nastala su kao praktična zaštita od sunca za glavu i vrat. Molitvene kape i ćepice nose se u Pakistanu i imaju ih i neki afro-američki muslimani.

Zašto muslimani ne briju bradu?

Mnogi muslimani nose brade u čast Poslanika Muhameda, koji je nosio bradu. Neki vjeruju da se brada ne bi trebala kratiti u Muhamedovu stilu, međutim, mnogi ne prihvaćaju tu tvrdnju; otuda različiti stilovi nošenja brada, koji se rangiraju od brada koje u cijelosti prekrivaju vilicu i obraze do uredno dotjeranih šiljastih bradica koje pokrivaju samo područje brade. Jedino se u Afganistanu pod talibanskim režimom zahtijevalo nošenje duge, nenjegovane brade.

Mnogi muslimani ne nose bradu i ne vjeruju da je to vjerski uvjet. Neki koji su živjeli u muslimanskim zemljama koje zatamljuju bilo kakav oblik islamskoga aktivizma ili fundamentalizma ne nose ih zbog toga što bi vjerojatno bili sumnjičeni i zatvarani. Neki na Zapadu, napose nakon 11. rujna, izbjegavaju nošenje brade, jer se muslimane s bradom dosljedno povezuje s ekstremizmom.

Zahtjeva li islam obrezivanje?

Kao u židovstvu, obrezivanje se u islamu zahtijeva sukladno predaji i Muhamedovu primjeru (sunetu). Mnogi muslimani vjeruju da se obrezivanje zahtijeva i od muškaraca koji prijeđu na islam. Obrezivanje simbolizira vjersko podvrgavanje Božjoj volji i njegovim zahtjevima, te podlaganje niskih strasti višim duhovnim zahtjevima islama. Drukčije rečeno, tjelesna promjena muškoga spolovila samo je izvanjski znak toga da vjernik i svoju spolnost i sve u vezi s njom podlaže Bogu i njegovoj volji.

Društveno gledano, obrezivanje je značajan obred u dječjačkoj dobi, između desete i dvanaeste godine, i označuje prijelaz u zrelu dob i preuzimanje onih odgovornosti u obitelji i društvu koje su pridržane muškarcu, što uključuje i redovitu nazočnost na zajedničkim namazima. Štoviše, muškarcu koji se obrezuje u starijoj dobi nije dopušteno da se slobodno druži sa ženama s kojima nije u srodstvu.

Na Srednjem Istoku, obred obrezivanja provodi se u dobi između dvije i dvanaest godina. U mnogim muslimanskim zemljama, obrezivanje je svečani događaj, poput obreda vjenčanja, a uključuje i donošenje darova i gošćenje. U Europi i Sjedinjenim Američkim Državama, dječaci se obrezuju već u bolnicama, odmah nakon rođenja.

Obrezivanje žena nije islamska praksa, niti je rašireno među muslimanima. Umjesto toga, ono je dio afričke kulture, a provodi se i danas u zemljama kao što su, primjerice, Sudan i Egipat, jednako među muslimanima i nemuslimanima.

Je li muslimanima dopušteno istodobno oženiti više žena?

Prakticiranje poligamije ili ispravnije poliginije (brak s više od jedne žene istodobno), jedno je od spornih pitanja u islamskim društvima. Mnogi su je islamski narodi dokinuli ili strogo zakonima i propisima ograničili (potrebna je sudska odluka i odobrenje, ženina suglasnost, itd.). Iako se poligamija živi u nekim muslimanskim društvima, velika je većina muslimana danas monogamna.

Iako se poligamija susreće u mnogim vjeroispovijestima i kulturama, česta je sklonost da je se pripiše isključivo islamu. Povijesno gledano, poliginija je svojstvena semitskim društvima općenito, a napose arapskoj kulturi. Bila je uobičajena među plemićima i narodnim glavarima u arapskom društvu, kao i u, iako znatno manje, biblijskom židovstvu, gdje su, primjerice, Ahraham, David i Salomon imali više žena.

Poligamija je bila uobičajena u predislamskoj Arabiji, a brak se nije nadziralo. Muškarac je mogao imati žena koliko je htio, a žene su držane kao manje vrijedne od muškaraca, nisu imale prava i prema njima se odnosilo kao prema sluškinjama. Arabija sedmoga stoljeća bila je poprište čestih plemenskih ratova i sukoba, pri čemu su mnogi muškarci pogibali, a njihove udovice, siročad i neudate sestre ili ženski članovi obitelji nisu imali gotovo nikakvu šansu preživjeti bez muške

zaštite. U takvom su ozračju Kur'anske objave glede braka i obnova u pitanjima naslijeđa, rastave braka, svjedočenja i sličnoga nastojale poboljšati položaj žena.

Kuran muškarcu dopušta da istodobno oženi četiri žene, pod uvjetom da ih uzdržava i da se odnosi prema njima jednako: „*I siročadi imanja njihova uručite, rđavo za dobro ne podmećite i imetke njihove s imecima vašim ne trošite, - to bi, zaista, bio vrlo veliki grijeh. Ako se bojite da prema ženama sirotama nećete biti pravedni, onda se ženite sa onim ženama koje su vam dopuštene, sa po dvije, sa po tri i sa po četiri. A ako strahujete da nećete pravedni biti, onda samo sa jednom...*“ (Kur'an, 4: 2-3). Ta Kur'anska zapovijed ograničuje pravo muškaraca na neograničen broj žena, istodobno koristeći brak kao zaštitu žena u nasilnim društvima. Kao što Kur'an kaže: „*Udavajte neudate i ženite neoženjene, i čestite robove i robinje svoje; ako su siromašni, Allah će im iz obilja Svoga dati. Allah je neizmjereno dobar i sve zna.*“ (Kur'an, 24: 32).

Drugi ajet koji kaže: „*Vi ne možete potpuno jednako postupati prema ženama svojim ma koliko to željeli...*“ (Kur'an, 4: 129), reformatori su koristili u moderno doba kako bi odbacili mogućnost jednake pravičnosti prema ženama i kako bi dokazali da Kur'an uistinu zagovara monogamiju kao ideal, pošto je monogamija istaknuta i u poglavljima Kur'anske objave što slijede nakon toga ajeta. Kanzervativniji muslimani odbacuju to tumačenje kao neislamsko i kažu da ono odražava nastojanje obnovitelja da oponašaju Zapad.

Smije li se musliman oženiti nemuslimankom?

Bračni propisi u islamu izražavaju zabrinutosti za prenošenje vjere na djecu koja će se roditi u toj bračnoj zajednici. Bračni vez muslimana s nemuslimankom drži se nezakonitim. Iako je poželjno da se muslimani žene muslimankama, dopušteno im je da se ožene kršćankom ili židovkom, jer su te žene iz „naroda Knjige“, onih koji imaju božansku objavu. Sukladnost se vjerovanja drži odsudnom za

skladan brak i obiteljski život. Koliko god da je muškarac u obitelji „glava obitelji“, žene provode više vremena s djecom, posebice dok su ona mala, tako da je vjerojatnije da će djeca od ranoga djetinjstva biti bliži vjeri svoje majke. Stoga muškarac treba odabrati ženu koja će podržavati vjeru u jednoga Boga i prihvatiti Božju objavu.

Muslimanka se mora udati za muslimana ili obraćenika na islam. Prema islamskom zakonu, muškarac je „glava obitelji“, a u braku se od njegove žene očekuje da prihvati muževljevu narodnost i zakon njegove vjeroispovijesti i podredi se onom što joj ta pripadnost nalaže. Muškarac je odgovoran i za vjersku pouku svoje starije djece i mora im biti zaštitnik, posebice glede braka. Stoga bi djeca koja se rode u braku muslimanke s nemuslimanom mogla biti „gubitak“ za muslimansku zajednicu i islam.

Šta islam kaže o nasilju u obitelji?

Uopćeno gledano, nasilje u obitelji ozbiljan je društveni problem, a muslimanski svijet u tomu nije izuzetak. Mnogi masovni pokreti i ženske organizacije nastoje iskorijeniti nasilje u obitelji, poučavajući i muškarce i žene o Kur'anskim učenjima i bračnim odnosima.

U nekim muslimanskim društvima, muškarci upravo Kur'anom opravdavaju nasilje u obitelji. Međutim, mnogi ajeti u Kur'anu uče da muškarac i žena trebaju biti obazrivi jedno prema drugom i uzajamno se potpomagati. U obiteljskim se odnosima ljubav i pravičnost jako ističu, a okrutnost je zabranjena. Kur'an (30: 21) kaže: *„I jedan od dokaza Njegovih je to što za vas, od vrste vaše, stvara žene da se uz njih smirite, i što između vas uspostavlja ljubav i samilost; to su, zaista, pouke za ljude koji razmišljaju.“* Kur'an zapovijeda (4: 19): *„O vjernici, zabranjuje vam se da žene kao stvari nasljeđujete, preko volje njihove, i da im teškoće pričinjavate, s namjerom da nešto od onoga što ste im darovali prisvojite, osim ako budu očito zgriješile. S njima lijepo živite! A ako prema njima odvratnost osjetite, moguće je da je baš u onome prema čemu odvratnost osjećate Allah veliko dobro dao.“*

Vremenski posljednji objavljeni ajet govori upravo o odnosu supružnika (Kur'an, 9: 71), za koje se kaže da su oni stvorenja koja su prijatelji jedno drugom i koja se uzajamno štite. Ajet ističe njihovu suradnju u zajedničkom življenju u partnerskom odnosu, a ne u odnosu protivnika ili nadređenih i podređenih. I hadis je zabilježio Muhamedovo poštovanje žena i zaštitu koju im je davao. Muhamed je rekao. „Najbolji od vas je onaj koji je najbolji prema svojoj supruzi.“ Muhamedova žena Ajša pripovijedala je da Muhamed nikada nije udario bilo koju sluškinju ili ženu ni ikoga drugoga. Ni Kur'an, ni hadis ne bilježe da je Muhamed loše postupao s bilo kojom od svojih žena ili da je izgubio strpljenje, čak ni onda kad je bio nesretan ili zlovoljan.

Neki, da bi uz pomoć Kurana opravdali nasilje nad ženama, ističu ajet 4: 34, koji kaže: *„Zbog toga su čestite žene poslušne i za vrijeme muževljeva odsustva vode brigu o onome o čemu treba da brigu vode, jer i Allah njih štiti. A one čijih se neposlušnosti pribojavate, vi posavjetujte, a onda se od njih u postolji rastavite, pa i udarite; kad vam postanu poslušne, onda im zulum ne činite! (...)“* Posljednjih su godina učenjaci dokazivali da se „poslušnost“ odnosi na ženino stajalište prema Bogu, a ne prema njezinu mužu. Štoviše, poslušnost je u tome ajetu povezana sa ženinim spolnim suzdržavanjem, tako da je poslušna žena ona koja se ne bavi spolnim nemoralom. Riječ koja se primjereno prevodi kao „neposlušnost“ (*nushuz*) ukazuje na poremećaj bračnoga sklada u kojem jedan od supružnika ne udovoljava zahtijevanim bračnim dužnostima. To je drugdje primjenjivano u Kur'anu i na muškarce i na žene. Kraj ajeta upozorava muškarce da ne zlostavljaju žene koje su im poslušne. Umjesto davanja muškarcima prava da udare svoje žene, reformatori dokazuju, taj ajet podsjeća muškarce na njihove odgovornosti da se ispravno ophode spram svojih žena.

Kur'an (4: 34) nabraja tri sredstva koja će se koristiti u rješavanju bračnih razmirica. Prvo dolazi samo upozorenje ili rasprava između muža i žene ili uz pomoć posrednika. Ta praksa, preporučena i Kur'anskim ajetima 4: 34 i 4: 128, primjenjuje se i za parove koji su pred rastavom braka. Ukoliko to ne uspije, primjenjuje se tjelesno odvajanje, to znači odvojene postelje, čime se supružnicima daje

moгуćnost da se smire i razmisle o budućnosti braćnoga odnosa. Treće je i posljednje sredstvo - udarac. Ima izvanredan značaj, a izrećen je u gramatićkom obliku jednine, što znaći da je dopustiv samo jedan jedini udarac. Kur'anski ajet 4: 34 objavljen je u ranom medinskom razdoblju Muhamedova poslanstva, vremenu i mjestu u kojemu je okrutnost i nasilje spram žena još uvijek bilo neobuzdano. Stoga neki muslimanski ućenjaci danas drže da je nakana toga ajeta koji dopušta jedan jedini udarac prije svega bila da se ogranići vladajuće nasilje nad ženama, a da nije mišljen kao preporučeno sredstvo u rješavanju braćnih razmirica ili za naćin postupanja sa ženama.

U glavnim hadiskim zbirkama - Muslima, Bukharija (Buharije), Tirmidhija (Tirmizija), Abu Davuda, Nasaija i Ibn Maje (Ibn Madže) - hadis o udarcu osobito istiće da se ne bi smjelo udariti tako da to nanese bol ili izazove povredu. Uz to svi ti izvori istiću da ako se već primjenjuje taj jedan udarac, onda bi i on trebao biti posve simbolićan. Utemeljitelj šafijske škole tvrdio je da je u svakom slućaju bolje izbjeći udarac. Unatoć nasilju u obitelji koje je i dalje prisutno u kulturama koje istiću nadmoć muškarca i to opravdavaju vjerskim nalaganjima, ni većina Kur'anskih ajeta, ni hadis to ne podržavaju, niti dopuštaju da se žene tuće.

Kako islam gleda na rastavu braka?

Nasuprot katolicizmu u kojemu je brak sakrament, u islamu je brak ugovor. Islam je uvijek dopuštao pravo na razvod braka pod odrećenim uvjetima. U predislamsko doba, arapski je obićaj dopuštao muškarcu da bilo kad i iz bilo kojega razloga ostavi ženu, a žena nije imala nikakva prava. Međutim, Kur'an donosi nove smjernice kojima se ogranićuje muževljeva samovolja, i kaže da je rastava braka dopustiva, ali da je ona posljednje sredstvo u nućdi i ohrabruje pomirljivo rješavanje spora (arbitražu) između supružnika: „*A ako se bojite razdora između njih dvoje, onda pošaljite jednog pomiritelja iz njegove, a jednog pomiritelja iz njezine porodice (izjednaćujući time ženine interese s onima njezina supruća, autor. nap.). Ako oni žele izmirenje,*

Allah će ih pomiriti, jer Allah sve zna i o svemu je obaviješten!“ (Kur'an, 4: 35). Kur'an upozoruje muževe koji su suočeni s možebitnom rastavom braka da svoje žene „(...) ili na lijep način zadrže ili se velikodušno od njih konačno rastave.“ (Kur'an, 65: 2).

Ozbiljnost čina rastave braka odražava se i u zahtjevu kojega Kur'an postavlja pred muža. Naime, da bi svoju rastavu braka učinio neopozivom, suprug mora izgovoriti „puštam te“ ne jednom, nego tri puta, tijekom tri uzastopna mjeseca. Time se supružnicima daje vremena za izmirenje ili, ukoliko se ne izmire, a žena je trudna, osigurava se skrb za još nerođeno dijete: „(...) kad htjednete žene da pustite, vi ih u vrijeme kad su čiste pustite, a onda vrijeme koje treba da prođe brojte i Allaha, Gospodara svoga, bojte se. Ne tjerajte ih iz stanova njihovih, a ni one neka ne izlaze, - osim ako očito sramno djelo učine. To su Allahovi propisi...“ (Kur'an, 65: 1).

Unatoč Kur'anskim smjernicama, skraćeni oblik rastave braka, koji muškarau dopušta da „napuštam te“ izjavi triput odjednom, postao je uobičajen. Iako ga se drži grješnim prekršajem, unatoč tome zakonski je valjan. Ta vrsta rastave braka snažan je primjer za to da su u običajima, u kojima dominira muškarac i njegovi interesi, svladani vjerski zahtjevi, što je mnogim naraštajima u različitim muslimanskim zemljama bitno odredilo prava na rastavu braka.

Muslimanske su zemlje institucionalizirale razne vrste zakona, koristeći Kur'an i sudove, kako bi nadzirali postupke rastave brakova i poboljšali prava žena. Danas u mnogim zemljanta, muslimanka može sudbeno dobiti rastavu braka po raznim osnovama. Muslimani koji žive u Americi i Europi moraju se pridržavati građanskih zakona i glede rastave braka. Međutim, postoje mnoga patrijarhalna društva gdje običaji i dalje muškarcima dopuštaju veća prava u rastavi braka a prava žena ograničuju. To upućuje na činjenicu da problemi s pravima žena ne potječu iz islama, nego iz patrijarhata koji je još uvijek snažan u mnogim društvima.

Zašto se muslimani nerado rukuju?

Postoje dva razloga zašto neki muslimani nisu skloni rukovanju pri pozdravljanju. Konzervativni vjeruju da muškarac i žena koji nisu u srodstvu trebaju izbjegavati međusobno dodirivanje koje bi možda moglo biti uzrok spolne požude.

Neki su muslimani, poput pravovjernih židova, neskloni rukovanju zbog zabrinutosti o ritualnoj čistoći. Tradicionalni šijiti vjeruju da su nemuslimani nečisti, tako da tjelesni dodir s nemuslimanima, bilo muškarcima bilo ženama, ritualno onečišćuje muslimana, koji se onda mora uzimanjem abdesta očistiti prije klanjanja namaza. I neki suniti vjeruju da su nemuslimani ritualno nečisti, ali oni ne zahtijevaju ritualno pranje nakon tjelesnoga dodira s nemuslimanima.

Kako se muslimani odnose prema kućnim ljubimcima?

Ne postoji Kur'anska zabrana ili osuda držanja kućnih životinja. Mnogi hadisi (Poslanikova predaja) ističu potrebu blagoga postupanja sa životinjama umjesto iscrpljivanja radom ili udaranja. Jedan hadis bilježi pripovijest o ženi koja je do smrti izgladnila mačku i zato dospjela u pakao, a drugi hadis opisuje muškarca koji je spasio život žednom psu i time zadobio raj.

Pse se u islamskome svijetu drži nečistima, pa im stoga nije dopušteno boraviti u kući. Mnogi muslimani vjeruju da onaj tko se na bilo koji način dotaknuo pseće sline, mora obaviti ritualno pranje prije klanjanja namaza (abdest). Hadis kojega se često navodi bilježi da je zabrana držanja pasa u kući uslijedila zbog higijenskih razloga, dok drugi hadis izvješćuje da je Poslanik imao psa koji se običavao igrati oko njega kad je klanjao izvan kuće. Mačke, poznate zbog svoje čistoće, živjele su u Muhamedovu kućanstvu, a on i neki od njegovih drugova vrlo su se prijazno odnosili prema njima.

Neki muslimani danas dokazuju da su razne bolesti, zbog kojih se prije pse držalo nečistima, napretkom znanosti riješene, tako da dodir s psima nije više problematičan. Sve više muslimana, napose onih koji su rođeni u Sjedinjenim Američkim Državama i Europi, ima pse kao kućne ljubimce. Drugi pak vjeruju da je zabrana držanja pasa u kući, kako je prenosi hadis, i dalje na snazi, i to u svakom vremenu i na svakom mjestu.

Kakvo je islamsko gledište prema trošenju alkohola i svinjetine?

Trošenje alkohola i svinjetine u islamu je zabranjeno. Islamski zakoni strogo zabranjuju muslimanima uporabu, prodaju i kupnju alkohola. Iako je u rijetkim slučajevima njegova uporaba dopuštena, primjerice, iz zdravstvenih razloga. Zabrana uporabe alkohola temelji se na Kur'anu (5: 90-91), koji kaže: „O vjernici, vino i kocka i kumiri i strelice za gatanje su odvratne stvari, šejtanovo djelo; zato se toga klonite da biste postigli što želite. Šejtan želi da pomoću vina i kocke unese među vas neprijateljstvo i mržnju i da vas od sjećanja na Allaha i od obavljanja molitve odvрати. Pa hoćete li se okaniti?“ Vino koje se u ajetu spominje jest vino od datulja, pa su neki pravници dokazivali da je, sukladno doslovnom tumačenju, jedino vino od datulja zabranjeno, a velika je većina time dokazivala zabranu svih tvari koje izazivaju stanje opijesivosti u kojoj se omamljuje razum, u što su ubrojeni alkohol i sve vrste narkotika,

Mnoge su zemlje šerijatsku zabranu o alkoholu (Šerijat, islamski zakon) podjednako primijenile i za muslimane i za nemuslimane, kao primjerice, Iran, Libija, Pakistan, Saudijska Arabija, Sudan i neki krajevi Malezije. Neke zemlje sa svjetovnim državnim sustavima, kao što su Turska i Egipat, donijele su striktno zakone koji zabranjuju uporabu narkotika ali su dopustile nadzirani uvoz, prodaju i uporabu alkoholnih pića. Islamske organizacije dosljedno podržavaju potpunu zabranu trošenja alkohola.

U Sjedinjenim Američkim Državama i Europi, skorašnji muslimanski useljenici su se od uporabe i svakog dodira s alkoholnim pićima, što je vidljiva i prepoznatljiva značajka njihova muslimanskoga identiteta. Crnački muslimanski pokret podržava apsolutnu zabranu alkoholnih pića, kao i mnogi afro-američki muslimani. To je u velikoj opreci s prijašnjim naraštajima muslimanskih useljenika koji su, iako su se sami suzdržavali od alkohola, često trgovali alkoholom i radili u barovima. Suvremene muslimanske zajednice na Zapadu raspravljaju, i u tome se razilaze, je li muslimanima dopušteno raditi u onim strukama gdje se proizvodi i troši alkohol, primjerice, u vinogradima s vinarijama, restoranima ili pak trgovinama s mješovitom robom. Neki su zabrinuti već i glede toga je li muslimanu dopušteno prihvatiti poziv na večeru, bilo u restoran ili u privatnu kuću, ako zna da će vjerojatno kao dio obroka biti ponuđen i alkohol.

Zabrana trošenja svinjetine temelji se na Kur'anu (5: 3): „*Zabranjuje vam se strv, i krv, i svinjsko meso, i ono što je zaklano u nečije drugo, a ne u Allahovo ime...*“, što potvrđuje i ajet 6: 145. Neki muslimani, i mimo Kur'anske zabrane, vjeruju da je uporaba proizvoda od svinjetine nezdrava i nehygienjska i to stoga što je svinjsko meso poznato kao prijenosnik bakterija i raznih bolesti, napose trihineloze. Vjeruje se da tjelesni dodir sa svinjonn ili proizvodima od svinjetine prlja osobu, iako se ta nečistoća može oprati ili dokinuti uklanjanjem odnosne tvari.

Američki muslimani općenito poštuju zabranu trošenja svinjetine i proizvoda koji sadrže svinjetinu. Zbog toga neki muslimani ne prihvaćaju pozive na obroke u nemuslimanskim kućama, ako postoji bojazan da bi možda mogli doći u dodir sa svinjskim mesom. Raznolikost proizvoda od svinjskoga mesa i njihova česta i vrlo razgranata uporaba u suvremenoj prehrani, američkim muslimanima koji nastoje izbjeći svinjetinu, pričinja velike poteškoće. Naime, svinjska se mast uobičajeno rabi u prehrambenoj industriji u Sjedinjenim Američkim Državama, tako da na omotima proizvoda kao što su, primjerice, čajni kolačići ili čips, uopće ne treba biti naznačena. Neki američki muslimani ipak čitaju pažljivo popis sastojaka svih

proizvoda, dok drugi pak vjeruju da takva temeljita pozornost nije nužna. Time je dakako potaknuto i pitanje dopustivosti jedenja u restoranima ili uporaba brze hrane (*fast food*). U nekim džamijama i islamskim centrima, radi lakšega snalaženja pri odabiru hrane, načinjeni su popisi pojedinih proizvoda za koje se zna da sadrže svinjetinu ili alkohol (na takvom je popisu čak i senf za čiju se proizvodnju rabi mala količina bijeloga vina).

Zašto se muslimani protive plesu?

Muslimani različito gledaju na ples, što uvelike ovisi o njihovu krajevnom podrijetlu, o stupnju konzervativnosti njihova shvaćanja islama, o vrsti plesa i načinu plesanja. Općenito je nedopušten ples mladića i djevojke i to zbog međusobnoga dodirivanja koje je pri plesu uobičajeno, a drži se neprikladnim za osobe koje nisu u braku. Mnogi muslimani ne dopuštaju svojim kćerima sudjelovanje na plesovima kakvi se organiziraju u nižim i višim razredima srednje škole, jer drže da ih američki plesovi mogu zbližiti s nemuslimanskim mladićima i odvesti u nedopuštene predbračne odnose.

To ne znači da su u islamu svi plesovi zabranjeni. U mnogim srednjoistočnim zemljama, trbušni ples i razni narodni plesovi dugo su bili sastavni dio obiteljskih proslava, posebice vjenčanja. Osobito su popularni muški ili ženski skupni plesovi koji se plešu u krugu ili u obliku lanca, pri čemu je važno ritmičko udaranje nogom, kao i izmjenično pljeskanje rukama po stopalima. Drugi je česti ples, napose u plemenskim kulturama, onaj rukovanja s oružjem, kao što je mač, bodež, koplje ili štapić.

Uz to, neki sufijjski redovi, kao što je mawlawi odnosno mevlevijski red, poznat i kao „vrteći derviši“, pokušavaju uz pomoć plesa doći do izravnoga duhovnoga iskustva Boga, pri čemu svojom vrtnjom u krug oponašaju svemirski poredak. Islamski oblici plesa nastoje slijediti izraziti islamski umjetnički obrazac simetrije, geometrije i ritma. Ples je stoga u islamskoj kulturi nastojao oblikovati niz pojedinačnih cjelina koje oblikuju veću cjelinu, pri čemu su sve one

simetrične i slijede obrazac arabeske (beskrajn niz krugova ili drugih oblika), koja simbolizira vjerovanje u Božju jednotu, u njegovo jedinstvo (*tawhid*).

Zašto se neki muslimani protive glazbi?

Muslimani se katkad protive rock glazbi i to zbog kulture koja se tom glazhom posreduje, a ne zbog same glazbe kao takve. Mnogi mladi muslimani koji su odrasli na Zapadu slušaju rock glazbu, jer je ona prožela gotovu svu američku kulturu mladih.

Neki roditelji muslimani, kao uostalom i mnogi drugi roditelji, ne prihvaćaju zapadnjačku glazbu, napose rock glazbu i velegradsku crnačku popkulturu mladih (hip-hop), zbog pjesama koje promiču seks, drogu, alkohol i nasilje. Upravo zbog načina na koji se ta kultura odnosi prema seksu, drogi i alkoholu, mladim se ljudima često zabranjuje sudjelovanje na rock koncertima i sličnim okupljanjima.

Poput mnogih kršćanskih rock pokreta, i neki su muslimani osnovali vlastite rock i rep sastave koji pjevaju lirske pjesme vjerskoga nadahnuća. Sastav *Native Deen* (*deen*, vjera), uz pjesme u hip-hop ritmu promiču i temeljne islamske poruke - zajedničko klanjanje, izbjegavanje spolnih odnosa i nasilja, post tijekom ramazana i općenito borbu da se bude dobar musliman. Popularni pjevač *Yusuf Islam* (bivši Cat Stevens) sklada „muislimansku“ pop glazbu za djecu i odrasle, kao što je, primjerice, njegova dobro prodavana pjesma *A is for Allah* (A je za Allaha). Njegova glazbena upriličenja podsjećaju na *Far Aid* koncerte i *Feed the World* album iz 1980-ih pri čemu se prikuplja pomoć za muslimane diljem svijeta (primjerice, pomoć Turskoj nakon potresa ili muslimanima u Bosni).

Neki krajnje konzervativni muslimani, kao što su talibani u Afganistanu, vjeruju da glazba zbog svoje opojnosti ne bi nikako smjela ući u život muslimana. U srednjem vijeku, kao i danas, strogi vjerski pismoznanci osuđivali su pjevače i glumce, kao i one koji su odlazili na njihove priredbe. Međutim, povijesno gledano, glazba je bila važan

oblik umjetnosti diljem muslimanskoga svijeta. Najznačajniji glazbeni oblik u islamu jest glasno čitanje odnosno recitiranje (učenje) Kur'ana, umjetnički oblik u kojemu se održavaju godišnja natjecanja. Kazete s recitiranjem Kur'ana prodaju se diljem muslimanskoga svijeta, a neki muslimanski najpoznatiji pjevači bili su recitatori (učači) Kur'ana ili pjevači koji su oponašali Kur'ansko učenje u svojoj glazbi, kao što je egipatska pjevačica *Umm Kulthum* (Kulsum). Isto tako, muslimanski poziv na namaz (*adhan*, ezan) pjeva se ili jednolično poja, umjesto da se striktno izgovara. Glazba je imala važnu ulogu na vjerskim svetkovinama i važnim događajima u životu pojedinca i zajednice kao što su rođenje, sklapanje braka i obrezanje.

U sufijskim je redovima glazba dio njihove pobožnosti, uz recitiranje pojedinih riječi ili obrazaca, oni i pjevaju uz instrumentalnu pratnju ili bez nje. Njima je glazba sredstvo za duhovnu transcendenciju, prenošenje u Božju prisutnost i način ulaska u božansku ekstazu.

I narodna je glazba bila značajan izraz kulture diljem muslimanskoga svijeta. U njoj se opjevalo junaštvo, ljubav u svoj njezinoj poetičnosti, a nije nedostajalo ni čudorednih i pobožnih motiva. Glazba koju su stvarali muslimani iz Andaluzije, kao i njihova poezija, silno je utjecala na razvoj klasične glazbe u Europi. Neki moderni glazbenici, kao što je Cheb Mami, otac alžirske *rai* glazbe koji je pjevao *Desert Rose* s britanskom rock zvijezdom Stingom, unio je zapadnjačke instrumente, posebice elektroničke, kao i zapadnjačke tehnike u pučku glazbu.

Kako se muslimani međusobno pozdravljaju i zašto?

Muslimani se pozdravljaju na arapskom jeziku i to izrazom *as-salaamu alaykum* (mir tebi), na što se odgovori *wa alaykum as-salaam* (mir tebi). Kur'an zapovijeda muslimanima da se tako pozdravljaju, čime se ističe mir koji je određen da vlada među muslimanima, a temelji se na njihovu zajedničkom vjerovanju i podvrgavanju Božjoj volji.

Kur'an bilježi da će se muslimani koji uđu u raj ovako pozdravljati: „*Molitva njihova biće u njima: 'Hvaljen nek si, Allahu!', pozdrav njihov: 'Mir vama!'...*“ (Kur'an, 10: 10). Kao i to: „*A oni koji su vjerovali i dobra djela činili biće uvedeni, voljom Gospodara njihova, u džennetske bašče kroz koje će rijeke teći i u njima će vječno boraviti, u njima će se riječju 'Mir!' pozdravljati.*“ (Kur'an, 14: 23).

Zašto muslimani pozdravljaju izrazom „Mir neka je tebi“?

PHUB (Peace be upon him) je kratica i zamjena za „milost Božja neka je nad njim“. Muslimani to svaki put ponavljaju kad spominju Muhameda ili bilo kojega drugoga poslanika ('Isaa odnosno Isusa, Musaa odnosno Mojsija, itd.). Neki muslimani koriste duži izraz *salla Allahu alayhi wa sallam* (Božji blagoslov i mir neka je nad njim), za što je engleski izraz „God's Blessings and Peace Be Upon him“, a skraćunica od toga je SAAS (*Salah Allah Alayki wa-Salaam*). Te se kratice koriste u pisanim dokumentima u cijelom islamskome svijetu, u privatnim i javnim, uključujući u nekim zemljama i vladine dokumente.

Uporaba kratice PHUB ili ponavljanje izraza „mir neka je nad njim“ u govoru odražava vjerovanje da se muslimani trebaju svaki put prisjetiti osobite Poslanikove uloge i zazivati blagoslove Božje na njega da bi tako i sami zadobili blagoslove. Kur'an naređuje to prisjećanje (Kur'an, 33: 56): „Allah i meleki Njegovi blagosilju Vjerovjesnika. O vjernici, blagosiljajte ga i vi i šaljite mu pozdrav.“

Taj izraz odražava i Muhamedovo značenje u islamu, jer ga se drži živim utjelovljenjem objave sadržane u Kur'anu. Muslimani vjeruju da mogu spoznati Božju volju iz troga: Muhamedova života, ljubavi prema Bogu i čovječanstvu, te iz objave kako ljudska bića trebaju živjeti na ovom svijetu.

Nasilje i terorizam

Što je džihad?

Džihad (*jihaad*, nastojati, boriti se) se katkad gleda kao šesti stup islama. Kur'an zapovijeda muslimanima da se bore (*džihad*) na Božjem putu i da se ugledaju na Poslanika i njegove ratne drugove.

Povijest muslimanske zajednice od Muhameda do danas može se odčitati u okviru onoga što Kur'an naučava o džihadu. Ta su Kur'anska učenja bila temelj muslimanskoga samopoimanja, pobožnosti, pokretljivosti, širenja i obrane. Džihad je čovjekova borba i neprestano napinjanje da živi uzoran život dobra čovjeka. To je borba sa zlom i njegovim težnjama u čovjeku samom, borba da se živi krepostan i moralan život, zauzeto naprezanje da se čine dobra djela i da se pripomogne obnovi društva. Ovisno o okolnostima u kojima pojedinac živi, džihad može označavati i borbu protiv nepravde i tlačenja, kao i širenje islama i njegovu obranu, te stvaranje pravednoga društva prapovijedanjem, poučavanjem i, ukoliko je to nužno, oružanom borbom ili svetim ratom.

Dva su značenja džihada, nenasilni i nasilni, suprotstavljena u dobro poznatoj Poslanikovo predaji. Prenosi se da je Poslanik, po povratku iz jedne bitke, rekao svojim drugovima: „Vratili smo se iz manjega džihada u veći džihad“, čime je mislio da su se vratili iz ratovanja kao manjega džihada u veći džihad koji je teža i odsudnija borba, borba protiv čovjekove sebičnosti, gramzivnosti i nutarnjega zla.

U najopćenitijem značenju, džihad je obveza kojom su obvezani svi muslimani, kao pojedinci i kao zajednica, da se slijedi i ostvari Božja volja, a to je: da žive krepstan život, da šire islamsku zajednicu propovijedanjem, poučavanjem, pisanjem i sl. Džihad uključuje i pravo odnosno obvezu da se brani islam i zajednicu od napada. Povijest svjedoči da je svaki novi poziv na džihad iznova okupljao muslimane na obranu islama. Afganistanski mudžahedini (*mujahidun*) nedavno su čitavo desetljeće vodili džihad protiv sovjetske okupacije.

Džihad je pojam s višestrukim značenjem. Iako je džihad uvijek bio značajan dio islamske kulture i predaje, posljednjih su godina neki tvrdili da je vjerska obveza svih istinskih muslimana da se pridruže džihadu i time pomognu islamsku obnovu odnosno revoluciju. Neki su muslimani promatrali svijet oko sebe i u njemu uočili samo svijet u kojemu prevladavaju nedemokratski društveni sustavi i u kojemu vladaju manjinske bogate elite koje slijede samo svoje vlastite gospodarske prohibitke, svijet okupiran zapadnjačkom kulturom i vrednotama. Zapadnjačke se vlade gleda kao one koje podupiru tiranske društvene sustave i njihovo izrabljivanje krajevnih ljudskih i prirodnih bogatstava. Ti sustavi pljačkaju muslimansku kulturu i pravo muslimana da imaju vladu po svom vlastitom odabiru i da žive u pravednijem društvu.

Glavna struja islamskih aktivista vjeruje da obnova muslimanske moći i boljitka traži povratak islamu, političkoj ili društvenoj revoluciji kako hi se stvorile islamske države ili društva. Radikalizirane nasilne manjine spajaju militantnost s mesijanskim vizijama kako bi potaknuli i pokrenuli vojsku na djelovanje i na tuđem području. Unatoč činjenici da džihad nije mišljen kao osvajačka i napadalačka borba, ipak mu neke vlade, vladari i pojedinci upravo tako pristupaju, poput Saddama Husseina u Zaljevskom ratu 1991. godine, ili pak talibani u Afganistanu, Osama bin Laden i al-Qaida.

Opravađava li Kur'an terorizam?

Nijedan se pripadnik neke vjeroispovijesti takvo što ne pita o svojoj vjeroispovijesti, nego takvo pitanje uvijek čuva za pripadnike

drugih vjeroispovijesti! Povijesno gledano, neke je muslimane privukao terorizam, pa su koristili vjeroispovijest kako bi njome opravdali svoje djelovanje. Mnoge, koji tek što površno znaju o islamu ili muslimanima, teroristički napadi ekstremista, napose oni 11. rujna 2001., potaknuli su da se pitaju ima li što u islamu i Kur'anu čime se potiče nasilje i teror.

Islam, poput svih svjetskih religija, niti potpomaže niti zahtijeva nezakonito nasilje. Kur'an ne zagovara terorizam, niti ga opravdava. Bog Kur'ana stalno se oslikava kao Bog milosti i smilovanja, i kao pravedan sudac. Svako Kur'ansko poglavlje započinje upućivanjem na Božju milost i samilost. Kur'an na različitim mjestima i okruženjima podsjeća muslimane da budu milostivi i pravični. Doista, muslimani pišući pismo ili dok vozeći auto, kažu bismilu: *bismillahi ar-rahman ar-rahim* (u ime Boga, Milostivoga, Samilosnoga). Međutim, islam doista dopušta nmuslimanina da u određena vremena od napada brane sebe i svoje obitelji, vjeru i zajednicu.

Poput svih svetih knjiga, i islamski sveti tekstovi moraju biti iščitavani u svjetlu društvenih i političkih okolnosti u kojima su objavljeni. Ne začuđuje da Kur'an, poput židovskih svetih knjiga ili Staroga zavjeta, ima ajete koji se odnose na borbu i vođenje rata. Svijet u kojemu je islamska zajednica nastala, u to je vrijeme bio divlje susjedstvo. Arabija i grad Meka, u kojemu je Muhamed živio i primio Božju objavu, bili su pritisnuti plemenskim iznenadnim napadima i krugovima osвете i krvne osвете. Granica Bliskoga Istaka u kojoj je smještena Arabija, bila je sama po sebi podijeljena između dvije zaraćene velesile, Bizanta (Istočnoga Rimskoga carstva) i Perzije (Sasanidskoga carstva). Najraniji Kur'anski ajeti koji se odnose na pravo da se povede „obrambeni“ *džihad* (borba), objavljeni su netom nakon hidžre (*hijra*, iseljenje), Muhamedova iseljenja i njegovih sljedbenika u Medinu, čime su izbjegli progon u Meki. U vrijeme kada su on i njegovi sljedbenici bili prisiljeni da se bore za svoje živote, objavljeni su mu sljedeći ajeti: „*Dopušta se odbrana onima koje drugi napadnu, zato što im se nasilje čini - a Allah je, doista, kadar da ih pomogne, - onima koji su ni krivi ni dužni iz zavičaja svoga prognani samo zato što su govorili: 'Gospodar naš je Allah'...*“ (Kur'an, 22: 39-

40). Obrambena narav džihada jasno je istaknuta ajetom 2: 190 „*I borite se na Allahovom putu protiv onih koji se bore protiv vas, ali vi ne otpočinjite borbu! - Allah, doista, ne voli one koji zapvdijevaju kavgu.*“ U prijelomnim trenucima tijekom tih godina, Muhamed je dobivao objave od Boga koje su davale smjernice za džihad.

Kako je muslimanska zajednica rasla, ubrzo se pojavilo i pitanje o tome kakvo je dolično ponašanje tijekom ratnih vremena. Kur'an daje iscrpne smjernice i pravila koja se odnose na ponašanje u ratu: tko se bori, a tko je izuzet (48: 17, 9: 91), kada neprijateljstva moraju biti prekinuta (2: 192), te kako se mora postupati sa zarobljenicima (47: 4), Najznačajniji ajeti kao što su 2: 294 ističu da ratovanje i odgovor na nasilje i napad moraju biti srazmjerni: „*(...) onima koji vas napadnu uzvratite istom mjerom (...)*“

Međutim, Kuranski ajeti ističu da je mir pravilo, a ne nasilje i ratovanje. Dopuštenje da se bori protiv neprijatelja, stoji u ravnoteži sa strogim nalogom za uspostavu mira: „*I ako vaši neprijatelji budu skloni miru, budi i ti sklon i pouzdaj se u Allaha...*“ (Kur'an, 8: 61), te: „*(...) A da Allah hoće, okrenuo bi ih protiv vas i oni bi se, uistinu, protiv vas borili. Ako vas takvi ostave na miru i ne napadaju vas, i ako vam ponude mir, onda vam Allah ne daje nikakva prava protiv njih.*“ (Kur'an, 4: 90). Od najranijih vremena, u islamu je bilo zabranjena ubijati građane, kao i žene, djecu, redovnike i rabine, kojima je dan imunitet ukoliko nisu sudjelovali u borbama.

Međutim, koji su ti ajeti, na koje je ponekad ukazivano kao „ajete mača“, koji pozivaju ubijanju nevjernika, kao što je ovaj: „*Kada prođu sveti mjeseci, onda ubijajte mnogobošce gdje god ih nađete, zarobljavajte ih, opsjedajte i na svakom prolazu dočekujte! ...*“ (Kur'an, 9: 5). To je jedan od brojnih Kur'anskih ajeta koje su navodili kritičari kako bi pokazali nasilničku narav islama i njegove svete knjige. Te su iste ajete vjerski ekstremisti izdvojeno rabili odnosno zlorabili kako bi razvili teologiju mržnje i netrpeljivosti, i tako legitimirali bezuvjetno ratovanje protiv nevjernika.

Tijekom razdoblja širenja islama i osvajanja novih područja, mnogi ulema (vjerski učenjaci) uživali su kraljevsku zaštitu i davali su

halifima takva tumačenja islama koja su slijedila njihove osvajačke snove i želje za proširenjem granica njihovih carstava. Oni kažu da su „ajeti mača“ dokinuli ili opozvali prijašnje Kur'anske ajete koji su ograničavali džihad na obrambeni rat: zapravo, potpuna nakana ajeta: „*Kada prođu sveti mjeseci, onda ubijajte mnogobošce gdje god ih nađete*“ izobličena je kada je izdvojena iz konteksta. Zbog toga ga se slijedi i određuje pomoću ajeta: „*(...) Pa ako se pokaju i budu molitvu obavljali i zekat davali, ostavite ih na miru, jer Allah zaista prašta i samilostan je.*“ Isto je i s drugim često navođenim ajetom: „*Borite se protiv onih kojima je dana Knjiga, a koji ne vjeruju ni u Allaha ni u onaj svijet, ne smatraju zabranjenim ono što Allah i Njegov Poslanik zabranjuju i ne ispovijedaju istinsku vjeru*“, koji se često navodi bez retka koji mu slijedi „*- sve dok ne daju glavarinu poslušno i smjerno.*“ (Kur'an, 9: 29).

U povijesti su svete knjige židovstva, kršćanstva i islama rabljene i zlorabljene, tumačene i iskrivljeno tumačene, samo da bi se opravdala opiranja i borbe, ekstremizmi i terorizini, sveti i svjetovni ratovi. Teroristi poput Osame bin Ladena i drugih idu iznad klasičnih mjerila za džihad i ne priznaju nikakve granice izvan svojih vlastitih, rabeći svako oružje i sva sredstva. Oni odbacuju islamske zakonske propise koji se odnosi na ciljeve i dopuštena sredstva za valjan džihad: da nasilje mora biti srazmjerno i da bi samo nužna veličina sile smjela biti upotrijebljena kako bi se suzbilo neprijatelja, kao i to da džihad mora biti objavljen od strane vladara ili predsjednika države. Danas, pojedinci i skupine, vjerske i laičke, posežu za pravom da objave i legitimiraju svjetovne ratove i terorizam u ime islama.

Kako se islamom mogu opravdavati terorizam, otmice zrakoplova i uzimanje talaca?

Dok su grozote i terorističke akcije koje su počinili nasilni ekstremisti povezale islam s terorizmom, islamska tradicija ograničuje upotrebu nasilja i odbacuje terorizam, otmice zrakoplova i uzimanje talaca. Kao i u drugim vjeroispovijestima, radikalni ekstremisti

ignoriraju, izobličuju ili pljačkaju i pogrešno tumače glavnu struju islama i njegova normativna učenja. Islamski zakon, utemeljen na Kur'anu, postavlja jasne smjernice za vođenje rata i odbacuje terorističke napade. Između ostaloga, islam je posve određen u traženju zaštite za građane, kao i u traženju srazmjernje odmazde.

Kako se muslimanska zajednica proširila, ubrzo su se pojavila pitanja o tome tko ima vjerski i politički autoritet, kako se ima odnositi prema pobuni i građanskom ratu, koje je dolično ponašanje u ratu i miru, kako se opravdava i legitimira osvajanje i zauzimanje tuđih područja, te činjenje nasilja i pružanje otpora. Odgovaralo se upućivanjem na Kur'anske naloge i Muhamedovu praksu i praksu njegovih drugova.

Kur'an daje detaljne smjernice i odredbe glede ratovanja: tko bi se trebao boriti (48: 17, 9: 91), kad bi se borbe trebale završiti (2: 192), kako postupati sa zatvorenicima (47: 4). Kur'an ističe srazmjernost u ratovanju; „(...) *onima koji vas napadnu uzvratite istom mjerom...*“ (2: 194). Drugi ajeti strogo nalažu uspostavu mira: „*Ako tvoji neprijatelji budu skloni miru, budi i ti sklon i pouzdaj se u Allaha...!*“ (8: 61), te: „*A da Allah hoće, okrenuo bi ih protiv vas i oni bi se, uistinu, protiv vas borili. A ako vas takvi ostave na miru i ne napadaju vas, i ako vam ponude mir, onda vam Allah ne daje nikakva prava protiv njih.*“ (Kur'an, 4: 90).

Od svojih najranijih početaka, islamska se zajednica suočavala s pobunama i građanskim ratovima, kao primjerice u odnosu s haridžijama i asasinima. Haridžije su bile pobožna, ali puritanska i militantna ekstremistička grupacija koja je prekinula odnose s Alijem, a poslije ga i ubila izvršivši atentat. Asasini su živjeli odvojeno u tajnim zajednicama, a njima je tijekom povijesti upravljao čitav niz velikih majstora iz sjedišta u planinskom uporištu u Alamutu u sjevernoj Perziji. Asasinski džihad protiv seldžučke dinastije vršio je teror nad prinčevima, generalima i ulemom (vjerski učitelji), koje su ubijali u ime Skrivenoga imama. Njihov je teror u Perziji i Siriji usadio takav strah u srcima njihovih muslimanskih i križarskih neprijatelja da su im se ime i sjećanje na njihove pothvate sačuvali u povijesti još dugo nakon što su

bili svladani i nakon šta su Mongoli 1256. godine pogubili njihova posljednjega velikoga majstora.

Sunitski je islam i islamski zakon odgurnuo ekstremiste u stranu razvijanjem političkih teorija koje su isticale stabilnost nad kaosom i bezvlašćem kojega se oni izazivali. Naravno, to nije sve pristaše odvratilo od staze ekstremizma. Posljednjih desetljeća, uz glavnu struju islamske političke opozicije, terorističke su se grupacije toliko razvile da su već prijetnja državnim sustavima, teroriziraju stanovnike i sprječavaju strana ulaganja. Često se predstavljaju kao „istinski vjernici“ koji se bore protiv prisilnih (represivnih) društvenih sustava i protiv „poganskoga“ društva nevjernika, nastojeći da svoju ideologijsku vrstu islama nametnu i drugim muslimanima. Oni zapravo „plijene“ islamska učenja kao što je nauk o džihadu, zahtijevajući da ih se gleda kao branitelje istinskoga islama, kako bi opravdali svoju nezakonitu uporabu nasilja i terorističke napade.

U Egiptu su grupacije kao što je Islamski džihad i druge ekstremističke skupine, izvršile atentat na predsjednika Anwara Sadata i druge vladine službenike, izvršile su pokolj turista u Luxoru, palile crkve i ubijale kršćane. U Alžiru je naoružana islamska skupina djelovala u kampanji terora protiv alžirske vlade. Usama bin Laden i al-Qaida pokrenuli su globalni teroristički rat protiv muslimanskih vlada i Amerike, izobličujući islam i krivo tumačeći islamsko pravo izdavanjem njihovih vlastitih fetvi (*fatwa*, pravna odluka) u pokušaju da ozakone svoj rat i pozive za napade protiv neborbenoga stanovništva. Iako su te grupacije medijski dobro popraćene, zbog veličine zvjerstava koja su počinili pred očima javnosti, oni su samo ekstremistička manjina muslimana, s kojom većina muslimana nema ništa zajedničkoga.

Dopušta li islam samoubojice bombaše?

Dr. Baruch Goldstein, židovski naseljenik u Izraelu koji je prebjegao iz Sjedinjenih Anreričkih Država, ušao je u petak, 25. veljače 1994. godine u džamiju praotaca u Hebronu i iz automatskoga oružja

otvorio vatru po muslimanima okupljenima na džuma namazu, pri čemu je ubio dvadesetidevet vjernika. Kao odgovor na taj napad, Hamas (Islamski pokret otpora) uveo je novi oblik ratovanja u palestinsko-izraelski sukob, bombaše samoubojice. Obećavši brzu osvetu za hebronski masakr, policija Hamasa, brigada Qassem, izvela je operacije unutar samoga Izraela, u Galileji, Jeruzalemu i Tel Avivu. U Izraelu - Palestini, napadi bombaša samoubojica povećali su se geometrijskom progresijom tijekom druge (al-Aqsa) *intifade* (bune), koja je započela u rujnu 2000. godine. Najstravičniji primjeri napada bombaša samoubojica viđeni su 11. rujna 2001. na Svjetski trgovinski centar (WTC) i Pentagon.

Prema predaji, muslimani bezuvjetno zabranjuju samoubojstva, budući da jedino Bog ima pravo oduzeti život koji je darovao. Postoji samo jedno mjesto u Kur'anu koje se čini mjerodavnini za samoubojstvo: „*O vjernici, jedni drugima na nedozvoljen način imanja ne prisvajajte, - ali, dozvoljeno vam je trgovanje uz obostrani pristanak - i ne ubijajte sami sebe! Allah je, doista, prema vama milostiv.*“ (Kur'an, 4: 29). Međutim, mnogi muslimanski poznavatelji svetih pisama vjerovali su da „ne ubijajte sebe“ može značiti „ne ubijajte jedni druge“, budući da odgovara okruženju ajeta. Pitanje o samoubojstvu malo je raspravljano u egzegetskoj literaturi. Poslanička predaja (hadis), međutim, često i posve odlučno zabranjuje samoubojstvo. Onostrana kazna za samo-krvoproliv bit će beskrajno ponavljanje radnji kojima je samoubojstvo počinjeno, ali ipak mnogi poznavatelji svetoga teksta nisu bili skloni reći da će samoubojica biti vječito osuđen na pakao.

Povijesno gledano, suniti i šijiti općenito su zabranjivali „žrtveno vjersko samoubojstvo“ i terorističke napade. Nizari ismailiti, u puku nazvani asasini, koji su u jedanaestom i dvanaestom stoljeću bili na zlu glasu zbog slanja asasina samoubojica protiv svojih neprijatelja, odbačeni su od glavne islamske struje kao fanatici. Međutim, krajem dvadesetoga stoljeća, pitanje je opet izronilo pošto su mnogi, podjednako šijiti i suniti, počeli izjednačavati bombaše samoubojice sa smrću mučenika, onih koji se odriču života za vjeru. Iako ih se često vezuje uz izraelsko-palestinske sukobe, bombaši samoubojice zapravo su se pojavili u Libanonu, Indoneziji i drugdje. U Libanonu ih koristi

Hizbullah i al-Džihad u napadima poput onih u Bejrutu 1983. godine na mornaričke vojarne Sjedinjenih Američkih Država i francuski vojni stožer, pri čemu je ubijeno nekoliko stotina ljudi.

U Izraelu-Palestini, povećanje izraelskoga nasilja, brutalnosti i ciljanih ubojstava osnažuje vjerovanje među mnogim Palestincima i muslimanima da takozvani bombaši samoubojice nisu počinili čin samoubojstva, nego da su se žrtvovali, djelujući u otporu i odmazdi protiv izraelske okupacije i tlačenja. Kao što su studenti na sveučilištima na Zapadnoj obali i Gazi izjavili: „Izrael ima nuklearne bombe, mi imamo ljude bombe.“ Ili kao što je jedan palestinski borac rekao: „Izraelci nas dižu u zrak. Zašto ja ne bih otišao u Izrael i poveo nekoga od njih sa sobom?“

Uporaba vjerskih pojmova kao što su džihad i mučeništvo kako bi se opravdali i ozakonili bombaši samoubojice daje moćan poticaj: stjecanje junačke slave u ovom životu i rajsko uživanje u zagrobnom životu. O bombašima samoubojicama, posebice o onima čije su žrtve neborbeni stanovnici, u muslimanskome su svijetu vođene oštre rasprave, koje su zadobile i podrške i osude na vjerskim osnovama. Istaknute vjerske starješine nepomirljivo su se razilazili u svojim pravnim odlukama (*fetvama*). Šeik Ahmad Yasin, vjerski glavar i utemeljitelj Hamasa, te Akram Sabri, jeruzalemski muftija, kao i mnoge druge arapske i palestinske vjerske starješine, dokazivali su da je samoubilačko bombaštvo nužno i opravdano. Međutim, drugi su osuđivali bombaše samoubojice kao teroriste, napose one koji izabiru građane kao svoje mete.

Istaknuti islamski učitelji i poglavari bili su oštro podijeljenih mišljenja glede toga pitanja. Glavni šeik, rektor egipatskoga uvaženoga al-Azhar sveučilišta i prethodni veliki muftija Saudijske Arabije, osuđivali su sve bombaše samoubojice kao neislamsku praksu koju islam zabranjuje. Šeik Muhammad Sayyad Tantawi, veliki egipatski muftija i vodeći vjerski autoritet, istaknuo je bitnu razliku između bombaša samoubojica koji se sami žrtvuju i onih koji se žrtvuju u samoobrani i ubijaju neborbeno stanovništvo, žene i djecu, što je on dosljedno osudio. Šeik Yusuf al-Qardawi, jedan od najutjecajnijih vjerskih glavara, izdavao je fetve (pravne odluke) kojima se prihvaća

čin bombaša samoubojice kao čin samožrtvovanja, kojim se život daje Bogu s nadom da će ga Bog primiti u raj. Poput drugih, Qardawi je ozakonio ubijanje građana, dokazujući da je Izrael militantan i militantno društvo u kojemu i muškarci i žene služe u vojsci i pričuvnome sastavu, te da ako starija osoba ili dijete bude ubijeno u takvim napadima, onda je to nenamjerno ubojstvo.

Temeljno pitanje koje je iskrsnulo u tim raspravama jeste ono o srazmjernosti (proporcionalnosti), da protunapad ili odmazda mora biti u srazmjeru sa zločinom koji je počinjen. Oni koji nastoje opravdati ubijanje građana dokazuju da u Izraelu nema nevinih građana, budući da je izraelsko društvo militantno i budući da izraelska okupacija i naseljavanja sveobuhvatno ugrožavaju palestinske građane.

Zašto su muslimani toliko nasilni?

Napadi muslimanskih ekstremista posljednjih godina, od uzimanja talaca i otmica do napada na Svjetski trgovinski centar (WTC) i Pentagon, 11. rujna 2001., ponukali su mnoge da postave pitanje o tome zašto su islam i muslimani tako nasilni. Islam, u duha Kur'ana i islamskoga zakona, ne dopušta terorizam i ograničuje uporabu nasilja. Islam doista dopušta, a pod nekim okolnostima čak i zahtijeva, uporabu sile u samoobrani ili obrani islama i islamske zajednice. Međutim, često je odveć tanka crta između zakonite i nezakonite uporabe sile, defanzivne i ofanzivne bitke i ratovanja, otpora i terorizma. Dok je vjeroispovijest mogla biti moćnom snagom za dobro, ona je povijesno korištena i za legitimiranje nasilja i ratovanja. Tri velike jednobožačke vjere od biblijskih vremena do danas čine dugu povijest pozitivne i negativne snage vjeroispovijesti, njezine sposobnosti da stvara i razara.

Muslimanski vladari i vladw u prošlosti i sadašnjosti služe se vjerom kako bi opravdali i zadobili podršku za političko širenje i imperijalizam. Vjerski ekstremisti iz ranih grupacija, kao što su haridžije, pa do suvremenih pokreta kao što su egipatski Islamski džihad i al-Qaida, koristili su radikalnu teološku viziju, utemeljenu na iskrivljenim tumačenjima svete knjige i učenja, kako bi opravdali

nasilje i terorizam protiv svojih vlastitih društava i međunarodne zajednice. Oni su stvorili svijet u kojemu su oni koji ne prihvaćaju i ne slijede njihova vjerovanja, muslimani ili nemuslimani svejedno, neprijatelji protiv kojih se treba svim sredstvima boriti i iskorijeniti ih.

Pitanje nasilja u muslimanskim društvima i dalje je složeno, posebice glede nasilnih vladavina u mnogim državama. Nedemokratski vladari i njihove vlade, svjetovne i vjerske, koriste silu, nasilje, prisilu i teror kako bi osigurale stabilnost i sigurnost u zemlji i, u nekim slučajevima, kako bi proširili svoj utjecaj u inozemstvu. Neuspjele gospodarstvene politike, visoke stope nezaposlenosti, pomanjkanje stambenoga prostora, povećanje jaza između bogatih i siromašnih, uvelike raširena korupcija, pogoršava opće društveno stanje i pospješuje radikalizam i ekstremne težnje. Što se više inozemne sile, uključujući Ameriku i Europu, gleda kao podupiratelje tlačiteljskih vladajućih sustava ili „koloniziranja“ i izrabljivanja muslimanskih društava, to se više pribjegava nasilju i terorizmu. Takve okolnosti i neprestane jadikovke stvaraju žarišta u kojima Saddam Hussein i Osama bin Laden pronalaze spremne ratnike za svoje svjetovne ratove.

Podržavaju li muslimani ekstremističke i terorističke skupine?

Islam i islamski zakon dosljedno osuđuju terorizam (ubijanje neborbenog stanovništva). Poput pripadnika svih vjeroispovijesti, i muslimani su se od najranijih dana bavili pitanjem vjerskoga ekstremizma i terorizma. Glavna islamska struja je sve grupacije, poput negdašnjih haridžija i asasina, ili suvremenijih poput Islamskoga džihada u Egiptu ili al-Qaide osudila i njihove ideje odbila kao neislamske, i posve ih marginalizirala.

Međutim, često je vrlo teško razlikovati zakonitu uporabu nasilja od nezakonite, prosuditi između protesta i otpora liberalnih pokreta i onih terorističkih organizacija. Za šijite, Huseinova borba iz sedmoga stoljeća protiv halifa Yazida (sina generala koji je ugrozio pravo Huseinova oca Alije da bude četvrti halif i koji se nakon Alijeve

smrti domogao vlasti i stvorio umajadsko carstvo) bila je zakonita borba protiv onih koji su uzurpirali moć kaja je zakonito pripadala pomazanim vjerskim starješinama (imamima) islamske zajednice, potomcima Alije i Muhameda. Potonji šijitski gerilski rat ili revolucionarni pokreti protiv sunitskih vladara tijekom umajadskoga i abasdiskoga hilafeta gledaju se kao i dio sadašnjih pokušaja da se obore nezakoniti državni sustavi.

U novije vrijeme, pothvati Osame bin Ladena i al-Qaide te sličnih ekstremnih organizacija koje su terorizirale muslimanska i nemuslimanska društva, jasan su primjer terorizma. Međutim, mnoga druga djela nisu odmah prepoznata kao teror. Crta između zakonite i nezakonite upotrebe sile, između umjerenih i ekstremista, između populističkih pokreta i terorista, često je predmet rasprave. Razlika između napada i samoobrane, između otpora i terorizma, ovisi o kutu promatranja. Kršćani i židovi poštuju svoje tradicije kao one koje su posvećene miru i društvenoj pravdi i svoja društva kao ona koja su angažirana samo u obrambene ratove, ali su često hitri da povjeruju kako su druge tradicije i narodi (kao što su islam i muslimani) militantnije i ratobornije. Naši ratovi su obrambeni, a ne napadački, „pravedni ratovi“; „njihovi“ ratovi su svjetovni ratovi.

Hoće li nešto biti ocijenjeno kao pokret za nacionalno oslobođenje ili kao teroristička organizacija, često ovisi o vjerskom i političkom položaju dotičnoga. Američki revolucionarni junaci za britansku su krunu bili pobunjenici i teroristi, kao što su to bili Izraelci Menachem Begin i Yitzak Shamir, iz Irgun i Stern bandi svaki pojedinačno. Južnoafrički nacionalni kongres Nelsona Mandele, Sjedinjene su Američke Države držale za vodeći teroristički pokret. Jučerašnji teroristi mogu biti samo to - teroristi - ili možda ipak mogu postati današnjim državicima! Koga se zapravo označuje kao terorista, ostaje problematično pitanje. Godinama je Američka vlada odbijala popustiti opetovanim britanskim zahtjevima da zauzda irsko-američku uključenast i davanje potpore Irskoj republikanskoj armiji, koju je britanska vlada označila terorističkom organizacijom. Međutim, Sjedinjene Američke Države doista su pristale na slične zahtjeve Izraela i Američkih židovskih organizacija da uvedu mjere kojima bi se spriječilo pružanje slične potpore za „radikalne islamske

fundamentalističke“ organizacije kao što je Hamas. Kršćanska teologija oslobođenja i njezini izvedeni pokreti u Latinskoj i Središnjoj Americi alternativno su opisivani kao pritajene marksističke revolucionarne snage i kao autentični populistički vjerski pokreti. Odgovor na pitanja o ekstremizmu i terorizmu često ovisi o tome s kojih ih se gledišta promatra.

Podržavaju li muslimanske organizacije terorizam?

Od početaka islama pa sve do danas, muslimani su stvorili mnoge vjerske, obrazovne, političke i društvene ustanove i organizacije. Među njima su bolnice, sveučilišta, škole, klinike, centri za socijalnu skrb, studentski domovi i kampovi, agencije za pomoć izbjeglicama, društva za pravnu pomoć, socijalne službe, banke, osiguravajuća društva, izdavačke kuće te strukovna udruženja liječnika, pravnika, novinara i znanstvenika. Mnoge su dobrotvorne organizacije potpomagane od strane vjerskih zaklada (*waqf* mn. *waqaf*, vakufa) zemljom i novcem, koji su posebice doznačeni za dobrotvorne svrhe, ili za financijsku potporu od vlada, ili bogatih pojedinaca.

Posljednjih godina, vlade zemalja bogatih naftom, kao što su one Libije, Saudijske Arabije, te Ujedinjenih Arapskih Emirata, stvorile su organizacije kako bi potpomagale misionarske djelatnosti, propovijedale i globalno širenje islama izgradnjom džamija, islamskih centara, škola i biblioteka, te prevođenjem i raspačavanjem Kur'ana i drugih vjerskih tekstova.

Glavne islamske organizacije i društva postale su dio središnje društvene težnje, time što su često omogućivali dostatna sredstva za obrazovne, medicinske, pravne i socijalne službe u zemljama gdje vlade nisu bile u mogućnosti da to urade ili pak nisu bile sklone. Islamski usmjerene organizacije i društva stvorile su mreže koje osiguravaju zaposlenje, smještaj, obrazovanje i materijalnu potporu za siromašne i žrtve prirodnih nepogoda kao što su potresi, te obiteljima onih koji su ubijeni u ratu. Istodobno su i vjerski ekstremisti stvorili svoju vlastitu mrežu raznih službi. Karitativne djelatnosti glavne struje i ekstremnih

organizacija i društava često podupiru ne samo domaće stranke nego i stranke iz drugih zemalja muslimanskoga svijeta i humanitarne organizacije utemeljene u Americi i Europi.

Posljednjih godina, vlade su se zabrinule zbog pomoći koju terorističke organizacije dobivaju od humanitarnih organizacija. Ponekad je vrlo teško razlikovati pokret otpora od ekstremista koji izvode teroristička djela. Godinama je britanska vlada predbacivala Sjedinjenim Američkim Državama zbog dopuštanja Amerikancima irskog podrijetla da potpomažu Irsku republikansku armiju (IRA), koju je Britanija osudila kao terorističku organizaciju. Neki su tvrdili da potpomažu IRA-u, ali ne i njezino vojno krilo, što su pak protivnici označili kao podmuklo cjepidlačenje. Podrška nekih muslimana (pojedinaца i organizacija) koju daju socijalnim službama ili organizacijama povezanim s grupacijama kao što su Hizbullah u Libanonu i Hamas u Izraelu - Palestini, potiče slična pitanja. Kasnih 1990-ih, primjerice, antiterorističke zakonske odredbe u Sjedinjenim Američkim Državama i Velikoj Britaniji označile su kao terorističke grupacije one poput Hizbullahe, Hamasa i drugih čije su humanitarne donacije do tada bile legalne.

Imaju li muslimani kompleks mučeništva?

U islamu, kao i u kršćanstvu, mučeništvo - spremnost da se umre za svoju vjeru ili da bi se zaštitila vjerska zajednica - ima dugu i osobitu povijest i predaju. Mučenici koji žrtvuju svoje živote da bi uspostavili islamske ideale ili da bi ih obratili, imaju važno mjesto u islamu.

Umrijeti za svoju vjeru najviši je oblik svjedočenja Boga. Arapska riječ kojom se u Kur'anu označuje mučenika *shahid* (šehid) znači svjedok. Izvedena je iz istoga korijena kao i riječ kojom se označuje muslimanska ispovijedanje vjere (*shahadah*, šehadet), ono ispovijedanje kojim se svjedoči da „nema boga izuzev Allaha, i da je Muhamed Božji Poslanik“.

U Kur'anu ima puno ajeta koji podupiru pojam mučeništva, kao i onih ajeta koji potiču na napuštanje uobičajenih udobnosti. Na primjer:

„A ako vi na Allahovu putu poginete ili umrete, oprost i milost Allahova su zaista bolji od onoga što oni gomilaju. Bilo da umrete ili poginete, sigurno ćete se pred Allahom iskupiti.“
(Kur'an, 3: 157-58).

„Nikako ne smatraj mrtvima one koji su na Allahovu putu izginuli! Ne, oni su živi i u obilju su kod Gospodara svoga.“
(Kur'an, 3: 169).

Hadiska literatura, pripovijesti o onome što je Muhamed rekao i radio, također tvrde da će oni koji umru za islam biti i nagrađeni. Muslimanska predaja uči da su mučenici u životu nakon smrti odlikovani u odnosu na druge na nekoliko načina. Njihovo samožrtvovanje uzvraća im time što ih se oslobađa od grijeha, pa ih prema tome nakon smrti ne ispituju meleci odnosno anđeli Munkir i Nekir. Mučenici zaobilaze „čistilište“ i šalje ih se na najviša mjesta na nebu blizu Prijestolja Božjega. Kao plod te čistoće, oni se ukapaju u odjeći u kojoj su umrli i ne treba ih prati prije ukopa.

Sunitska i šijitska predaja vrednuje i visoko cijeni mučeništvo u svojim vjerovanjima i pobožnostima. Sunitski islam povjesno vrednuje mučeništva time što se s poštovanjem sjeća bitaka (džihada) rane medinske zajednice s mekanskim Arapima. U islamskoj povijesti poziv na džihad na Božjem putu služio je kao parola. U sedamnaestom i osamnaestom stoljeću, vođe islamskih revivalističkih pokreta od Afrike i Arabije do Jugoistočne Azije, računali su svoje bitke kao džihade. Stoga je onima koji su umrli, raj bio zajamčen kao mučenicima.

Šijitski islam posjeduje posebno moćnu predaju i naslijeđe mučeništva, koja započinje s mučeništvom Poslanikova unuka Huseina, kojega je s njegovom malom „pravičnom“ četom sljedbenika masakrirala armija sunitskog halifa Yazida. Ta je sveta tragedija postala paradigmom za šijitsku teologiju i duhovnost i obredno se godišnje obnavlja u šijitskim zajednicama. Ona se sama iskazuje na naročitim mjestima posjetama grobova mučenika, te žalovanjem i oponašenjem

patnji Huseina i njegovih drugova uz molitve, plakanje i bičevanje - obred koji je istovrstan sjećanju na muke i smrt Isusa Krista.

Od nastanka europskoga kolonijalizma, razvilo se novo, šire shvaćanje mučeništva. Vojnici ubijeni u ratovima za neovisnost protiv europskih kolonijalnih sila česta su nazivani mučenicima. Krajem dvadesetoga stoljeća, muslimani rabe naziv džihad (*jihad*) za sve bitke u obrani muslimanskoga područja, pa su svi oni koji su poginuli u takvim bitkama mučenici. Mučeništvo je bila moćna tema u iransko-iračkom ratu. I suniti Iračani i šijiti Iranci pouzdavali su se u obećanje mučeništva kako bi motivirali svoje vojnike. U postrevolucionarnom Iranu, predaja se odrazila u podizanju groblja žrtvama za one koji su umrli u iransko-iračkom ratu i za revolucionarne duhovnike i podupiratelje koji su bili ubijeni ili koji su bili žrtve atentata opozicijskih snaga.

Mučeništvo je, poput džihada, postalo globalnom pojavom, zajedničkom pohvalom onih koji su umrli u borbama (džihadima) u Palestini (bilo kao članovi sekularnih ili islamskih palestinskih grupacija), Iranu, Egiptu, Libanonu, kao i onih u Azerbejdžanu, Bosni, Čečeniji, Kašmiru i južnim Filipinima.

Zašto pripadnici drugih vjeroispovijesti imaju dojam da ih muslimani mrže?

Antiamerikanizam (zajedno s antieuropeizmom) široko je utemeljena pojava koja prodire u arapska i muslimanska društva. On nije vođen samo slijepom mržnjom ili vjerskim fanatizmom ekstremista, nego jednako tako i frustriranošću i mržnjom na vanjsku politiku Sjedinjenih Američkih Država unutar matice muslimanskoga svijeta.

Zapadnjačko prihvaćanje samoodređenja, demokratizacije i ljudskih prava često se gleda kao dvostruki „dvostruki standard“ kad se uspoređi s njegovom politikom, primjerice, nametanje sankcija protiv Pakistana za njegov razvoj nuklearnoga oružja dok se ne uspijeva

izvršiti isti pritisak na Izrael i Indiju i njihov nuklearni razvoj. Moralni zahtjev koji je toliko očit u Američkom pomaganju Kosovu, mnogi muslimani gledaju kao posve odsutan u politici pretjerano dopustivoga omalovažavanja od strane Sjedinjenih Američkih Država u čečenskim i kašmirskim sukobima. Utjecaj sankcija na više od pola milijuna iračke djece čini se da nije razmatran kada su one nametnute.

Drugo razdražljivo prijeparno pitanje uključuje značaj nazočnosti vojnih snaga Sjedinjenih Američkih Država u Zaljevu, kojeg kritičari vide kao neokolonijalistički vojni utjecaj. Američka nazočnost izjednačuje se s potporom nepopularnih nedemokratskih društvenih sustava i pritisak na arapske vlade da se pokore stvarnoj vanjskoj politici Sjedinjenih Američkih Država, posebice glede Izraela i Palestine. Te duge litanije pritužbi koje se godinama protežu, izazivaju srdžbu glavne struje Arapa i muslimana, kao i ekstremista.

Globalizacija komunikacija stvorila je situaciju u kojoj se Arape (muslimane i kršćane) i muslimane diljem svijeta u današnje vrijeme češće viđa nego što ih se prije vidalo. Za razliku od prošlosti, danas međunarodni arapski i muslimanski mediji nisu isključivo ovisni o zapadnim reporterima i kanalima. Dok je američko prekomorsko medijsko prisustvo (reportera i prekomorskih pošti) i izvješćivanja oslabljeno tijekom prošloga desetljeća, televizijske postaje poput *al-Jazeera* (al-Džezire) i drugih, dnevno izvješćuju o nasilju u mnogim muslimanskim zemljama. Primjerice, one prikazuju nasilje i teroristička djela koja su počinile obje strane, kao i nesrazmjer oružane moći koju je protiv Palestinaca koristila izraelska vojska potpomognuta američkim dodatnim naoružanjem, zrakoplovima F-16 i helikopterima tipa Apač. Američko izvješće o silnoj potpori Izraelu - svjedočenje o razinama pomoći Izraelu, zapisi glasovanja Sjedinjenih Američkih Država u Ujedinjenim narodima, te službene izjave administracije State Departmenta - dokazali su moćno rasvjetljenje kazne za muslimansku ljutnju nad nepravdom.

Zašto je u muslimanskom svijetu Salman Rushdie osuđen na smrt?

Godine 1988., Salman Rushdie objavio je Satanske stihove, roman koji je prouzročio komešanje među muslimanima diljem svijeta, koji su držali da je roman neprihvatljiv zbog nepoštivanja islama, Poslanika Muhameda i Kur'ana. Naslov romana upućuje na pripovijest o Muhamedu (za koju mnogi muslimani vjeruju da je lažna) u kojoj se Sotana upliće u objavu koju Muhamed prima. Kao posljedica tog uplitanja, Muhamedu je kazano da je proučio dva ajeta kazujući da bi al-Lat, al-Uzza i Manat, tri božanstva koja je obožavalo pleme Kurejš (narod Muhamcdova plemena), mogli biti posrednici između Boga i čovjeka. Muhamed je otkrio da je ta poruka došla od Sotane, a ti su „sotanski stihovi“ bili uništeni. Muhamed je potom primio novu objavu koja opisuje tri božanstva kao plod uobrazilje koja uopće ne zaslužuje da je se štuje.

Iako se ta pripovijest pojavila u izvješćima dvojice ranih povjesničara, nema je u Kur'anu, niti u bilo kojoj službenoj zbirci predaje (hadis), koje su sabrane o Muhamedu u devetom stoljeću. Štoviše, ona je proturječna drugim pripovijestima i samome Kur'anu. U prošlosti je privlačila više pažnje na Zapadu nego u islamskom svijetu. Naslov djela i upućivanje na to da je Muhamed primio satanske objave, mnogi su držali za blasfemijsko ophođenje spram Poslanika i njegovih supruga, što je izazvalo muslimanske proteste i demonstracije, najprije u Engleskoj, gdje je knjiga prvo tiskana, a potom diljem muslimanskoga svijeta. Fotokopije uvredljivih odlamaka iz knjige koja opisuje Muhameda, njegove supruge i njegove drugove uvelike su kružile u muslimanskim zajednicama.

Muslimanske proteste širom svijeta protiv *Sotanskih stihova* slijedila je poznata fetva (*fatwa*, pravna odluka vjerskih učenjaka) - osuda na smrt koju je Rushdiju izrekao iranski predsjednik Ayatollah Khomeini (Homeini). Khomeini je smatrao da je Rushdie uvrijedio Poslanika te je prema tome postao otpadnik kojega bi trebalo lišiti života, sukladno islamskom zakonu. Ponuđena je nagrada onome tko ga pogubi, a Rushdie je bio prisiljen da se skriva. Nakon osude prešao je

na islam, ne bi li tako možda potkupio muslimansku zajednicu, iako se prethodno izjašnjavao kao nemusliman. Nedugo potom, opet je promijenio mišljenje glede svoje pripadnosti islamu, i ponovo postao nemusliman.

Muslimani su različito reagirali na Khomeinijevu osudu Rushdija. Za neke je Rushdie bio otpadnik i bili su suglasni s tim da se dadne nagrada za njegovu glavu. Drugi pak, posebice visokoobrazovani muslimani u zapadnjačkim zemljama, silno su se suprotstavili Khomeinijevoj fetvi i potpisivali su peticije tražeći slobodu izražavanja. Treća je pak skupine, među kojima i dobitnik Nobelove nagrade Naguib Mahfouz (Nedžib Mahfuz), osudila fetvu, ali je kritizirala i Rushdijevu knjigu kao „misaoni terorizam“, tvrdeći da *Sotonski stihovi* „nisu misaono djelo (...) da osoba koja piše knjigu poput te ne misli; on se samo svjesno nastoji narugati i povrijediti“.

Iako nije točno da je većina muslimana željela ubiti Salmana Rushdija, bilo bi pogrešno misliti da nisu bili suglasni s provalom ogorčenja protiv knjige za koju su držali da je izmišljena samo zato da bi povrijedila njihova sveta vjerovanja i uprljala sliku islama. Naslov *Sotonski stihovi* uključivan je misao da Poslanik nije mogao razaznati zlonamjerne „objave“ i da islam, kako su njegovi neprijatelji tvrdili, uči da su loša djela Božja volja.

Muslimanske su zajednice u Engleskoj, gdje su protesti protiv Sotonskih stihova i započeli, snažno ustale na obranu islama i Poslanika. Njihov je protest bio i izraz velikoga nezadovoljstva protiv britanske vlade koja britanski zakon o svetogrđu (blasfemiji) koji vrijedi za kršćane nije proširila i na muslimane, i što im nije dopustila osnivanje muslimanskih škola, onako kako je to dopuštena britanskim kršćanima i židovima, čije se škole štoviše potpomaže i iz javnih fondova.

Ono što je ostalo u sjećanju javnosti kao „slučaj Rushdie“, s jedne je strane užasnutost svjetovne i slabodarske kulture nad onim šta ona doživljava kao srednjovjekovnu prijatnu slobodi izražavanja, a s druge strane, konzervativnija muslimanska zajednica, osjetila se uvrijeđenom, nepriznatom i pogrešno shvaćenom.

Društvo, politika i gospodarstvo

Šta je islamski zakon?

Islam u doslovnom prijevodu riječi znači podlaganje Božjoj volji. Stoga je za muslimane temeljna poslušnost Bogu, onako kako je propisana u islamskom zakonu. Islamski je svjetonazor vizija pojedinačne i zajedničke moralne odgovornosti. Muslimani se moraju truditi ili boriti (*jihad*) na stazi Božjoj (*shari'ah*, Šerijat) kako bi ostvarili Božju volju na Zemlji, proširili i obranili muslimansku zajednicu i time uspostavili pravedno društvo. Svrha je islamskoga zakona da osigura smjernice i uvjete za dvije vrste uzajamnoga djelovanja: prvo je odnos ljudskih stvorenja i Boga, što je zapravo bogoštovlje, a drugo je djelovanje ljudi međusobno, što su zapravo društveni odnosi. Oba djelovanja imaju osobnu i javnu razinu i oba daju islamu istaknutu ulogu u javnom životu muslimanske zajednice.

Islamski je zakon uvijek ostao središnjim u muslimanskom identitetu i praksi, jer je on savršen društveni nacrt za vjernika koji se pita o tomu što bi on osobno trebao raditi. Važno je opaziti da je tumačenje zakona bio posao vjerskih učitelja (uleme), a ne sudaca, vijeća ili vlada. Zakon obuhvaća propis koji se nižu od vjerskih obreda do braka i njegove rastave, pitanja naslijeđa kao i uspostavu standarda za kazneno i međunarodno pravo, kojima se određivalo propise ponašanja i nutarnjih odnosa za sva muslimanska društva.

Dok je kršćanstvu teologija kraljica nauka, u islamu, kao i u židovstvu, zakon je temeljni vjerski nauk. Velika je razlika između

kršćanskoga isticanja ispravnoga učenja ili vjerovanja (ortodoksije) i islamskoga isticanja ispravnoga djelovanja (ortopraksije).

Suniti priznaju četiri službena izvora iz koji se razvilo islamsko pravo: Kur'an, Muhamedov sunet (*sunnet*, primjer), analogijsko zaključivanje (*qiyas*, primjena pravnoga propisa s jednoga slučaja na drugi koji mu je u osnovi srodan ili sličan), i konsenzus (*ijma'*, idžma, jednoglasna odluka na temelju sporazuma svih zainteresiranih strana). Šijiti prihvaćaju Kur'an i sunet, kao i svoje vlastite zbirke predaje o Aliju i drugim imamima koje oni drže vrhovnim autoritetima i tumačima zakona.

Kur'anski tekstovi daju moralne naputke i propisuju ono za čim muslimani trebaju težiti kao pojedinci i kao zajednica. Muhamedov sunet, zabilježen u stotinama predaja koje opisuju njegov privatni i javni život, njegova osobna djela i ona učinjena s drugima, odražava i upotpunjuje islamska vjerovanje u praksi i objašnjava Kur'anska načela. *Qiyas* se rabi kad se ne nalazi jasan tekst u Kur'anu ili sunetu, pri čemu se posize za sličnim okolnostima ili načelima i na temelju njih zaključuje. Primjerice, opća zabrana uporabe alkohola izvedena je iz zabrane pijenja vina, a temelji se na sličnom djelovanju i vina i alkohola pri čemu se djelomično mijenja stanje svijesti. Četvrti izvor zakona, *idžma'* ili konsenzus, potječe iz Muhamedova zabilježenog iskaza: „Moja zajednica nikad neće biti jednoglasna u zabludi.“ To je značilo da jednoglasna odluka svih vjerskih učitelja može odrediti dopustivost nekoga čina. Zanimanje za pravdu potaknulo je razvoj drugih zakonskih načela po kojima se moglo odlučiti i u onim slučajevima gdje je bilo više mogućih rješenja. Među njima su bili pravdenost (*istihsan*), koja je dopuštala izuzimanje od striktnoga ili doslovnoga zakonskoga zaključivanja u korist javnoga dobra (*maslahat*) ili društvene skrbi čime se sucima daje pokretljivost na temelju koje mogu donijeti pravičnije i nepristranije odluke. Ti su postupci dopuštali različita tumačenja tekstova u odnosu na njihovo okruženje, te u odnosu na potrebe i suglasnost zainteresiranih stranaka.

Glavne se islamske škole zakona međusobno razlikuju, što ovisi o krajevnim, društvenim, povijesnim i kulturološkim ozračjima u kojima su njihovi pravници djelovali. U suvremenome je svijetu

islamsko pravo suočeno s činjenicom postojanja božanskih propisa i vječnih Kur'anskih načela, s jedne strane, i propisa nastalih na temelju ljudskih tumačenja u određenim povijesnim okolnostima, s druge strane. Mnogi vjerski učitelji (ulema) konzervativne struje u islamu, poistovjećuju božanski objavljeni zakon s učenjima u zakonskim priručnicima koja su razvile rane pravne škole. Međutim, obnoviteljska struja islama poziva na promjenu zakona koji je plod društvenih običaja i ljudskoga tumačenja. Obnovitelji islama tvrde da je u islamu nepromjenjivo ono što se odnosi na muslimanske dužnosti i obveze preme Bogu (bogoštovlje), a zakoni kojima se propisuju međusobni odnosi, odnosi prema drugim ljudima (društvene obveze), ovisni su o društvenim i povijesnim okolnostima, pa su stoga i podložni promjenama. Zato su voditelji islamskih aktivističkih pokreta tražili pravo na idžtiħad (*ijtiħad*, neovisno zaključivanje) kako bi iznova protumačili islam (reinterpretirali) i time udovolji potrebama muslimana u suvremenim društvima.

Obnove su zakona u mnogim suvremenim muslimanskim zemljama i dalje sporne. Većina muslimanskih zemalja ima zakone koji su doneseni pod jakim zapadnjačkim utjecajem a odnose se na sva područje života, uključujući i islamsko bankarstvo, gdje je osobiti problem što je u islamu zabranio uzimanje kamate. Međutim, u većini islamskih zemalja ostalo je nataknuo obiteljska pravo, koje se drži „srcem Šerijata“ i temeljem jakoga, islamski usmjerenoga društva. Unatoč tome, u dvadesetom je stoljeću započela obnova i toga dijela zakona, posebice glede prava žena, iako neki muslimanski učitelji tvrde da te suvremene promjene nisu dovoljno učinile za očuvanje i stjecanje ženskih prava, u onom smislu kakva im je Kur'an odredio.

Što islamski zakon kaže o braku, rastavi braka i nasljeđivanju?

U islamu je muslimanska obitelj, kao temelj društva, uživala časno mjesto u razvoju i primjeni islamskoga zakona. Dok su islamski vladari od najranijih vremena sve do danas možda mogli ograničavati,

izigrati ili mijenjati kaznene i trgovačke zakone, muslimansko je obiteljsko pravo (zakon o braku, rastavi braka i pitanjima nasljedstva) uglavnom ostajalo nepromijenjeno. Unatoč svojoj stalnosti, muslimansko je obiteljsko pravo oblikovano stoljećima. Značajnije obnove i izmjene nastupile su tek od dvadesetoga stoljeća naovamo.

Prava žena su i dalje u obnovi obiteljskoga prava vrlo sporna. Osobitu važnost obiteljskoga prava odražava i Kur'ansko zanimanje za položaj i prava žena, kao i patrijarhalnu strukturu društva u kojoj se islamsko pravo razvijalo i obrađivalo. Pravni polažaj žene i obitelji u islamskom zakonu bio je plod arapske kulture, novine Kur'anske objave, kao i utjecaja tuđih ideja i vrednota koje su usvojene od porobljenih naroda. Kur'an uvodi bitne novine i obnove, dajući nove propise i preoblikujući mjesne običaje i praksu. U isto je vrijeme pripojena i uklopljena većina tradicionalne predislamske društvene strukture s njezinom proširenom obitelji, vrhovnim pozicijama muškaraca, ulogama i odgovornostima njezinih članova, te obiteljskim vrednotama.

Tri su glavna područja muslimanskoga obiteljskoga zakona: brak, rastava braka i nasljeđivanje. Brak i obiteljski život u islamu su očekivano pravilo. Nasuprot kršćanstvu, u islamu brak nije sakrament, nego ugovor između muškarca i žene ili, točnije rečeno, između njihovih obitelji. Sklapanje je braka od davnine bio čin ne mladenaca nego njihovih obitelji ili skrbnika. U islamu se daje prednost braku sklopljenu između dvoje muslimana i po mogućnosti u široj obitelji. Uz to je u islamu, kao i u židovstvu, brak između prvih srodnika bio posve uobičajen.

Žena je prema Kur'anu mogla sama ugovoriti svoj brak i od svojega supruga primiti miraz (Kur'an, 4: 4), pa je otuda ona ugovorna stranka a ne samo predmet trgovine. U društvu u kojemu nije bilo ograničenja glede poligamije, Kur'an je tražio da se mnogoženstvo nadzire i da se odredi njegova praksa, postavljajući kao uvjet to da muškarac može oženiti do četiri žene, pod uvjetom da se može brinuti za njih i prema njima se jednako odnositi. Važno je opaziti da Kur'an nije zahtijevao od muškarca da oženi četiri žene, nego da ga je ograničio na to da ne može oženiti više od četiri žene.

Odnos između muža i žene u islamskom je pravu uzajaman, odnos koji odražava njihove različite značaje, sposobnosti, sklonosti, kao i njihove tradicionalne uloge nmrškaraca i žena u patrijarhalnoj obitelji. Muškarčevo je temeljno područje javna razina na osnovi čega on uzdržava i štiti obitelj. Žena je prije svega supruga i majka, upravlja domaćinstvom i nadzire odrastanje i vjersku pouku djece. Iako su oboje pred Bogom jednaki, i iako se od oboje zahtijeva da žive kreposno, žena je u obiteljskim i društvenim pitanjima podložna muškarcu, i to stoga što se on brine za nju i osigurava njoj i obitelji potrebno za život, što je dokaz njegove veće odgovornosti u gospodarstvenome i društvenome smislu.

Iako je rastava braka dopuštena, Kur'an i Poslanikova predaja ističu ozbiljnost toga čina. Prenosi se da je Poslanik Muhamed kazao: „Od svih dopuštenih stvari, razvod braka je Bogu najodvratniji“, a vjerodostojni zakonski priručnici opisuju rastavu braka kao „opasnu i neodobranu proceduru pošto se njome razvrgava brak (...) dopuštenu, ali na temelju urgentnosti oslobađanja od neprikladne žene“.

U arapskom se društvu muškarac mogao rastati od žene kad mu se prohtjelo, a žena nije imala nikakva utemeljenja za rastavu braka. Kur'an i islamski zakon uveli su smjernice utemeljene na većoj jednakosti i odgovornosti supružnika, da bi se ograničilo muževljevo neograničeno pravo na rastavu braka i da bi se ženi dalo pravo na zakonsku (sudsku) rastavu braka. Međutim, društvene su okolnosti pridonijele da se zakon često izigravao. Tako je, primjerice, zakon zahtijevao od muškarca da obrazac za rastavu braka „puštam te“, izgovori triput, i to jednom mjesečno u tri susljedna mjeseca, čim je supružnicima dana mogućnost za izmirenje (Kur'an, 65: 1), ali su neki muževi izigravali Kur'an time da su najednom izgovorili „puštam te, puštam te, puštam te“. Iako islamski zakon takav čin gleda kao nedopustiv ili nastran, ipak je bio zakonski valjan. Snaga patrijarhata očitovala se i u zahtjevu da žena, za razliku od muškarca, mora doći na sud i podastrijeti činjenice na temelju kojih traži rastavu braka.

U predislamskoj su patrijarhalnoj Arabiji, najbliži muški srodnici baštinili imovinu umrlih. Kur'an naprotiv daje prava ženama, kćerima, sestrama, majkama i bakama umrloga, jamčeći im „dodijeljeni

dio“ od pokojnikove imovine, prije nego što ga naslijede stariji muškarci. Muškarci su još uvijek nasljeđivali više od žena, u čemu se odražava razlika među spolovima u društvima u kojima su muškarci, s jedne strane nadmoćniji, ali s druge strane, imaju i veće odgovornosti u gospodarskome smislu. Međutim, u stvarnosti su Kur'anske i zakonske novine bile često izigrane, posebice tamo gdje su obitelji zastrašivale žene pa one nisu smjele tražiti svoje pravo ili su bile tako odgajane da to pravo zanemare.

Sa stvaranjem suvremenih nacionalnih država u dvadesetom stoljeću, mnoge su muslimanske vlade implementirale zapadnjački inspirirane zakonske kodekse. Međutim, izuzev u Turskoj, zbog vjerskih i kulturnih osjećanja, obiteljski zakon je bio predmetom reforme umjesto zamjene. Islamski reformatori s kraja devetnaestoga stoljeća zahtijevali su reinterpretaciju (*ijtihad*, idžtihad) ili obnovu islama, uključujući suvremeno tumačenje Kur'ana, kako bi se odgovorilo na suvremene zahtjeve života. Među ključnim područjima zanimanja bili su položaj žena i prema tome odgojne i zakonske reforme glede braka (poligamija i sklapanje braka s maloljetnicom), rastave braka i nasljeđivanje. Mnoge su vlade uvele djelomične promjene u tradicionalno muslimansko obiteljsko pravo koje posve ukorjenjuju državne interese i moć, umjesto zaštite onih koje su njima bile pogođene. Započeta je obnova često poticala borbu između vlada i njihovih pozapadnjačenih elita, koje su ozakonjivale ili nametale promjenu odozgo, te vjerskih učenjaka (uleme), koji su sebe držali braniteljima islama i njegovim jedinim opunomoćenim tumačiteljima.

Reformisti su potaknuli pitanje minimuma godina za sklapanje braka, zahtijevajući da muškarac dobije dopuštenje od suda za uzimanje druge žene ili da se razvede, te proširenje osnova za žene na temelju kojih bi mogle dobiti rastavu braka. Suočene s otporom zakonskim obnovama, vlade se nisu upuštale u provedbu sustavne obnove, pa su pravljeni kompromisi. Uobičajene kazne za nepridržavanje odredaba zakona, kao što su novčana kazna ili pak zatvor, bile su minimalne. Snaga vjerske predaje očituje se i u činjenici da je nepridržavanje zakonskih odredaba tumačeno kao nezakonito ali ne i nevaljano. Kad je nekoliko vlada htjelo zamijeniti islamski zakon odmah su bile optužene

za ukidanje Šerijata odnosno „Božjega zakona“. Tako, sukladno islamskim pravnicima, kad recimo muškarac uzme drugu ženu, njegov je drugi brak nezakonit kao i njegovo potomstvo iz toga braka, ali nije nezakonito u Božjim očima.

Krhkost reformi obiteljskoga prava postala je očita u muslimanskim zemljama kao što su Iran i Pakistan posljednjih desetljeća gdje su konzervativni vjerski učitelji (ulema) i islamski pokreti prisilili vladu na njihovo ukidanje. Međutim, današnje potraživanje veće jednakosti spolova i više prava za žene, u mnogim je muslimanskim društvima ojačalo pritisak za bitnom obnovom.

Što islam kaže o homoseksualnosti?

Poput kršćana i židova, i muslimani drže da su spolni odnosi primjereni bračnom vezu supružnika. Spolno je općenje u braku sredstvo međusobnoga darivanja, izraz užitka koji nije ograničen na rađanje. Homoseksualnost kao spolna sklonost prema osobama istoga spola i u islamu se drži nastranom i nenormalnom. U nekim se muslimanskim područjima homoseksualnost osuđuje kao zločin kažnjiv prema islamskom zakonu, dok se u nekim drugim područjima tolerira, međutim, homoseksualci su još uvijek izvan društvenoga života. U nekim se muslimanskim zemljama manje skupine muslimanskih homoseksualaca pokušavaju izboriti za priznavanje njihovih prava u zajednici.

Što islam kaže o pobačaju?

Muslimani su i katolici uvjereni da njihova gledišta o pobačaju imaju puno zajedničkoga. U islamu je rađanje jedno od najvažnijih svojstava hraka. Kur'an visoko vrednuje život i njegovo očuvanje, a siromaštvo i glad ne bi trebali biti razlog da se ubije vlastito dijete (Kur'an, 17: 31). Uz to Kur'an predviđa kaznu za nezakonito ubijanje

ljudskoga života, i to kako u ovom tako i u budućem životu (Kur'an, 4: 93).

Muslimanski vjerski učitelji dokazuju da je pobačaj ubojstvo i da treba biti kažnjiv kad je učinjen nakon „udahnjivanja duše“ zametku (neki drže da se to događa pri oplodnji, a neki 120 dana nakon oplodnje). U slučaju terapijskih pobačaja, onih koji su uzrokovani ozbiljnim zdravstvenim problemima, opće je načelo islamskoga zakona, da se bira manje zlo od dva moguća, pa se umjesto gubitka dva života, prednost daje životu majke, koja je stup obitelji sa značajnim dužnostima i odgovornostima.

Kako islam gleda na primjenu sredstava protiv začeća?

Islam je od davnine poticao stvaranje mnogočlanih obitelji da osigura jaku i blistavu muslimansku zajednicu. Kur'an ne govori o planiranju obitelji, ali nekoliko hadisa (predaja) spominje priekid snošaja. Neki se vjerski učitelji (ulema) protive primjeni sredstava za sprječavanje začeća, vjerujući da se time čovjek opire nadmoći Božje volje, odnosno da će ograničavanjem veličine muslimanske zajednice islam oslabiti, ili da će nadziranje začeća pridonijeti predbračnim spolnim odnosima i bračnim nevjerstvima.

Međutim, većina vjerskog učiteljstva (uleme) u dvadesetiprvom stoljeću drži da je primjena sredstava protiv začeća dopuštena dok su i muž i žena u tome suglasni. Ukoliko su oboje suglasni, onda su prava oboga zajamčena. Većina se muslimanskih glava opire sterilizaciji zbog vjerskih osnova, naime, sterilizacijom se trajno mijenja ono što je Bog stvorio.

Kako islam gleda na ropstvo?

Ropstvo, uobičajeno u predislamskoj Arabiji, sredozemnim zemljama i u afričkim i azijskim društvima, bilo je prihvaćeno u islamu, uostalom, kao i u židovstvu i kršćanstvu. Islam nije ukinuo ropstvo, ali

je, poput židovstva i kršćanstva prije njega, zapačeo zakonsko i moralno definiranje ropstva, kao i obuzdavanje samovolje gospodara nad robovima i olakšavanje uvjeta robovanja. Islamski zakon zabranjuje podjarmljivanje muslimana, nemuslimana (*dhimma*, zimija) te siročadi i nahočadi na islamskom području (*dar al-islam*). Samo su oni koji su bili zarobljeni izvan islamskoga područja, ili djeca robova koja su već bila u zarobljeništvu bili priznati kao zakoniti robovi.

Robovi su bili priznati kao osobe i kao vlasništvo. Oslobođanje robova je vrednovano kao zaslužan čin i na njega se poticalo. Iako su robovi kao svojina mogli biti kupljeni i prodani, islamski je zakon propisivao da se s njima ima postupati ispravno, pravično i dobrohotno. Nije ih se smjelo ubiti; robove muškarce se nije smjelo napraviti eunusima, a robinje se nije smjelo učiniti prostitutkama. Robinje priležnice (konkubine) koje su sa svojim gospodarem stekle dijete, postajale bi slobodne do gospodareve smrti. Djeca rođena od slobodna muškarca i žene robinje smatrana su slobodnima, a ne robovima. Majka robinja nije smjela biti odvojena od svoga djeteta. Robovi su se mogli ženiti, posjedovati imovinu i predvoditi molitve (namaz).

Abasidsko carstvo je uvelo instituciju robova vojnika (*mamluka*), koji su postajali glavnim plodom mnogih muslimanskih vladavina; robovi vojnici su počeli zauzimati važne pozicije u vojsci, postajući moćnim generalima i upraviteljima pokrajina. U određenom broju važnih srednjovjekovnih islamskih država poput memlučkoga sultanata u Indiji, te gaznevidske države u Središnjoj Aziji, zapovjednici robovi su postajali sultani ili vladari. Međutim, dok su neki robovi postajali dijelom društvene i političke elite, drugi su nastavljali živjeti i raditi pod teškim uvjetima.

Krajem devetnaestoga stoljeća, dijelom zahvaljujući britanskim naporima, iščezla je trgovina robljem, posebice afričkim robovima. Otomansko je carstvo službeno dokinulo ropstvo 1887. godine, iako je tu i tajno i nakon toga opstalo. U drugoj polovici dvadesetoga stoljeća, ropstvo je ukinuto u Arabiji i većini islamskoga svijeta. Iako je ropstvo u islamu bilo službeno ukinuto, neki su tragovi ostali i, doista, opet se pojavilo za vrijeme građanskoga rata u Sudanu.

Zašto su islamske kazne za prekršaje odveć stroge?

Puno je toga napisano posljednjih godina o *hudud* kaznama. Medijski izvjestitelji iz Afganistana pod vlašću talibana, Saudijske Arabije, Irana, Sudana i Nigerije redovito su izvješćivali o kamenovanju preljubnika i odsijecanju ruku i stopala kradljivcima. Članovi pokreta za ljudska prava osuđivali su ta kažnjavanja kao okrutna i suprotna (zapadnjačkim) standardima o ljudskim pravima i međunarodnom pravu. Hudud kažnjavanje nije bila dio kaznenoga zakona većine suvremenih muslimanskih država, ali s pojavom političkoga islama krajem dvadesetoga stoljeća, ponovo je uvedeno u Afganistanu, Iranu, Nigeriji, Pakistanu i Sudanu.

Postoje dva općenita tipa kažnjavanja za zločine u islamu: *hudud* i *ta'zir*. Hudud ukazuje na „granice“ ili „zabrane“ Božje koje su izričito određene u Kur'anu kao kažnjavanje za naročite zločine. Ta'zir su kazne koje dodjeljuju suci (*qadi*, kadije), a pokriva vrlo široko područje kazni od novčanih globa do zatvora.

Hudud kažnjavanja su ograničena na posebna djela: spolni odnosi izvan braka, bilo da je posrijedi blud ili preljub; lažno okrivljavanje za bludnost; krađa; uporaba alkohola. Kur'an utvrđuje zločin, kao i kaznu za njega.

Zločini kažnjivi po hududu drže se napadima na ustanovljeni društveni poredak, što ruši sklad i moral muslimanske zajednice. Bračna nevjera i blud oskrvnjuju bračni vez i zakonita sredstva za rađanje djece; krađa povrjeđuje zaštitu imovine koja je pravo svakoga člana zajednice; uporaba alkohola može uzrokovati nasilje ili nemoral; a lažne optužbe za blud - zločin kojega se, kako je već rečeno, strogo kažnjava - nepošteno je djelo kojim se ruši dobar glas nevinih ljudi. To su razlozi zbog kojih su ta djela zločin protiv Boga. Oni ruše moral muslimanske zajednice i zato moraju biti strogo kažnjeni kaznama kao što su: bičevanje, kamenovanje i odsijecanje šake. Stroge odredbe glede dokazivanja krivnje, koja uključuje i hudud zločine, propisane su islamskim zakonom, a lažno optuživanje ozbiljno se kažnjava.

U nekim je zemljama hudud postao dio kaznenoga zakona, što je opravdavano prevelikim neredima i nezakonitostima koje su uzele maha u društvu. Činilo se da se obnova barem prividnoga reda i sigurnosti može postići jedino uz pomoć drastičnih kazni. Takav je slučaj bio u Afganistanu pod vlašću talibana, kad je nakon dvadesetogodišnjega građanskoga rata društveni poredak zapao u potpuni nered. Druge su zemlje, slično onim zapadnim koje su zagovarale smrtnu kaznu, tvrdile da će znanje o strogom kažnjavanju određenih zlodjela, odvratiti maguće počinitelje od zločina. U današnje je vrijeme glede kazne za bračnu nevjeru vrlo sporno što se ona najčešće primjenjuje na ženama, a muškarci ostaju nekažnjeni, iako Kur'an izričito nalaže da oba počinitelja moraju biti kažnjena. U zemljama kao što su Pakistan i Nigerija, ženina trudnoća može biti iskorištena kao dokaz protiv nje. U slučaju da žena izjavi da je bila silovana, njezino svjedočenje može biti uzeto kao podloga da je se osudi za blud ili preljub, kao što se u nekim slučajevima i dogodilo.

Muslimanski reformatori i kritičari dokazivali su da se preuzimanje hududa u državno kazneno pravo moglo pojaviti jedino u društvu koje uživa visok stupanj gospodarstvene i društvene pravde, a ne u društvima gdje siromaštvo, visok stupanj nezaposlenosti i nedostatak obrazovanja mogu navesti ljude na zločine krađe. Drugi dokazuju da su hudud kažnjavanja bila prikladna unutar povijesnih i društvenih okruženja u kojima su nastala, ali da su danas neprikladna, i da se temeljna vjerska načela i vrednote trebaju posuvremeniti.

Zašto muslimani ne provode odvajanje vjere i države?

Muslimanska predodžba vjere i politike temelji se na čitanju ili tumačenju Kurana, kao i Muhamedova primjera i rane muslimanske zajednice, zajedno s islamskim učenjem da su duhovno vjerovanje i djelovanje dvije strane iste medalje.

Kršćani često navode nalog iz Novoga zavjeta da se caru dadne carevo, a Bogu Božje kao dokaz za odvajanje Crkve od države. Nasuprot tome, muslimani vjeruju da je njihov osnovni čin vjerovanja

da se bore da ucijepe Božju volju u svoj privatni i javni život. U povijesti je biti muslimanom značilo ne samo pripadništvo vjerskoj zajednici nego islamskoj državi u kojoj se primjenjuje islamski zakon (barem teoretski ako ne uvijek i u praksi).

Mnogi muslimani opisuju islam kao „cjelovit način života“. Oni su uvjereni da vjera ne može biti odvojena od društvenoga i političkoga života, jer upravo vjera uči svakog pojedinca što će i kako raditi. Kur'an u mnogim svojim odlomcima ističe važnost vjere u odnosu prema državi i društvu. On uči da je Bog dao Zemlju ljudskom rodu kao polog (Kur'an, 2: 39, 6: 165). Muslimani gledaju sebe kao Božje predstavnike s božanskim nalogom da ustanove Božju vladavinu na Zemlji kako bi stvorili pravedno društvo. Muslimanska zajednica sebe doživljuje kao politički odijeljenu cjelinu kako je proglašeno u Kur'anu 49: 13, koji naučava „i mi smo vas na plemena i narode podijelili“. Poput židova i kršćana prije njih, i muslimani su bili pozvani na ugovorni odnos s Bogom, koji ih je načinio zajednicom vjernika koja mora služiti za primjer drugim narodima (Kur'an, 2: 143), uspostavljajući moralni društveni poredak: „*Vi ste narod najbolji od svih koji se ikada pojavio: tražite da se čine dobra djela, a od nevaljalih odvraćajte...*“ (Kur'an, 3: 110).

U idealnoj predodžbi islamske države, svrha je političkoga autoriteta da usadi božansku poruku. Otuda je idealna islamska država ona zajednica kojom upravlja Božji zakon (nomokracija), umjesto teokracije ili autokracije koja daje vlast kleru ili vladaru. Država bi trebala zajamčiti sigurnost i poredak tako da muslimani mogu obavljati svoje vjerske dužnosti, napose činiti dobro i odvraćati od zla. Sudske parnice usvajaju pravila i presude iz Šerijata, umjesto donošenja novih zakona. Osjećaj uravnoteženosti trebao bi vladati između tri skupine: halifa, koji služi kao zaštitnik vjere i zajednice; uleme (vjerskih učitelja), koji daju vjerske i zakonske naputke; te kadije (sudaca), koji rješavaju sporove u skladu s islamskim zakonom. Tijekom vremena, mnogi su muslimani počeli vjerovati da su taj idealni plan i savršena država zapravo postojali i da bi im se trebalo vratiti. Suvremeni militantni pokreti gledaju posebice na tu utopiju kao na primjer kojega bi i danas trebalo oponašati.

Dok naprotiv većina muslimana danas vjeruje da modernost zahtijeva odvajanje vjere i države, mnogi muslimani nastavljaju tvrditi da bi religija trebala biti sastavni dio države i društva. Međutim, ne postoji posvema jasan dokaz - doista, postoji značajna razlika u mišljenju - o točnoj naravi islamskoga odnosa prema državi. Za neke, dovoljno je da se kaže da je islam službena državna religija i da bi vladar trebao biti musliman (i možda oni koji će najozbiljnije udovoljiti službama u vladi). Drugi traže stvaranje islamske države. Međutim, čak ni tu nema jedinstvene suglasnosti o načinu upravljanja, što potvrđuju primjeri konzervativne monarhije u Saudijskoj Arabiji, državna uprava vjerskih starješina u Iranu, pokušaji s vojno nametnutim islamskim vladama u Sudanu i Pakistanu, talibanska uprava u Afganistanu. Mnogi odbacuju te pokušaje kao islamske nedemokratske vladavine i priklanjaju se svjetovnim ili islamskim oblicima upravljanja s više demokracije.

Zašto je vjera tako važna u muslimanskoj politici?

Islam je arapska riječ koja označuje podlaganje, predanost. Musliman se predaje Božjoj volji, odgovoran je za pokoravanje Božjoj volji i za njezino ostvarivanje na Zemlji, kako u svom privatnom tako i u javnom životu. Biti musliman znači pripadati svjetskoj zajednici vjernika (*ummah*, umet). Odgovornost vjernika prema islamu i muslimanskoj zajednici nadilazi sve druge društvene obveze i odgovornosti prema obitelji, plemenu, skupini ili narodu. Politika je stoga središnja, s obzirom na to da ona utjelovljuje sredstva i načine za provedbu islamskih načela u javnom životu.

Kur'anski su ajeti od davnine primjenjivani kao muslimanski smjerokazi u političkom i čudorednom djelovanju. Islamski obnovitelj i dvadeset prvoga stoljeća uvjereni su da bi islam, kao sveobuhvatan način života, trebao biti središnjica muslimanske politike. Svoje uvjerenje potkrjepljuju Kur'anskim ajetima, kao i primjerom Muhamedova života i njegovih drugova u vođstvu prve muslimanske

zajednice. Te izvore i primjere gledaju kao nacrt za islamski vođenu državu s pravednim društvom.

Uključenost islama u političke rasprave seže unatrag sve do njegovih početaka, odnosno utemeljenja Muhamedove zajednice - države u sedmom stoljeću. Sukladno muslimanskoj predaji, Muhamedova prvog nasljednika, Abu Bakra, izabralo je nekoliko arapskih plemena, koja su dokazivala da je Muhamedova smrt ujedno i kraj njihove političke vjernosti široj muslimanskoj zajednici. Međutim, Abu Bakr je podsjetio arapska plemena na nadkriljujuću poruku islama - da članstvo i politička odanost muslimanskoj zajednici nadilazi sve plemenske veze, običaje i predaje. Abu Bakr nije prihvatio argument arapskih plemena da su vjera i politika dvije međusobno odvojene i nepovezane cjeline. Umjesto toga, rekao je da je svrha vjere da vodi političke odluke i da osigura zakonitost političkom sustavu. Svi muslimani pripadaju jednoj zajednici čije se jedinstvo temelji na međusobnoj povezanosti vjere i države, gdje su vjera i politika neodvojivi.

Pod političkim vođstvom Muhameda i njegovih nasljednika, islam se proširio iz onoga područja koje danas čini Saudijska Arabija u islamska carstva i kulture koje su se protezale preko Sjeverne Afrike i Srednjega Istoka do Azije i Europe. Povijesno je islam služio kao vjerska ideologija za utemeljenje različitih muslimanskih država, uključujući velika islamska carstva: umajadsko (661.-750.), abasidsko (750.-1258.), otomansko (1281-1924.), safavidsko (1501.-1722.), te mogulsko (1526.-1857.). U svakoj od tih država i država sultanata, islam je utemeljio državne, zakonske, političke, obrazovne i društvene ustanove.

Današnja se povezanost islama s politikom razlikuje od države do države i od jednoga zemljopisnoga područja do drugoga, međutim, ima ipak nekoliko zajedničkih razloga zašto je vjera tako bliska državi. Prije svega, s devetnaestim stoljećem većina je muslimanskih zemalja bila u stanju nutarnjega propadanja, te su bile izložene europskom imperijalizinu. Muslimani su iskusili slabost svojih društava i ruku kršćanske Europe, kao i vjerske, političke i kulturne krize. Te su krize produbili i kršćanski misionari koji su svoja osvajanja pripisivali ne

samo nadmoćnijoj vojnoj tehnologiji i gospodarstvenoj moći, nego jednako tako nadmoćnosti kršćanske kulture i vjere. Budući da je u ponašanju zapadnjačkih kolonijalista vjera poprimila te političke prizvuke, ne čudi da su neki muslimani gledali na spoj vjere i politike kao moguće rješenje. Muslimanski odgovori na europski kolonijalizam mogu se stupnjevati od otpora do žestoke borbe, koju se opravdavalo kao džihad (sveti rat) u obrani islama pred kršćanskom navalom kojom se htjelo islam prilagoditi zapadnoj kulturi ili ga stopiti s njom.

Drugo, u dvadesetom su stoljeću mnoga muslimanska društva iskusila osjećaj neuspjeha i gubitak samopoštovanja. Zadobivanje neovisnosti o kolonijalnim vladarima sredinom dvadesetoga stoljeća, pobudilo je velika očekivanja koja se nisu ostvarila. Muslimani su patili pod neuspješnim političkim i gospodarskim sustavima, kao i negativnim učincima modernizacije kao što su: prenapučeni gradovi bez odgovarajućih društvenih struktura, visoka stopa nezaposlenosti, korumpirane vlade i njezini službenici, rastući jaz između bogatih i siromašnih. Umjesto da omogući bolji i uspješniji život, modernizacija je dokidala sve više tradicionalne obiteljske, vjerske i društvene vrednote, ne dajući ništa novo zauzvrat. Mnogi muslimani okrivljuju upravo zapadnjačke sustave političkoga i gospodarstvenoga razvoja kao glavne uzročnike ćudorednoga propadanja i duhovne klonulosti muslimanskoga svijeta.

Treće, kada se muslimani pitaju o uzrocima njihova neuspjeha, mnogi nalaze odgovor u tome da su njihova društva odlutala od ispravne islamske staze koja ih je vodila velikom društvenom razvitku i povijesnom uspjehu. Prema tome, budući uspjeh ovisi o povratku na ono društva čijom će politikom upravljati islam.

Zašto muslimani odbacuju sekularizaciju?

Sekularizacija odnosno posvjetovljenje u muslimanskome je svijetu bilo odbačena kao djelatno protivljenje utjecajima zapadnjačke povijesti, politike i vjere, a djelomično i iz straha da će se odvajanjem

vjerskoga od političkoga stjerati vjeru na rub društva. Sekularizacija je često već na razini nazivlja bila pogrešno shvaćena i gledalo ju se kao nešto posve suprotstavljeno vjeri. Europski kolonijalizam i pokušaj uvođenja modernizma u muslimanski svijet, shvaćeni su kao pokušaj nametanja zapadnjačke sekularizacije odnosno odvajanje vjere od države i prema tome čudoredno slabljenje muslimanskoga društva. Dok neki muslimani, napose zapadnjački usmjereni uglednici, vjeruju da je sekularizacija bila nužna za izgradnju snažnog suvremenog društva, mnogi muslimani ipak u sekularizaciji vide izravnu prijetnju islamu i njegovu naslijeđu, u knjemu je vjera bila stoljećima povezivana s uspješnim i moćnim carstvima. Sekularizacija odnosno posvjetovljenje izjednačavano je s nevjerom, pa je stoga gledana kao izravna prijetnja vjerskoj prepoznatljivosti i vrednotama muslimanskih društava.

Shvaćanje sekularizacije i njezina pravoga sadržja u muslimanskome je svijetu otežan i činjenicom da muslimanski jezici nemaju odgovarajuću istoznačnicu za suvremenu sekularizaciju odnosno posvjetovljenje. Nekolicina je razumjela da je američka sekularizacija značila odvajanje vjere od države kako bi se izbjeglo da bilo koja vjeroispovijest bude povlaštena i da se tako svima osigura sloboda vjerovanja ili nevjerovanja. Premalo je pozornosti posvećeno različitim oblicima koje je posvjetovljenje poprimilo u suvremenim zapadnjačkim svjetovnim zemljama kao što su Velika Britanija, Njemačka i Kanada, koje imaju državnu vjeroispovijest i koje osiguravaju državnu potporu priznatim vjeroispovijestima.

Primjeri Francuske i Turske, koje su na temelju svoga antiklerikalnoga gledišta muslimankama zabranile nošenje rubaca u školama, među muslimanima potkrjepljuje uvjerenje da posvjetovljenje označuje državu koja je protuvjerska umjesto jednostavno vjerski neutralna. S druge strane, posljednjih godina su mnogi muslimani u Turskoj i Indiji tražili „istinski“ svjetovnu državu, državu koja ne povlašćuje nijednu vjeroispovijest, nego jamči slobodu vjerovanja i njegova življenja.

Zašto je Jeruzalem toliko važan muslimanima?

Jeruzalem duboko poštuju pripadnici svih triju velikih jednobožačkih vjeroispovijesti. Koliko je Jeruzalem važan islamskoj zajednici svjedoči i to što je Jeruzalem prvobitno u ranoj zajednici bio *qibla* (kibla, smjer u koji se muslimani okreću kada klanjaju). Uz to, sukladno predaji, u Jeruzalemu se Poslanik za svoga noćnog putovanja od Meke, kad je putovao s melekom Džibrilom odnosno anđelom Gabrijelom da vidi sve na nebesima i zemlji, uspeo na nebo, a u jeruzalemskome se hramu susreo i s Ibrahimom odnosno Abrahamom, Musaom odnosno Mojsijem, Isaom odnosno Isusom i drugim poslanicima. Poslanikovo noćno putovanje učinilo je Jeruzalem trećim svetim mjestom u islamu i potvrdilo neprekinuti slijed židovstva, kršćanstva i islama.

Stvaranje države Izrael i proglas o Jeruzalemu kao njezinu glavnom gradu, muslimane podsjeća na nepravde zapadnjačkoga imperijalizma i znakave stalnoga slabljenja suvremenih muslimanskih društava. Povijest Jeruzalema zorno pokazuje slijed triju jednobožačkih vjeroispovijesti koje su se u njemu izmjenjivale i ostavljale svoje tragove.

Jeruzalem je bio prvotno kanaanska naseobina gdje je, sukladno židovskoj svetoj knjizi, David, kralj Izraela, sagradio svoju prijestolnicu, a njegov je sin Salomon sagradio Hram. Muslimanskoj se vojsci Jeruzalem predao bez otpora 635. godine i oni su odmah započeli obnovu glavnoga svetoga mjesta, zanemarujući „uzvišeno svetište“, Hram na brdu. Prvo je sagrađena zborna džamija al-Aqsa, a potom veličanstveno svetište „Kupola na stijeni“ koja je dovršena 692. godine. Za kupolu se vjerovalo da je mjesto Muhamedova noćnog uzlaska, kao i biblijsko mjesto Ibrahimeve odnosno Ahrahamove žrtve i Sulejmanova odnosno Salomonova hrama.

U to je doba, Jeruzalem bio prebivalište i mnogim kršćanima i židovima kajima je prvi put nakon rimske zabrane iz 135. godine bilo dopušteno da se vrate u grad. Muslimani su vjerojatno bili manjina u

odnosu na većinsko kršćansko i židovsko stanovništvo. Sve do križarskih vojni grad je bio bez nekih većih, za povijest mjerodavnih, događaja.

Križarski je pohod na Palestinu 1099. godine i okupaciju Jeruzalema isprovocirao egipatski vladar al-Hakim bi-amr Allah koji je spalio kršćansku crkvu Svetoga Groba. Za osamdesetomogodišnje latinsko-kršćanske okupacije Jeruzalema, križari su pretvorili Kupolu na stijeni u crkvu, a al-Aqsu u glavni štab vitezova templara. Nakon što ih je Salah al-Din (Salahuddin, Saladin) protjerao 1187. godine, muslimanska su sveta mjesta vraćena njihovoj prvotnoj uporabi. Uz pomoć pučkih propovjednika, Salah al-Din je uspio potaknuti muslimane na uvažavanje Jeruzalema kao trećega najsvetijega grada u islamu, nakon Meke i Medine.

Salah al-Dinovi nasljednici, memluci i potom otomani, svesrdno su potpomagali grad, koji je cvjetao sve do raspada Otomanskoga carstva u devetnaestom stoljeću. U Prvom svjetskom ratu Turska se pridružila Njemačkoj protiv Alijanse, a Jeruzalem je potpao pod britansku vlast 1917. godine. Kada su se Britanci povukli 1948. godine, Jordanci su okupirali Stari Grad i on je ostao dijelom Jordana sve do rata 1967. godine, kad ga je preuzeo Izrael.

Ono što se u povijesti bilježi kao arapski svjetski „šestodnevni rat“ (iako je prije sličio na šestosatni), u arapskoj se literaturi počelo spominjati kao „katastrofa“, a riječ je o zapanjujućem neuspjehu združenih snaga Egipta, Sirije i Jordana protiv sitnog Izraela. Taj je događaj preokrenuo arapski palestinski problem u islamsko pitanje. Gubitkom Jeruzalema i njegovih svetišta muslimanski su ponos, vjera i identitet doživjeli veliki udarac, pa je „Oslobađanje Jeruzalema“ postalo slogan širom svijeta i muslimanski ideal.

Je li islam spojiv s demokracijom?

Sve su svjetske vjeroispovijesti u predmodernim vremenima potpomagale monarhije i feudalna društva, a potom su se prilagodile

suvremenim oblicima demokracije. U tom svjetlu muslimani danas raspravljaju odnos islama prema demokraciji. Većina se muslimana zalaže za veće sudjelovanje u politici, za vladavinu zakona, za odgovornost vlada, za slobode i ljudska prava, ali su različiti putovi kojima se dolazi do tih ciljeva.

Postoje mnoge reakcije na demokratizaciju u muslimanskome svijetu. Neki, od kralja Fahda u Saudijskoj Arabiji do ultrakonzervativaca i ekstremista, tvrde da za ostvarenje tih ciljeva islam ima svoja vlastita sredstva i institucije koja ne uključuju demokraciju. Drugi su pak uvjereni da se demokracija u potpunosti može ostvariti jedino ukoliko muslimanska društva ograniče vjeru na privatni život. Ipak, neki tvrde da je islam sposoban prilagoditi se demokraciji i podržati je. Sudjelovanjem u započetoj obnovi, oni dokazuju spojivost islama i demokracije koristeći se uobičajenim islamskim konceptima poput savjetovanja (*shura*, šura) između vladara i podanika, konsenzusa zajednice (*ijma'*), javnog dobra (*maslaha*) i *ijtihada* (idžtihad, uporaba zdravog ljudskog razuma u tumačenju islamskih načela i vrednota kako bi se udovoljilo potrebama društva). Te se mehanizme može primjeniti kako bi se podržalo parlamentarne oblike vlade uz sustave provjere i uravnoteženja izvršne, zakonodavne i sudske vlasti.

Mnogi vjeruju da upravo kao što su se suvremene američke i europske demokracije prilagodile različitim odnosima s vjeroispovijestima, jednako tako muslimani mogu razviti svoje vlastite oblike demokratskih država koje su prijemčive za domaće vrednote. Međutim, vladari nedemokratskih političkih sustava nastoje zanemariti, obeshrahriti ili obustaviti pokrete demokratizacije.

Zašto muslimanske države nisu demokratskije?

U većini zemalja muslimanskoga svijeta vladaju neizabrane vlade čiji su čelnici kraljevi, vojnici i bivši vojnici. Međutim, posljednjih godina pojavili su se konkurentni izbori u Indoneziji, Bangladešu, Turskoj i Senegal. Izostanak demokracije u današnjem

muslinranskom svijetu ponukao je mnoge da se pitaju nema li ipak nešto u arapskoj ili muslimanskoj kulturi što je nespojivo s demokracijom. Odgovor na takve upite treba potražiti prije u povijesti i politici nego li u vjeroispovijesti.

Zapadu je trebalo nekoliko stoljeća da se preobrazi iz monarhija i kneževina u suvremene demokratske države, što je bilo popraćeno revolucionarnim i građanskim ratovima, a muslimanski se svijet za to vrijeme borio s kolonijalnim vladavinama, nakon kojih su uslijedili nedemokratski politički sustavi ustoličeni uz pomoć europskih sila. Ako se postavlja pitanje glede nerazvijenosti ili nestabilnosti većine zemalja današnjega arapskoga svijeta, onda se mora podsjetiti na to da je većina muslimanskih zemalja osnovana prije nekoliko desetljeća i da su izvojevane od europskih sila.

U Južnoj Aziji, Britanci su podijelili indijski potkontinent na Indiju i Pakistan, i svakoj od njih dali po dio većinske muslimanske države Kašmir. Sukob koji je iz toga nastao odnio je milijune žrtava u uzajamnom ratu između hindusa i muslimana, građanskom ratu između Istočnoga i Zapadnoga Pakistana, iz čega je nastao Bangladeš, te sukobima u Kašmiru protiv indijske uprave, što traje do danas. Francuzi su na Srednjem Istoku od dijelova Sirije stvorili suvremeni Libanon, a Britanci su uspostavili granicu između Iraka i Kuvajta i stvorili posve novu državu Jordan. Takve proizvoljne granice pothranjivale su narodne, krajevne i vjerske sukobe, uključujući libanonski građanski rat između kršćana i muslimana, sirijsku okupaciju Libanona te Zaljevski rat, u kojem je Saddam Hussein svojatao kuvajtsko područje.

Uz utjecaj na sile u modernim muslimanskim nacionalnim državama u nastanku, Europa i poslije Amerika, skovali su bliske saveze s nedemokratskim političkim sustavima, tolerirajući ili potpomažući njihovu nedemokratičnost u zamjenu za njihovu podaničku vjernost u vrijeme Hladnoga rata ili pak za zapadnjacima osiguran pristup nafti.

Nije iznenađujuće što su muslimanski vladari napastovani s pitanjima identiteta i legitimnosti. Većina je suvremenih država umjetno stvorena, sa slabom legitimnosti vladara, što je urodilo nedemokratskim

vladama, društvima u kojima se državna moć snažno oslanja na službe sigurnosti, policiju i vojsku, i gdje je sloboda okupljanja, govora i tiska strogo ograničena. Mnoge muslimanske države operiraju unutar nedemokratske kulture koja se suprotstavlja demokratizaciji, građanskom društvu, neovisnim političkim strankama, sindikatima i slobodi tiska. Kada je to iskoristivo, neki vladari koriste religiju kako bi legitimirali sebe i svoju politiku. Inače, u vrijeme kriza, kao što je ona u Zaljevskom ratu 1991. godine, te napada 11. rujna 2001. na Svjetski trgovinski centar (WTC) i Pentagon, oni koriste i opasnost „islamskoga ekstremizma“ da bi opravdali povećanu zabranu ili represiju bilo koje ili svake opozicije njihovoj nedemokratskoj vlasti.

Zašto islam odbacuje kapitalizam?

Islam nema poteškoća s mnogim bitnim odrednicama kapitalizma. Važno je prisjetiti se da je Muhamed, najvažniji uzor svih muslimana, bio uspješan poslovan čovjek koji je sudjelovao u trgovačkim i novčarskim poslovima čime je uzdržavao sebe i svoju obitelj, a neki njegovi najraniji sljedbenici bili su uspješni trgovci. Kur'an, kao i Muhamedovo povijesno iskustvo potvrđuju pravo na privatnu imovinu, trgovinu i promet roba.

Uz mnoge džamije diljem svijeta smještene su tržnice (bazari), poput ummayadske džamije u Damasku, velike džamije u starom Kairu i u Teheranu. Trgovci i poslovni ljudi utemejili su jedno od najuspješnijih područja u muslimanskom društvu i često su bili odgovorni za širenje vjere.

Kapitalizam postoji i u svojim oblicima uzgajanim kod kuće unutar muslimanskog svijeta, te u zapadnjački inspiriranim verzijama. Međutim, mnogi su u muslimanskom svijetu, poput mnogih u drugim dijelovima svijeta, zabrinuti glede tamne strane kapitalizma, mogućim zlouporabama zakonitosti slobodnoga tržišta koja uključuje prividno pomanjkanje brige za siromašnije i privredno slabije slojeve društva. Jednostavnije rečeno, oni se boje da će s globalizacijom još više ojačati zapadnjačko uplitanje u muslimanske zemlje. Boje se da će učinak biti

nastavak muslimanske ovisnosti o Zapadu i gospodarstvu slobodnoga tržišta koje je jedino usmjereno povećanju dobiti, što može povećati rastući jaz između bogatih i siromašnih. Konačno, oni se plaše za razne zapadnjačke kulture čije trgovine na malo, promidžba, glazba, mediji i odijevanje mogu potkopati tradicionalne muslimanske vjerske ideale i ugroziti identitet i vrednote mladih.

Da bi se ocijenilo jesu li spojivi islam i kapitalizam, možda je najbolje pogledati život i rad muslimana u Americi i Europi. Mnogi su od njih došli da uživaju slobode i mogućnosti demokratskih političkih sustava i tržišnoga gospodarstva. Poput drugih vjeroispovijesti i narodnih manjina koje su se doselile prije njih, i oni se bore s pitanjima prepoznatljivosti i suživljavanja s novim okruženjem.

Kako islam gleda na siromaštvo i društvenu pravdu?

U vrijeme kad je objavljen, jedna od uočljivijih i prijepornih novina Kur'ana bila je njegovo upućivanje na društvenu pravdu, čime je ozbiljno zaprijetio vrijedećim strukturama plemenske moći. Umjesto prihvaćanja načela da su najjači najmoćniji, Kur'an ističe odgovornost muslimana jednih za druge, da su dužni brinuti se jedni za druge i međusobno se štititi, bez obzira na društveno-imovinski položaj. Zapravo, Kur'an opetovano ističe potrebu da se skrbi isključivo za one koji su bili izvan plemenskoga sustava - udovice, siročad i sirotinju. To se činilo davanjem *zekata* (davanje milostinje, zapravo obvezan vjerski porez, *prev. nap.*), što je jedan od pet stupova islama. Zekat je davanje 2,5 posto od ukupnoga godišnjega imetka kako bi se potpomoglo one manje imućne. K tomu još, lihvarstvo odnosno uzimanje kamata, bilo je zabranjeno, jer je služilo kao sredstvo izrabljivanja sirotinje. Lažni su ugovori također bili otkazivani. Kur'an i sunet (Poslanikov primjer) muslimanima dopuštaju da se zauzmu u oružanoj obrani porobljenih muškaraca, žena i djece (Kur'an, 4: 74-76) i onih koji su bili zavedeni, napose onih koji su nepravedno prognani iz svojih domova (Kur'an, 22: 39-40).

Svim tim proglasima, Kur'an je isticao odgovornost bogatih prema sirotinji i onima lišenima posjeda. Novi društveni poredak koji je Kur'an tražio odražavao je činjenicu da je svrha svih djela bila ispunjenje Božje volje, a ne slijeđenje plemenskih ili sebičnih želja. Tvrdeći da svi vjernici pripadaju jednoj sveopćoj zajednici (*ummah*, umet), Muhamed je nastojao prekinuti navezanost na plemensku pripadnost i dovesti muslimane pod jedno poslaničko vodstvo i njegov autoritet.

S početka dvadesetoga stoljeća, s nastankom industrijalizacije, u muslimanskim je društvima iznova oživjelo pitanje društvene pravde. Pritjecanje mnoštva zemljoradnika sa sela u gradska podnručja, stvorilo je društvene i demografske napetosti koje su uzrokovale krizu, napose u Egiptu. Egipatska *Muslimanska braća*, osnovana 1928. godine, predlagali su islam kao organizacijsko i vjersko rješenje za izlaz iz siromaštva i kao pomoć onima lišenim posjeda i potlačenima. Njihov utemeljitelj, Hasan al-Banna, propovijedao je, posebice sirotinji i neobrazovanom puku, poruku o društvenoj i gospodarskoj pravdi. U al-Bannaovoj predodžbi, islam nije bio samo filozofija, vjera ili kulturno zbivanje, nego društveni pokret koji je nastojao poboljšati sva životna područja, a ne samo ona koja su bila bitno vjerskoga značaja. To jest, umjesto jednostavnoga sustava vjerovanja, islam je pozivao na društveno djelovanje.

Druga glavna ideologija o društvenoj pravdi bilo je egipatsko Muslimansko bratstvo Sayyida Qutba, koji je poslije postao ideolog radikalnoga islama. Sukladno Qutbu, islamsko razumijevanje društvene pravde obuhvaća i materijalno i duhovno blagostanje osobe. Ono gleda apsolutnu jednakost svih ljudi u Božjim očima, traži slobodu savjesti i ističe da su svi muslimani neprestano odgovorni za društvo. To dovodenje u vezu materijalnoga i duhovnoga blagostanja dopušta shvaćanje da oni koji su gladni ili koji nemaju krov nad glavom ne mogu pristupiti duhovnim sadržajima, jer su nužno zaokupljeni svakodnevnom borbom za preživljavanje. Da bi osoba bila sposobna slušati o duhovnim sadržajima, moraju biti zadovoljene sve njezine potrebe svagdašnjega života. Prema tome, jedna od glavnih odgovornosti muslimanske zajednice mora biti iskorjenjivanje

siromaštva. Brigom za svoje siromašne, muslimani, kao pojedinci i kao zajednica u cijelosti, pokazuju svoju brigu i zabrinutost za sebe same. U tom bi se duhu trebao shvaćati zekat. On je Kur'anom zahtijevana društvena odgovornost čija je svrha da se njome bori protiv siromaštva i da se spriječi bogate da čuvaju i nagomilavaju svoj imetak dok sirotinja i dalje ostaje siromašna. Preraspodjela imetka ističe i muslimansko vjerovanje da sve u konačnici pripada Bogu. Ljudi su jednostavno skrbnici ili upravitelji Božjega vlasništva. Preraspodjela bogatstva je, prema tome, samo poštenija raspodjela Božjih bogatstava unutar šire zajednice.

Muslimansko isticanje islamske poruke o društvenoj pravdi, u novije je vrijeme postalo osobito moćno sredstvo u zadobivanju pristaša iz siromašnijih i manje nadmoćnih skupina, posebice u Izraelu - Palestini i Libanonu. Grupacije poput Hamasa i Hizbullah-a posvećavaju većinu svojih budžeta aktivnostima socijalne skrbi i za poziv za ovlašćivanje siromašnih i slabih. Poput kršćanskih liberalnih teologa, oni naučavaju da se društvena pravda može jedino postići ako siromašni ustanu protiv porobljivačkih uvjeta.

Zašto islam zabranjuje opterećivanje duga (kamatu)?

Suprotstavljanje uzimanje kamate potječe iz Kur'anskih ajeta koji zabranjuju lihvarstvo ili *riba*, drevnu arapsku praksu koja udvostručuje dug posuditelja koji se ogлуši o svoje kredite i udvostručuje se iznova ukoliko se ogлуši i po drugi put. Ta suprotstavljanja kamati navode se u Kur'anskoj zabrani kamate i dokazuju da kamata donosi nepoštenu zaradu posuđivaču, koji prima novac koji nije zaradio i nameće nepošteno breme na posuditelja, koji mora vratiti posuđeno s kamatom i podmiriti sve pristojbe bez obzira je li s posuđenim novcem poslovaao s dobitkom ili gubitkom. Muslimani također vjeruju da kamata prenosi bogatstvo sa siromašnoga na bogatoga, promiče sebičnost i slabi društvene veze.

Spor o uzimanju kamate nastavlja se i u dvadeset prvom stoljeća. Neki drže da kamata koju plaćaju vladinim obveznicama i sa

službenih bankovnih računa ne narušava duh islama, dok drugi svaku vrstu kamate gledaju kao društveno nepravednu. Nekolicina islamskih banaka stvorena je posljednjih godina na mehanizmima koji koriste posuđivanje i pozajmljivanje na osnovi zarade i dijeljenoga gubitka, kojim se ne plaća kamata na depozite i kredite. Odveć je rano prosuđivati o dugoročnosti i uspješnosti tih pokušaja, međutim, te su alternative prijašnjem bankovnom pozajmljivanju oduševljeno pozdravili prije svega oni koji se za cijeli problem više zanimaju iz ćudorednih nego li novčarskih razloga.

Kakvo je islamsko bankarstvo?

Moderno je bankarstvo ustanovljeno u muslimanskom svijetu sredinom devetnaestoga stoljeća. Rane su komercijalne banke bile pod utjecajem Europljana i u njihovu vlasništvu. Krajem dvadesetoga stoljeća, muslimanske su se banke pojavile diljem islamskoga svijeta. Međutim, suvremene, na zapadnjačkim načelima utemeljene banke, s posuđivanjem uz kamatu, ostale su prijeporne za mnoge vjerske starješine.

Zato što muslimanska predaja tvrdi da Kur'an zabranjuje uzimanje kamate (*riba*), mnogi muslimani imaju teškoće s konvencionalnim bankama koje traže kamatu na kredite i plaćaju kamatu za novac na računima. Iako neki obnovitelji islama danas ustraju na tome da se *riba* u Kur'anu odnosi na livilarstvo a ne kamate suvremenoga bankarstva, prevladava tradicionalno izjednačavanje *riba* s kamatom.

Kur'anska zabrana kamate temelji se na tvrdnji da potraživanje kamate na novac za kredit znači izrabljivanje siromašnih. Drukčije rečeno, potraživanje kamate na posuđeni novac povećava novčarske poteškoće onoga tko je posudio novac. Štoviše, praksa konvencionalne štednje izjednačuje se s gomilanjem bogatstva u iščekivanju unaprijed određenoga povrata bez ulagačkoga rizika.

Koncept komercijalnih islamskih banaka, to jest, bankovnoga poslovanja u kojemu se kamata niti uzima niti daje, seže unatrag do 1920-ih kada je skupina muslimanskih poslovnih ljudi uočila da tradicionalni načini vođenja financijskih transakcija nisu više bili dostatni za vođenje poslova u suvremenim ekonomijama. Islamske su banke, prije svega, osnovane da osiguraju sredstva za trgovačke djelatnosti. Prve moderne islamske bankovne ustanove bile su kreditne zadruge farmera, osnovane u Pakistanu 1950-ih i male seoske zadruge osnovane u Egiptu 1963. godine. Islamsko bankarstvo je prošireno 1970-ih kad su osnivane: Dubai Islamic Bank (1975.), Faysal Islamic Banak u Egiptu i Sudanu, te Kuwait Finance Housa (1977.), Jordan Islamic Bank (1978.) i Bahrain Islamic Bank (1978.). Islamsko bankarstvo se potom proširilo na Maleziju i Indoneziju. Od 1970-ih, neke komercijalne banke u muslimanskim zemljama i Europi započele su s nuđenjem islamskih bankarskih usluga. Islamsko se bankarstvo sve više i više međunarodno prihvaća, čak i u nemuslimanskim zemljama.

Islamske banke zahtijevaju pristojbe za vođenje bankovnih računa umjesto kamate. Računi za čuvanje novca na bankama ne zarađuju kamatu. Međutim, moguće je da patroni banaka sudjeluju u bankovnim ulaganjima i da zarađuju dobit ili dijele dio gubitaka koje banka trpi. Te su transakcije prema islamskom pravu dopustive jer od ulagača zahtijevaju stupanj rizika.

Načelo dijeljenja dobiti (*mudarabah*) dobro je utemeljeno u islamu. Pod sporazumom o dijeljenju dobiti, ulagatelj ima mogućnost zajedničke zarade u općem dobitku banke ili u ostvarivanjima dobiti iz posebnih ulaganja ili niza ulaganja. Ulagatelj općenito polaže novac na „investicijski račun“ (suprotan je „štednom računu“). Na kraju svake proračunske godine banka iskazuje stopu dobiti. U slučajevima gdje banka trpi gubitak, ne isplaćuje se nikakva dobit. Međutim, vrijednost depozita je uobičajeno zajemčena, iako nisu obične dionice, budući da se vrijednost običnih dionica određuje na tržištu burzovnih papira.

Poput konvencionalnih banaka, islamske banke nude mogućnosti tekućih računa, kao što su čekovni računi i traženje depozitnih pologa, kojima se može pristupiti ili ispisivanjem čekova ili pomoću ATM-a. Nude se i međunarodne kreditne kartice, kao što su

Visa, ali su one striktno računati dugovanja umjesto kreditnih kartica. Posljedično tome, jedino su sadašnji posjedovatelji računa prihvatljivi za otvorene račune. Dugotrajne su kartice dostupne sklapanjem zakupnoga ugovora i otplatama rata u kojima kupac plaća određen iznos mjesečno i konačno preuzima vlasništvo jedinice. Moguće je i dugoročno financiranje putem islamske banke na temelju sporazuma u kojemu banka služi kao partner u poslu. U takvom slučaju, banka može ili samo osigurati sredstva ili kombinaciju osiguravanja sredstava te upravljanja i sposobnosti. Islamska banka može nadalje ući u aranžman o dijeljenju običnih dionica (*musharakah*) s poduzećem.

Uz udovoljavanje etičkim interesima mnogih muslimana koji traže da obavljaju poslove i čuvaju novac, islamsko bankarstvo je osiguralo i alternativni model za financiranje i razvoj zemalja. Dijeljenje običnih dionica, umjesto financiranja duga, drži se pozitivnijim sredstvima pomaganja razvoja zemalja koje planiraju dugoročno i potiču veća inozemna ulaganja.

Muslimani na Zapadu

Tko su američki muslimani?

Iako procjene broja američkih muslimana značajno variraju, od četiri do dvanaest milijuna, zacijelo se može kazati da ima najmanje četiri do šest milijuna, koji čine islam trećom najraširenijom vjeroispoviješću (nakon kršćanstva i židovstva) u Americi. To znači da u Americi ima više muslimana nego pripadnika Anglikanske crkve. Mnogi vjeruju da će u prvoj polovici dvadesetiprvoga stoljeća islam postati drugom najraširenijom vjeroispoviješću u Americi.

Muslimani su bili pristitni u Americi prije devetnaestoga stoljeća. Među istraživačima, trgovcima i useljenicima koji su još od Kolumbovih vremena dolazili u New York bilo je i muslimana. Moriskosi (španjolski muslimani koji su skrivali svoje muslimansko vjerovanje) iselili su se u španjolske i portugalske naseobine u Americi. Uz to, između četrnaest i dvadeset posto afričkih robova koji su dovedeni u Ameriku između šesnaestoga i devetnaestoga stoljeća bili su muslimani, premda su bili prisiljavani da prijeđu na kršćanstvo. Drugi muslimani, naročito Indijci i Arapi, koji nisu bili robovi također su se uselili u tom razdoblju i mogli su zadržati svoj duhovni, kulturni i društveni identitet.

Broj muslimana u Americi povećao se krajem devetnaestoga stoljeća s dolaskom značajnoga broja imigranata iz arapskoga svijeta (Sirija, Libanon i Jordan). Mnogi su se nastanili u dijelu SAD-a sjeverno od rijeke Ohio, a na zapadu ograničeni rijekom Missouri i Kanadom, i to kao manualni radnici koji su se asimilirali u američko

društvo. Nakon Drugoga svjetskoga rata, značajan broj imigranata iz Palestine, koji su izgubili svoje domove nakon stvaranja izraelske države 1948. godine, te elite sa Srednjega Istoka i iz južne Azije, koje su tražile obrazovanje ili profesionalno napredovanje, došli su u Ameriku. Posljednjih desetljeća, mnogi studenti iz muslimanskoga svijeta došli su na studij, kao što su došli i dobro obrazovani stručnjaci i intelektualci iz južne i jugoistočne Azije, kao i oni sa Srednjega Istoka i to zbog političkih i gospodarskih razloga. Mnogi su muslimanski imigranti naporno radili da održe i prenesu svoj islamski identitet svojoj djeci i da stvore ustanove i zajedničke strukture - uključujući džamije, islamske centre, islamske škole, islamske javne organizacije, beskatmatne novčarske ustanove, te dobrotvorne organizacije koje će poduprijeti te ciljeve.

Afro-američki islam nastao je 1930. godine s utemeljenjem Nacije islama. Spočetka se Nacija islama od glavne islamske struje razlikovala svojim učenjima, crnačkoj militantnosti, separatizmu i teologiji (Usp. Postoji li razlika između muslimana i crnih muslimana?). Nacija islama nije obavljala glavne muslimanske obrede, odnosno pet stupova islama.

Sredinom 1970-ih, pod vođstvom Waritha Deena Muhammada veći dio Nacije islama pripojio se glavnoj struji islama. Hramovi su preimenovani u mesdžide (*masjid*) ili džamije, a njihove vjerske starješine nazvane su imamima umjesto svećenicima; zajednica je obdržavala pet stupova islama (ispovijedanje vjere, molitva (namaz), post, zekat i hadž ili hodočašće) u jedinstvu s diljem svijeta raširenom islamskom zajednicom čiji su oni sada bili članovi; crnačka separatistička učenja odbačena su kad je zajednica počela sudjelovati u političkim sustavima i gibanjima; obnovljena je jednakost muškaraca i žena, a ženama su dane odgovornije službe u zajednici.

Preobrazba Nacije islama pod vođstvom Waritha Deena Muhammada nije prošla bez raslojavanja. Dok je velika većina hramova i svećenika Nacije islama prihvatila Wallacea i njegove obnove, manjina pod vođstvom Louisa Farrakhana nije ih prihvatila. Tvrdi da su on i njegovi sijedbenici ostali vjerni poruci i misiji Elijaha Muhammada, Farrakhan je svojatao pravo na vođenje Nacije islama.

Svećenik Farrakhan je zadržao ime i nutarnji ustroj Nacije islama, kao i svoj crnački nacionalizam i separatistička učenja. Međutim, posljednjih godina je unekoliko približio Naciju islama pravovjernijim (ortodoksnijim) islamskim praksama i izjavio da sada vidi svoj pokret unutar glavne islamske struje. Vrijeme će pokazati je li ta preobrazba doista iskreno učinjena.

Oko dvije trećine današnjih muslimana u Americi doseljenici su ili potomci doseljenika, dok ostatak čine afro-američki obraćenici na islam zajedno s manjim dijelom američkih obraćenika bijelaca i latinskoameričkih muslimana. Najveće muslimanske zajednice u SAD-u su u: Bostonu, New Yorku, Detroitu, Dearbornu, Toledu, Chicagou, Houstonu i Los Angelesu odnosno Orange Countyju.

S kakvim se sve problemima suočavaju muslimani u Americi?

Unatrag samo nekoliko desetljeća, muslimani su na Zapadu bili uglavnom nezamjetljivi. Postojala je mala svijest o njihovoj nazočnosti ili značenju islama u zapadnjačkim društvima. Veća je svijest o islamu načelno izrasla iz sukoba kao što su: Iranska revolucija, otmice zrakoplova i uzimanje talaca u Libanonu, Zaljevu i Pakistanu. Neki su te događaje gledali kao znakove islamske prijetnje ili čak sukoba kultura, islama nasuprot Zapada. Američki se odnos prema muslimanima gleda u kontekstu sukoba i sučeljavanja. Islam se gleda kao stranu vjeroispovijest, različitu od židovsko-kršćanske tradicije. To je osnažilo asječaj „nas“ i „njih“. Potonji napadi na Ameriku i Amerikance u Somaliji, Saudijskoj Arabiji i Africi, te oni 11. rujna 2001. godine u New Yorku i Washingtonu, uzrokovali su da mnogi na muslimane gledaju sa strahom i nepovjerenjem. O islamu se stekao dojam da je izrazito nasilan i militantan, kako vjerski tako i kulturološki.

Poput mnogih drugih useljenika različitih vjerskih i narodnosnih pripadnosti, i muslimani su bili izazvani da odrede svoje mjesto u

američkom i europskom društvu. Pokušavali su to učiniti poput drugih religijskih manjina, kao što su židovi i katolici, boreći se s odnosom vjerskoga i nacionalnoga identiteta (asimilacija, integracija, multikulturalizam), pitanjem mješovitih brakova, odnosom spolova, pitanjima bogoštovlja i obrazovanja. Mnogi se bore s engleskim jezikom, kao i svojom željom da sačuvaju svoje prirodne ili domovinske kulture, budući da su mnogi na radnom mjestu i u društvu izloženi vjerskoj i etničkoj diskriminaciji. Da ironija bude još veća, mnoge manjine koje su im prethodile i „koje su napravile to u Americi“ ne prepoznaju ono s čime se muslimani sada suočavaju. Oni ne uviđaju sličnosti između svoje vlastite prošlosti i onoga što muslimani u današnje vrijeme doživljavaju. Puno je razloga za takvo nerazumijevanje. Muslimani strše izvan okvira američkoga pluralizma. Međutim, različite prethodne vjerske i etničke manjine mogle su postojati, jer je velika većina bila židovsko-kršćanskoga okruženja. Većina suvremenika drži islam kao posve stranu vjeroispovijest. Tek nekolicina drži islam za abrahamovsku vjeroispovijest koja je prema tome dio židovsko-kršćansko-islamske predaje. U nedostatku te spoznaje i svijesti, islam se često gleda kroz prizmu bombastičnih „novinskih naslova događaja“, pa mržnja i nasilje nekolicine vjerskih ekstremista čini neshvatljivim vjerovanje većinske glavne struje islama.

Poput židova koji visoko cijene svoj zakon, tako je i u muslimana privrženost islamskome zakonu važna točka vjerovanja. Islamski zakon pokriva mnoga područja života: vjerske potrebe, propise koji se odnose na prehranu i obiteljsko pravo. Mnogi su se muslimani morali potruditi u uređenju svojih obveza kako bi mogli prisustvovati džuma namazu petkom u džamiji ili u islamskom centru, vjerskoj obavezi koja je usporediva sa židovskim šabatom i nedjeljnom kršćanskom službom Božjom odnosno katoličkom svetom misom, ili da uredi vrijeme i mjesto za klanjanje dok su na poslu ili u školi. Propisi koji se odnose na prehranu, napose zahtjev da se jede meso koje je zaklano na vjerski odgovarajući način (*halal*) i da ne jedu svinjsko meso, često su preteški da ih se slijedi u američkom okruženju. Halal mesnice možda nisu dostupne, a američka prehrambena industrija i restorani često za pripremu hrane rabe proizvode od svinjetine, posebice svinjsku mast. Mnogi muslimani kojima halal mesnice nisu dostupne

posegnuli su za židovskim košerima (tj. mesnicama u kojima je meso čisto prema židovskim vjerskim propisima, *prev, nap.*).

Posljednjih je godina među muslimanima glavno prijeporno pitanje bilo amerikanizacija muslimanskoga iskustva. Iako su u prošlosti imami i drugi vjerski učitelji dovođeni iz inozemstva, sve više se uvida da ti imami nisu uvijek svjesni problema svagdašnjega života s kojima se susreću američki muslimani ili pak da nisu dovoljno osjetljivi na njih. Posljedično tome, obrazovanju „domaćih“ imama krajnje ozbiljno se pristupilo još od 1980-ih. Uz to, zakonom priznata vijeća koja se osobito bave životom u Americi utemeljena su upravo stoga da bolje odgovore na suvremena pitanja koja muče američke muslimanske zajednice. Od 1980-ih muslimani se trude da sudjeluju u međuvjerskim pothvatima sa židovima i kršćanima.

Živeći kao manjina u prevladavajućoj kulturi koja je prema islamu često ignorantska ili čak neprijateljska, mnogi su muslimani iskusili osjećaj marginalizacije, otuđenja i nemoći. Neke se muslimane označuje kao „različite“ zbog njihova načina odijevanja, napose žene koje nose veo i muškarce koji nose brade i okrugle kapice ili turbane, zbog čega su katkad i šikanirani, posebice nakon 11. rujna 2001. godine.

Međutim, unatoč problemima, muslimani, koje se dugo gledalo kao „drukčije“, postali su dio strukture „našega“ društva, kao susjedi, kolege s posla, građani i vjernici. Muslimani se sve više uključuju u američka politička gibanja, kako pojedinci tako i organizacije. Domaće narodne i međunarodne organizacije stvorene su da bi gledale i promicale muslimanske ideje i interese. Među najistaknutijima su: Američko muslimansko vijeće (*American Muslim Council, AMC*), Vijeće za američko-islamske odnose (*The Council for American Islamic Relations, CAIR*), Muslimansko vijeće za odnose s javnošću (*The Muslim Public Affairs Council, MPAC*), i Centar za proučavanje islama i demokraciju (*Center for the Study of Islam and Democracy, CSID*).

Muslimani i nemuslimani na Zapadu susreću se s izazovima pluralizma i tolerancija. U prošlosti je odveć često tolerancija, u smislu

snošljivosti, prihvaćanja postojanja drugih i drugačijih, zapravo značila podnošenje postojanja drugih koje se držalo niže vrijednima. Danas je svaki pojedinac i svaka zajednica pred izazovom prihvaćanja suvremenih oblika pluralizma i snošljivosti utemeljene na uzajamnom razumijevanju i uvažavanju. Potvrđivanje istinitosti vlastite vjeroispovijesti ili svjetonazora, ne isključuje sposobnost da se prizna načela i vrednote drugih. Prepoznavanje značajnih vjerskih razlika još uvijek može biti popraćeno uvažavanjem prava drugih koji imaju različita vjerska uvjerenja.

Tko su europski muslimani i gdje sve žive?

Prisustvo muslimana u europskim područjima nije nov razvoj događaja. Od osmoga do petnaestoga stoljeća, muslimani su upravljali Španjolskom, područjima južne Italije i južne Francuske. Tijekom jedanaestoga stoljeća, muslimani su također postojali kao manjina pod vlašću kršćanskih vladara koji su ih prodavali kao roblje, praksa koja se zapravo nastavila sve do devetnaestoga stoljeća. Dok je većina u školi učila da je 1492. godine Izabela ispratila Kristofora Kolumba u Novi Svijet, tek je nekolicina svjesna da ta ista 1492. godina označuje pad Granade i početak organiziranoga izгона muslimana (Maura) iz Španjolske i Zapadne Europe. Većina je muslimana, zajedno sa židovima koji su u to vrijeme bili proganjani kao heretici, do sedamnaestoga stoljeća izbjegla u Sjevernu Afriku.

Procjenjuje se da u današnjoj Zapadnoj Europi živi deset do petnaest milijuna muslimana. Narodnosna je pripadnost muslimana u Europi izuzetno složena. Zastupljene su gotovo sve muslimanske narodnosne skupine, a ponajviše ima Turaka, Alžiraca, Marokanaca i Pakistanaca. Zbog takve raznolikosti, unatoč zajedničkoj pripadnosti islamu, vrlo je teško govoriti o jedinstvenoj muslimanskoj zajednici u bilo kojoj europskoj zemlji, a pogotovu ne u Europi.

Muslimani su nastanjeni u većini zapadnoeuropskih zemalja, a najviše ih je u Francuskoj, Njemačkoj i Velikoj Britaniji, dok manje

zajednice nastanjuju Belgiju, Španjolsku, Nizozemsku, Švedsku, Dansku, Norvešku i Austriju.

Nekolicina se muslimana iselila u Veliku Britaniju i Francusku prije Drugoga svjetskoga rata, ali je pravi val muslimanskoga iseljavanja u Europu započeo tek potom. Nasuprot Americi, čije se muslimansko stanovništvo ima jako zahvaliti obitelji - ili useljenju stanovnika koji potječu iz istoga mjesta, obrazovnoj imigraciji, te porastu islama među afro-američkom zajednicom, muslimansko prisustvo u Europi je velikim dijelom posljedica imigracije radnika i ostataka kolonijalne pripadnosti.

Kada su njihove zemlje postigle neovisnost, mnogi od onih muslimana koji su surađivali s europskim kolonizatorima odlučili su se radije za iseljenje. Stručnjaci i kvalificirani radnici iz bivših europskih kolonija u Africi, Južnoj Aziji i arapskom svijetu, emigrirali su u Europu tražeći bolje životne uvjete. Potom su, 1960-ih i 1970-ih, nekvalificirani radnici preplavili Europu koja je tada u svom gospodarskome razvitku trebala jeftinu radnu snagu. Više od milijun muslimana, od kojih su mnogi bili iz francuskih sjeverno-afričkih i zapadno-afričkih kolonija, primljeno je samo u Francusku. Slično je bilo i u Njemačkoj i u Velikoj Britaniji. Od 1970-ih sve više mladih muslimana dolazi u Europu na studij, kao i u Ameriku. Dok su se mnogi vratili u svoje zemlje kao školovani liječnici, inženjeri, znanstvenici i učitelji, drugi su, zbog političkih i gospodarskih razloga, radije odabrali da ostanu u Europi ili Americi.

Francuska ima najbrojniju muslimansku populaciju u Europi. Njezinih pet milijuna muslimana, uključujući tridesetpet tisuća obraćenika na islam, čini gotovo deset posto ukupnoga stanovništva. Muslimane se susreće u gotovo svim krajevima Francuske, tako da su brojno nadvisili protestante i židove i postali druga vjeroispovijest po zastupljenosti, odmah nakon rimokatolika. U većim gradovima kao što su Pariz i Lyon, muslimani su izgradili velike džamije, a više od tisuću manjih džamija i prostora za klanjanje izgrađeno je diljem Francuske. Muslimanske su zajednice u neprestanom porastu, prije svega zbog visoke stope nataliteta, zatim zbog državnih propisa koji dopuštaju dodatno useljavanje na temelju spajanja obitelji, ali i zbog neprestanoga

useljavanja, kako zakonitoga tako i nezakonitoga, ponajčešće iz Sjeverne Afrike.

Veliku Britaniju naseljava dva milijuna muslimana od kojih polovica potječe s Indijskoga potkontinenta, a drugi dio su doseljenici iz Afrike, Malezije i iz zemalja arapskoga svijeta. Uglavnom naseljavaju sjeverne industrijske gradove Bradforda, Birminghama i Leedsa, kao i Istočni London. Zajednice se okupljaju u više od šest stotina džamija na klanjanje i učenje Kur'ana i stjecanje vjerske naobrazbe. Mnogi od tih muslimanskih centara izgrađeni su uz pomoć fondova koji potječu sa Srednjega Istoka, gdje većina muslimana nema pravo glasovanja. Većina britanskih muslimana dolazi iz zemalja britanskoga komonvelta pa stoga imaju britansko državljanstvo i posve su uključeni u politički život. Oni ne samo da glasuju nego se mogu i kandidirati za političke dužnosti, a neki su muslimani doista i obnašali različite službe. Tri su muslimana u Domu lordova i dva u Donjem domu. Muslimani sudjeluju i u radu mjesne samouprave, pa se procjenjuje da ih više od dvije stotine obnaša dužnost vijećnika. Nekoliko je muslimana bilo izabrano u nizozemski parlament koji je istoznačan Donjem domu. Nasuprot tome, u Francuskoj i Španjolskoj nema muslimanskih predstavnika u nacionalnom zakonodavstvu, a u Njemačkoj je samo jedan.

Koja su prijeporna pitanja europskih muslimana?

Koliko god da su različita iskustva muslimana u Europi i Americi, oni imaju zajedničke preokupacije glede življenja svoje vjere, očuvanja islamskoga identiteta (napose u životu njihove djece), te očuvanja obiteljskoga života i islamskih vrednota. Osobito su zainteresirani za očuvanje ili za stvaranje mogućnosti da na radnom mjestu mogu dobiti vrijeme slobodno za dnevne namaze (molitve), odlazak u džamiju petkom na džuma namaz, i slavljenje dvaju velikih islamskih praznika (*Eid al-Adha* i *Eid al-Fitr*), mogućnosti kupnje *halal* hrane u školama i vojsci te, za one žene koje to žele, pravo na nošenje rupca (*hijab*, hidžab). Neki muslimana zahtijevaju da se nastava tjelesnoga odgoja u školama izvodi odvojeno za svaki spol. Uz to su

zabrinuti i zbog zajedničkoga školovanja obaju spolova, kao i nastave spolnoga odgoja, odnosa prema homoseksualnosti, te općenito sekularizacije u školama.

Pitanje asimilacije bilo je posebno akutno u Francuskoj, gdje je nakon duge bitke vlada zauzela čvrsto stajalište a potpunoj integraciji umjesto multikulturnih pristupa Velike Britanije i Amerike. U čuvenom slučaju, Francuska je, nasuprot Velikoj Britanije i većini zemalja na Zapadu, studenticama zabranila nošenje rubaca. I francusko ministarstvo obrazovanja i njegova nastavnička udruženja bila su ujedinjena u tvrdnji da hidžab vrijeđa francuski svjetovni ustav i tradiciju. Nakon nekoliko godina žučne rasprave, francusko Ustavno vijeće je zasjedalo u listopadu 1996. godine i donijelo odluku da, unatoč zabrani Ministarstva obrazovanja, studentice ne bi smjele biti izbačene iz škole zbog nošenja rubaca ukoliko nije posrijedi slučaj propagiranja njihove vjere.

Na muslimansko iskustvo u Francuskoj je negativno djelovala pojava desnog krila nacionalizma s njegovom retorikom i programom protiv stranaca. Strana radna snaga, rado prihvaćena u vrijeme gospodarskoga razvitka, postala je u današnje vrijeme prikladan žrtveni jarac, na kojega se tovario teret „potkradanja francuskih radnih mjesta“. U rastućoj nezaposlenosti Jen-Marie le Penova nacionalna fronta zagovarala je prisilno istjerivanje tri milijuna imigranata, kao i davanje prednosti domaćim Francuzima pri dobivanju posla, smještaja i socijalne skrbi.

U isto se vrijeme nastavilo useljavanje u Francusku, legalno i ilegalno, posebice Afrikanaca iz Maroka, Tunisa i Alžira. Osobito je građanski rat u Alžiru nagnao mnoge Alžirce na bijeg u Francusku, čime se znatno povećala prisutnost sjevernoafričkoga življa u Francuskoj. Nakon što je *Fronta islamskoga spasa* (FIS) osvojila prve alžirske općinske izbore početkom 1990-ih, umiješala se vojska, prigrabila vlast, otkazala drugi val parlamentarnih izbora i zanijekala FIS-ovu pobjedu na parlamentarnim izborima, optužujući islamiste da su htjeli iskoristi izbore za „preotimanje demokracije“. Na temelju te optužbe, vlada je uhitila tisuće FIS-ovih članova i ugušila pokret. U potonjoj spirali nasilja i kontranasilja, koje je odnijelo više od stotinu

tisuća života, umjerenjaci su postali radikalni, a u ekstremističkim skupinama, kakva je primjerice *Naoružana islamska skupina* i u vojsci, pojavilo se iskorjenjivanje (*eradiceteurs*).

Podmetanje bombi u Parizu, pripisivano alžirskoj radikalnoj *Naoružanoj islamskoj skupini*, povećana zabrinutost u svezi s al-Qaida teroristima, te nepromišljeni napadi na sinagoge, pridonijeli su postavljanju pitanja o spojivosti islama s francuskom kulturom, židovsko-kršćanskom i svjetovnom, kao i pitanje mogu li muslimani uopće biti poštteni i odani građani Francuske.

U središtu francuske rasprave bilo je nastojanje da se islam vidi kao tuđinska vjeroispovijest, koja se smješta izvan i naspram židovsko-kršćanske predaje. Dok su naprotiv mnogi inzistirali na procesu akulturacije koja je ostavila malo prostora za multikulturni pristup, drugi su dokazivali da bi muslimanima trebalo dopustiti da razviju samosvojni francusko-muslimanski identitet koji stapa dokazana francuska načela i vrednote s islamskim vjerovanjem i vrednotama.

Muslimani u Europi, kao i u Americi, susreću se s pitanjima koja se odnose na status manjina: pitanjem državljanstva na nemuslimanskim područjima i sudjelovanja u političkom i javnom životu, položaju i ulogom žene u obitelji i zajednici, vjerskim pluralizmom i sekularizacijom. Prema nekim procjenama, muslimani bi u pojedinim dijelovima Europe oko 2050. godine mogli biti brojniji od nemuslimana. U mnogim glavnim europskim gradovima, mali natalitet domaćih stanovnika, omogućit će muslimanskim učenicima da budu većina u školi u sljedećem desetljeću. Očito, suživot muslimana i nemuslimana tu postaje upitan.

Od svih se sudionika traži izdizanje iznad stereotipa i stvaranje obrazaca ponašanja usmjerenih prema ukljućivosti, pluralizmu i višestranom dijalogu, kako bi se izgradila budućnost utemeljena na uzajamnom razumijevanju i uvaćavanju.

Abecedni popis manje poznatih riječi

adhān (*ezan*): Muslimanski poziv na namaz (molitvu).

Agha Khan: Vođa Nizari ismailitske sljedbe šijitских muslimana koji nadgleda kulturni i duhovni život sljedbenika.

Aisha (*Ajša*): Muhamedova utjecajna supruga, kćer prvoga sunitskoga halifa, vrsna i uvažena poznavateljica povijesti i ljekarništva, nadarena u poeziji i retorici i jedna od najutjecajnijih prenositeljica hadisa (*hadith*).

Alija: Muhamedov rođak i zet (oženio Muhamedovu kćer Fatimu). Šijiti vjeruju da je Alija bio prvi halif koji je trebao naslijediti Muhameda (suniti ga smještaju kao četvrtoga). Šijiti slijede niz Muhamedovih nasljednika koji su ga naslijedi po obiteljskome srodstvu s njim.

Allah (*Allah*): Bog.

Allahu Akbar: Doslovno znači: „Bog je najveći“. Izraz koji se koristi u ezanu, muslimanskom pozivu na namaz (molitvu), u namazu i u drugim prigodama.

Asasini (*ubojice, atentatori*): Nadimak dan Nizari ismailitskoj sljedbi šijitiskoga podrijetla zbog terora i nasilja kojega su provodili u ime skrivenoga imama, uključujući atentate na sunitsku seldžučku dinastiju. Posljednji veliki učitelj asasina pogubljen je 1256. godine.

as-salam alaykum: Muslimanski pozdrav koji doslovce znači „Mir neka je na vas!“, na što se odgovara: „Wa alaykum as-salam“, što znači „Neka je mir i na vas također!“

ayatollah (*ajatolah*): Doslovce „znak Božji“, a rabi se kao naziv za najvišega šijitskoga vjerskoga dostojanstvenika, uvažavanoga zbog njegove učenosti i pobožnosti.

bay'ah: Prisega vjernosti.

bid'a: Novotarija ili neprihvatljivo udaljavanje od Muhamedova uzora (suneta).

bismillah (*bismilah*): Aluzija na „Bismillah al-Rahman al-Rahim“, što znači: „U ime Boga, Milostivoga, Samilosnoga!“ Izgovara ga se prije čitanja Kur'anskoga ajeta kojim se započinju govori, svečanosti ili pak pisma, knjige i službeni dokumenti diljem muslimanskoga svijeta.

burqa (*burka*): Plašt u kojega se omataju žene kad izlaze u javnost u talibanskom Afganistanu. Plašt prekriva cijelo tijelo, ostavljajući samo sitne otvore za oči.

crnački musliman: Pripadnik afro-američkih muslimana, član afro-američke sljedbe Nacija islama.

čador: Iranski naziv za plašt kojim se omataju žene tako da im pokriva glavu i cijelo tijela, ostavljajući nepokrivenima samo lice, ruke i stopala.

da'wa: Doslovce „poziv“, a odnosi se na misionarsko djelovanje muslimana.

dar al-islam: Doslovce „dom mira“, a njime se označuju područja s muslimanskom upravom koja se temelji na vladavini islamskoga zakona.

dhimmi (*zimija*): Osoba koja uživa zaštićeni položaj zbog ugovornoga odnosa s muslimanima; prije svega su to židovi i kršćani koji kao „narod Knjige“ imaju ugovor, savez s Bogom kakav imaju i muslimani.

dīn, deen: *Vjera*.

du'a: Zazivanje, koje se odnosi na osobne molitve koje muslimani mole nakon propisanoga dijela molitve. Ponegdje imaju obrasci i za

ove osobne molitve, ali ih svaki musliman može i svojim riječima izreći.

džamija: Muslimanska bogomolja s jednim ili više minareta, mjesto okupljanja svih muslimana petkom na džuma namazu.

džizja (jizya): Porez ili glavarina koju su plaćali zimije (dhimmi) za ugovornu zaštitu koju su im davali muslimani.

džuma (*jum'a*): Zajednička molitva petkom, u džamiji ili u muslimanskome centru.

Eid al-Adha: Kurban-bajram, blagdan žrtve, označuje godišnje dovršenje hodočašća Meki (*hajj*, hadž), najveći je muslimanski blagdan, i slijedi dva i pol mjeseca nakon ramazanskoga bajrama, a slavi se četiri dana.

Eid al-Fitr: Ramazanski bajram, blagdan završetka ramazanskoga posta, a slavi se tri dana.

Fatima: Muhamedova kći, supruga Alijeva, majka Hasanova i Huseinova, uzor savršene ženstvenosti u islamu.

fatwa (*fetva*): Pravno mišljenje što ga donosi muftija (vjerski starješina u jednom području) na zahtjev kadije (sudac Šerijatskoga prava) ili privatne osobe, a na temelju kojega kadija donosi odluku u spornom predmetu.

fes: Crvena kapa bez oboda u obliku krnjega stošca koju su tradicionalno nosili Turci prije dvadesetoga stoljeća.

hadis (*hadith*): Izvješća o Muhamedovim riječima i djelima koji se drže valjanima za nasljedovanje i uzorom za oponašanje.

hadž (*hajj*): Hodočašće Kabi u Meki, koje se zahtijeva od svakog odraslog muslimana barem jednom u životu, ako mu to dopuštaju tjelesne i imovinske mogućnosti; jedan je od pet stupova islama.

halal: Meso od životinja zaklanih na način koji je vjerski propisan.

halif: Naziv Muhamedova nasljednika koji ga je naslijedio samo u njegovu političkom vođstvu muslimanske zajednice.

hanafi: Jedna od četiri glavne sunitske škole prava, prevladavajuća u arapskom svijetu i Južnoj Aziji.

hanbali: Jedna od četiri glavne sunitske škole prava, prevladavajuća u Saudijskoj Arabiji.

haridžije (*khawarij*): Ekstremna manjinska muslimanska sljedba koja se odijelila od rane muslimanske zajednice zbog Alijevog pristanka na nagodbu u jednom sukobu, što su oni protumačili kao neuspjeh, vjerujući da se nije postupilo prema Božjoj volji. Naposljetku su ubili Alija jer su vjerovali da je svojim postupkom otpao do vjere. Bili su duboko uvjereni da je svijet strogo podijeljen na dva područja, područje islama i područje nevjerovanja, tako da su moguće samo dvije skupine ljudi: vjernici i nevjernici, a nevjernici su, po definiciji, bili neprijatelji muslimana. Na njima se nadahnjuju suvremeni pokreti kao što su Džihad i al-Qaida.

hidžab (*hijab*): Veo kojim muslimanke omataju kosu. Katkada hidžab obuhvaća i haljinu dugih rukava koja seže do poda i prekriva cijelo tijelo.

hidžra (*hijra*): Doslovce „iseljenje“. Označuje dan Muhamedove selidbe s prvom muslimanskom zajednicom iz Meke u Medinu, 16. lipnja 622. godine i otada se broje godine muslimanske ere prema muslimanskom lunarnom kalendaru.

hudud: Doslovce „granice“. Upućuje na teške prijestupe: krađu, izvanbračne spolne odnose, lažne optužbe za bludnost, upotrebu alkohola; svi su ti prijestupi posebice imenovani u Kur'anu i izravno su protivljenje Božjoj volji te kao takvi zaslužuju biti strogo kažnjeni, pa i smrtnom kaznom.

Hussein (*Husein*): Muhamedov unuk i sin Alije i Fatime. Masakriran na Karbali 680. godine u Iraku, zajedno sa svojim pristašama kada je pokušao prisvojiti pravo suverenosti nad muslimanskom zajednicom. Šijitskim je muslimanima taj pokolj postao paradigma patnje, tlačenja i potrebe da se bori protiv nepravde.

hutba (*khutba*): Propovijed koja se drži tijekom džuma namaza (zajedničke molitve petkom),

idžma (*ijma'*) Konsenzus, pristanak, sporazum; jednoglasna odluka na temelju sporazuma svih zainteresiranih strana.

idžtihad (*ijtihad*): Neovisno zaključivanje u tumačenju islamskoga zakona.

imam: U sunita je to muslimanski vjerski starješina koji predvodi namaz (molitvu) i drži hutbu (propovijed) petkom. U šijita se imamima nazivaju Muhamedovi muški srodnici koji potječu od Alija i Fatime. Šijiti vjeruju da su imami, iako ljudi, bili duhovno nadahnuti i nepogrješivi pa njihova djela i tumačenja zakona uzimaju kao dodatne izvore svetoga teksta; među šijitima razlikuju se sljedbe koje priznaju raličite nizove imama, po jednoj predaji je bilo pet, po drugoj sedam, a po trećoj predaji dvanaest imama, od kojih je jedan „Skriveni imam“ i vratit će se kao iščekivani Mesija koji će ostvariti društvo pravde i mira.

intifada: Palestinski ustanak koji je započeo 1987. godine, a 2000. godine započela je takozvana „druga intifada“.

islam: Doslovce „podlaganje“.

ismailiti: Utemeljitelji fatimijske dinastije, ogranak šijita koji priznaje slijed od sedam imama, pa su poznati i pod nazivom „septimalisti“.

istihsan: Pravednost; vlastita prosudba kako bi se ublažila doslovna primjena zakona.

ithna 'ashariyya: šijitski ogranak kojem pripada većina šijita; priznaju slijed od dvanaest imama, pa ih se spominje i kao „duodecimaliste“; posljednji od tih imama je neobjašnjivo nestao ne ostavivši muškoga nasljednika pa se vjeruje da je skriven („skriveni imam“).

ja'fari: Glavna šijitska škola islamskoga prava.

Kaba: Božja kuća u Meki, kamo muslimani idu na hodočašće (hadž). Kocka koja sadrži Crni kamen, za koji muslimani vjeruju da ga

je Ibrahimu odnosno Abrahamu dao melek Džibril odnosno Gabriel, a Ibrahim odnosno Abraham i Ismail odnosno Jišmael ugradili su ga u Kabu.

kafir: Nevjernik.

keffiyah: Muška kapa kakva se obično nosila u Palestini i Jordanu.

Mahdi: Muslimanski Mesija kojega se očekuje da se vrati na kraju vremena i da najavi doba mira i pravde.

maliki: Jedna od četiri glavne sunitske škole prava, prevladavajuća u Sjevernoj, Središnjoj i Zapadnoj Africi.

mamluk: Vojnik rob; neki su od njih u vrijeme muslimanskih dinastija postajali uglednici i odličnici u društvenome i političkome životu, štoviše sultani i carevi.

maslaha: Opće dobro ili društvena skrb. Pristup koji u tumačenju islamskoga zakona dopušta uzimanje u obzir i razloga općega dobra i društvene skrbi.

Medina: Grad u Saudijskoj Arabiji, drugi najsvetiji grad u islamu; grad u koji su se Muhamed i prvi muslimani iselili (*hijra*, hidžra) kada su bili prisiljeni da napuste Meku, 16. lipnja 622. godine; u njemu je Muhamed pokopan.

Medinski ustav: Ustav koji je Muhamed proglasio u Medini, a njime su utemeljena načela vjerskoga pluralizma u pojedinim političkim cjelinama.

Mekka (*Meka*): Grad u Saudijskoj Arabiji, sveti grad u islamu kamo je svaki odrasli musliman barem jednom u životu dužan hodočastiti (hadž); prema Meki se okreću svi muslimani kad mole namaz, jer se tamo nalazi Kaba (Kuća Božja); Meka je i Muhamedovo rodno mjesto.

mesdžid (*masjid*): Džamija, mjesto za namaz (muslimansku molitvu).

mihrab: Niša u zidu džamije koja označuje smjer prema Meki, gradu u kojem se nalazi Kaba, pa se svi muslimani kad mole okreću u taj smjer.

millet (*milet*): Vjeroispovijest ili vjerska zajednica koju je službeno priznalo otomansko carstvo.

minaret: Visoki toranj na džamiji s kojeg se poziva na namaz odnosno „uči ezan“ (*adhan*).

minbar: Propovjedaonica u džamiji s koje se drži hutba (*khutba*), propovijed petkom.

mudarabah: Islamsko novčarsko načelo o dijeljenju dobiti, što se provodi zbog islamske zabrane uzimanja kamata na posuđeni novac.

mudžtehid (*mujtahid*): Onaj tko je osposobljen za neovisno zaključivanje (*ijtihad*, idžtihad) u tumačenju islamskoga prava.

muezzin (*mujezin*): Vjerski službenik koji poziva na molitvu odnosno „uči ezan“ (*adhan*).

mufti (*muftija*): Vjerski starješina u jednom području, poznavatelj islamskoga prava, koji je ovlašten izdati pravno mišljenje, fetvu (*fatwa*).

Muhammed (*Muhamed*): Poslanik islama koji je primio objavu Kur'ana. Muslimani vjeruju da je on bio savršeno ljudsko biće i nastoje oponašati njegov primjer (*sunnah*, *sunet*), kako je zabilježeno u hadisu (*hadith*).

mujahid (pl. *mujahidun*, *mudžahedini*): Božji vojnici.

musharakah (mušareka): Islamsko bankarsko načelo pravednoga dijeljenja dobiti, kojega se pridržava zbog islamske zabrane uzimanja kamate na posuđeni novac.

muslim: Doslovno „onaj koji se podvrgava (Bogu)“; pristaša islamskoga vjerovanja.

muwahhidun: Doslovno „unitarijanci“ odnosno oni koji zagovaraju strogi monoteizam; naziva ih se i vahabijama.

Nacija islama: Afro-američka islamska struja koja je početka propovijedala poruku o crnačkoj nadmoćnosti, bojovnosti i

zasebnosti, ali se krajem 1990-ih približila glavnoj struji sunitskoga islama.

narod Knjige (*ahl al-Kitab*): Vjerska pripadnost skupini s objavljenom svetom knjigom ili božanskom objavom, što su muslimani rabili kao oznaku za židove i kršćane.

Nizari ismailiti: Sekta šijita „septimalista“, povijesno poznata kao asasini, a današnji pokret nije nasilan; vođa im je poznat kao Agha Khan.

pet stupova islama: Pet djela koja se zahtijevaju od svakog muslimana: ispovijedanje vjere, klanjanje namaza pet puta dnevno, davanje vjerskoga poreza (*zakat*, zekat), post tijekom ramazana i hodočašće (*hajj*, hadž) jednom za života (ako to dopuštaju tjelesne i imovinske okolnosti pojedinca).

pir: Sufijski učitelj.

qadī (*kadija*): Sudac koji sudi po šerijatskom pravu.

qibla: Smjer prema Meki, koji je označen nišom (mihrab) u zidu džamije.

qiyas: Islamsko zakonsko načelo analogijskoga zaključivanja; primjena pravnoga propisa s jednoga slučaja na drugi koji mu je u osnovi srodan ili sličan.

Qur'an (Kur'an): Doslovce „učenje“. Muslimanska sveta knjiga u kojoj je zapisna Božja objava Muhamedu.

raka'ah: Dio muslimanskoga namaza (molitve).

Ramadan (*ramazan*): muslimanski mjesec posta, koji se završava s proslavom Eid al-Fitr; post tijekom ramazana jedan je od pet stupova islama.

riba: Lihvarstvo ili kamata; proglašena zabranjenom po islamskom zakonu.

salam: Mir.

salat: Namaz (molitva) je jedan od pet stupova islama, a od svakoga se muslimana zahtijeva da moli pet puta dnevno.

sayyid (*sejid*): Muhamedov potomak.

shafi'i: Jedna od četiri glavne sunitske škole prava; prevladavajuća u Istočnoj Africi i Jugoistočnoj Aziji.

shahada: Znači svjedok ili svjedočenje, koje je jedan od pet stupova islama, a provodi se izgovaranje: „Nema drugog boga izuzev Allaha, a Muhamed je Njegov poslanik.“

shahid (*šehid*): Mučenik.

Shari'ah (*Šerijat*): Islamski zakon kako je ustanovljen u Kur'anu i hadisu (*hadith*).

shi'i (*šijiti*): Muslimani koji, nasuprot sunitima, vjeruju da je Muhameda trebao naslijediti njegov obiteljski srodnik. Budući da mu je najbliži srodnik bio njegov rođak Alija, suprug njegove kćeri Fatime (jedine preživjele od četiri kćeri i dva sina koje je Muhamed imao u braku s prvom ženom Hatidžom), vjerovali su da ga treba naslijediti on sa svojim potomcima. Muhamedove nasljednike šijiti nazivaju imamima, koji kao vjerski starješine muslimanske zajednice nasljeđuju Muhameda ne kao poslanika (jer je Muhamed posljednji Poslanik), nego samo kao voditelja zajednice. Ipak šijiti vjeruju da su njihovi imami (po jednoj predaji je bilo pet, po drugoj sedem, a po trećoj predaji dvanaest imama, od kojih je jedan „Skriveni imam“ bili božanski nadahnuti i nepogrješivi. Šijiti su manjinska islamska sljedba (oko 15%) koji priznaju samo Kur'an, a ne i predaju - sunu.

shura (*šura*): Savjetovanje.

Skriveni imam: Jedna skupina *šijita* (tzv. duodecimalista) vjeruje da dvanaesti imam nije umro, nego da je skriven ili „tajanstven“, i očekuju da će se on vratiti na kraju vremena kao mesijanski poslanik i donijeti doba mira i pravde.

sufi (*sufija*): Pripadnik sufizma, islamskoga mističkoga asketskoga (pokorničkoga) pokreta, što je ujedno i mistički pjesnički smjer u islamskoj književnosti; muslimanski mistik.

Suniti: Muslimani koji, nasuprot šijitima, vjeruju da Muhameda u muslimanskoj zajednici treba naslijediti osoba koja je najsposobnija i najprikladnija za vođstvo, a ne njegovi obiteljski srodnici. Oni vjeruju da je Muhamedov nasljednik isključivo politički poglavar i samo zaštitnik vjerovanja, i da ne prima nikakva božanska nadahnuća. Suniti su većinska muslimanska sljedba (oko 85%) koji uz Kur'an slijede i sunu (predaju).

Sunnah (*suna*): Predaja, Muhamedove riječi i djela koje služe kao uzor muslimanima a kako je zabilježeno u hadisu (*hadith*).

surah (*sura*): Poglavlje u Kur'anu.

ta'zir: prijestupi kažnjivi prema slobodnom nahođenju suca, kadije (*qadi*).

takfir: Ekskomunikacija, izopćenje iz vjerske zajednice zbog nevjere.

taqlid: Dosljedno pridržavanje predaje, prošlih zakonskih ili doktrinarnih presedana; suprotno idžtihadu (*ijtihad*).

tawhid: Monoteizam, vjera u jednoga Boga.

turban: Kapa kakvu nose neki muslimani, napose u talibanskome Afganistanu te u Iranu.

ulama' (*ulema*): Islamski vjerski učitelj (primjerice: reis-ul-ulema je vrhovni poglavar islamske vjerske zajednice u državi).

'umrah: Manje hodočašće tijekom kojega muslimani posjećuju Muhamedov grob u Medini; posjeti muslimanskih svetih mjesta koje ne obuhvaća hodočašće, hadž (*hajj*).

ummah (*umet*): Sveukupna muslimanska zajednica vjernika raširena po svijetu.

wahhabī (*vahabi*): Pristaša pokreta ultrakonzervativnoga tumačenja islama kako se prakticira u Saudijskoj Arabiji. Vahabijski je

pokret dobio ime po Muhammadu Ibn' Abd al Wahhabu (1703.-1791.), učenjaku islamskoga prava i teologije u Meki i Medini.

wali: Doslovce „prijatelj Božji“, „pomagač“ ili „pokrovitelj“, naziv za muslimanskoga bogougodnika (sveca) i dobročinitelja.

waqf (*vakuf*): Muslimanska vjerska zaklada čija se dobit koristi za dobrotvorne svrhe.

zakat (*zekat*): Doslovce „pročišćenje“, jedan je pet stupova islama, a odnosi se na davanje obveznoga vjerskoga poreza koji iznosi 2,5% od cjelokupnoga imetka muslimana (a ne samo od godišnjega prihoda).

Zamzam (*Zemzem*): Doslovce „žuborenje“, koje se odnosi na izvor u Meki, za koji muslimani vjeruju da je to ono mjesto na kojemu je Bog dao da potekne voda u pustinji da ne bi Hadžera odnosno Hagara i njezin sin Ismail odnosno Jišmael umrli od žeđi. Posjetiti izvor i napiti se vode iz njega, jedan je od obreda hodočašća, hadža (*hajj*).

zaydi (*zejdije*): Šijitska sljedba, prevladavajuća u Jemenu, poznata po tomu što priznaje slijed od pet imama, za razliku od sljedbi koje priznaju niz od sedam ili pak dvanaest imama.

Prijedlozi za dalje čitanje

Općeniti uvodi u islam

Esposito, L. John (ur.): *The Oxford Dictionary of Islam*, New York, Oxford University Press, 2002.

Esposito, L. John (ur.): *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World*, 4 sv., New York, Oxford University Press, 1995.

Esposito, L. John (ur.): *The Oxford History of Islam*, New York, Oxford University Press, 1999.

Hodgson, Marshall G. S.: *The Venture of Islam. Conscience and History in a World Civilization*, 3 sv., Chicago - London, University of Chicago Press, 1974.

Lapidus, M. Ira: *A History of Islamic Societies*, Cambridge, Cambridge University Press, 1988.

Voll, O. John: *Islam. Continuity and Change in the Modern World*, Syracuse, Syracuse University Press, 2004.

Vjeroispovijest i bogoštovlje

Ali, A. Yusuf: *The Koran. Text, Translation and Commentary*, Washington, American International Printing Company, 1946.

Ali, Ahmed (preveo): *Al-Qur'an: A Contemporary Translation*, Princeton, Princeton University Press, 1988.

Armstrong, Karen: *Muhammad, A Biography of the Prophet*, San Francisco, Harper Collins, 1993.

Asad, Muhammad: *The Message of the Quran*, Gibraltar, Dar al-Andalus, 1980.

Chiuick, C. William: *The Sufi Path of Love: The Spiritual Teachings of Rumi*. Albany: State University of New York Press, 1984.

Esposito, L. John: *Islam, The Straight Path*, New York, Oxford University Press, 1998.

Esposito, L. John; Voll, O. John: *Makers of Contemporary Islam*, New York, Oxford University Press, 2001.

Fakhry, Majid (preveo): *The Qur'an: A Modern English Version*, Berkshire, Garnet Publishing, 1996.

Guillaume, A.: (preveo i ur.): *The Life of Muhammad: A Translation of Ibn Ishaq's Sirat Rasul Allah*, New York, Oxford University Press, 1997.

Haneef, Suzanne: *What Everyone Should Know About Islam and Muslims*, Chicago, Kazi Publications, 1995.

Lings, Martin: *Muhammad. His Life Based on the Earliest Sources*, London, Inner Traditions International, 1983.

Lings, Martin: *Whhat is Snfism?*, Berkeley, University of California Press, 1977.

Momen, Moojan: *An Introduction to Shii Islam: The History and Doctrines of Twelver Shiism*, New Haven - London, Yale University Press, 1985.

Nasr, Seyyid Vali Reza: *Mawdudi and the Making of islamic Revivalism*, New York, Oxford University Press, 1996.

Peters, F. E.: *Muhammad and the Origins of Islam*, Albany, State University of New Yvrk Press, 1994.

Pickthall, Mohammed Marmaduke, *The Meaning of the Glorius Koran*, New York, New American Library i Mentor Books, n. d.

Rahman, Fazlur: *Islam*, Chicago, University of Chicago Press, 1979.

Rahman, Fazlur: *Major Themes of the Qur'an*, Minneapolis - Chicago, Bibliotheca Islamica, 1980.

Rahnema, Ali: *An Islamic Utopian. A Political Biography of Ali Shari'ati*, New York, I. B. Tauris, 2000.

Renard, John: *Seven Doors to Islam. Spirituality and the Religious Life of Muslims*, Berkeley, University of California Press, 1996.

Sachedina, Abdulaziz: *The Islamic Roots of Democratic Pluralism*, New York, Oxford University Press, 2001.

Sadri, Mahmoud; Sadri, Ahmad (preveli i uredili): *Reason, Freedom and Democracy in Islam. Ecsencial Writings of Abdolkarim Soroush*, NewYork, Oxford University Press, 2000.

Sardar, Ziauddin; Malik, Zafar Abbas: *Muhammad for Beginners*, NewYork, Totem Books, 1994.

Schimmel, Annemarie: *And Muhammad Is His Messenger. The Veneration of the Prophet in Islamic Piety*, Chapel Hill - London, University of North Carolina Press, 1985.

Schimmel, Annemarie: *Mystical Dimensions of Islam*, Chapel Hill - London, University of North Carolina Press, 1975.

Sedgwick, J. Mark: *Sufism. The Esentials*, Cairo, The American University in Cairo Press, 2000.

Tamimi, S. Azzam: *Rachid Ghannouchi. A Democrat Within Islamism*, NewYork, Oxford University Press, 2001.

Trimingham, J. Spencer: *The Sufi Orders in Islam*, New York, Oxford Universiry Press, 1998.

Wadud, Amina: *Qur'an and Woman. Rereading the Sacred Textfrom a Woman's Perspective*, New York, Oxford University Press, 1999.

Watt, W. Montgomery: *Muhammad, Prophet and Statesman*, New York, Oxford University Press, 1960.

Wolfe, Michael: (ur.): *One Thousand Roads to Mecca. Ten Centuries of Travelers Writing About the Muslim Pilgrimage*, New York, Grove Press, 1999.

Wolfe, Michael: *The Hadj, An American's Pilgrimage to Mecca*, New York, Grove Press, 1998.

Islam i druge religije

Armstrong, Karen: *Holy War. The Crusades and Their Impact on Today's World*, New York, Doubleday, 1991.

Armstrong, Karen: *The Battle for God, Fundamentalism in Judaism, Christianity and Islam*, London - New York, Alfred A. Knopf, 2000.

Haddad, Yvonne Yazbeck; Haddad, Z. Wadi: *Cristian-Muslim Encounters*, Gainesville, University Press of Florida, 1995.

Lewis, Bernard: *The Jews of Islam*, Princeton, Princeton University Press, 1984.

Menocal, Maria Rosa; Bloom, Harold: *The Ornament of the World. How Muslims, Jews, and Christians Created a Culture of Tolerance in Medieval Spain*, New York, Little - Brown, 2002.

Peters, F. E.: *Children of Abraham*, Princeton, Princeton University Press, 1982.

Watt, W. Montgomery: *Islam and Christianity Today*, London, Routledge & Kegan Paul, 1983.

Običaji i kultura

Abou al Fadl, Khaled i dr.: *Speaking in God's Name. Islamic Law, Authority and Women*, Oxford, One World Publications, 2001.

Ahmad, Leila: *Women and Gender in Islam. Historical Roots of a Modern Debate*. New Haven, Yale University Press, 1992.

Esposito, L. John; Long-Bas, De J. Natana: *Women in Muslim Family Law*, Syracuse, Syracuse University Press, 2001.

Haddad, Yvonne Yazbeck; Esposito, L. John (uredili): *Islam, Gender and Social Change*, New York, Oxford University Press, 1998.

McLeod, Arlene Elowe: *Accommodating Protest. Working Women, the New Veiling and Change in Cairo*, New York, Columbia University Press, 1991.

Mernissi, Fatima. *The Veil and the Male Elite. A Feminist Interpretation of Woman's Rights in Islam*, prevela Mary Jo Lakeland, New York, Addison-Wesley, 1991.

Mir-Hosseini, Ziha: *Islam and Gender. The Religious Debate in Contemporary Iran*, Princeton, Princeton University Press, 1999.

Poya, Maryam: *Women, Work and Islamism. Ideology and Resistance in Iran*, London, Zed Books, 1999.

Nasilje i terorizam

Esposito, L. John: *The Islamic Threat, Myth or reality?*, New York, Oxford University Press, 1999.

Esposito, L. John: *Unholy War. Terror in the Name of Islam*, New York, Oxford University Press, 2002.

Hroub, Khaled: *Hamas. Political Thought and Practice*, Washington, Institute for Palestine Studies, 2000.

Jansen, J. G. Johannes: *The Neglected Duty, The Creed of Sadat's Assassins and Islamic Resurgence in the Middle East*, New York- London, The Free Press, 1988.

Peters, Rudolph: *Jihad in Classical and Modern Islam*, Princeton, Markus Wiener Publishers, 1996.

Qutb, Sayyid: *Milestones*, Boll Ridge, Ind., American Trust Publications, 1988.

Qutb, Sayyid: *This Religion of Islam*, Chicago, Kazi Publications, 1996,

Rashid, Ahmed: *Taliban. Militant Islam, Oil and Fundamentalism in Central Asia*, New Havert, Yale University Press, 2000.

Saad-Ghorayeb, Amal: *Hizbu'llah. Politics and Religion*, London, Pluto Press, 2002.

Društvo, politika i ekonomija

Abdo, Geneive: *No God but God. Egypt and the Triumph of Islam*, New York, Oxford University Press, 2000.

Armstrong, Karen: *Jerusalem. One City, Three Faiths*, New York, Alfred A. Knopf, 1996.

Coulson, J. Noel: *A History of Islamic Law*, Edinburgh, Edinburgh University Press, 1964.

Esposito, L. John: *Islam and Politics*, Syracuse, Syracuse University Press, 1998.

Esposito, L. John; Vall, O. John: *Islam and Democracy*, NewYork, Oxford University Press, 1996.

Hallaq, Wael: *A History of Islamic Legal Theories. An Intraduction to Sunni usul al-fiqh*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997.

Mills, S. Paul; Presley, R. John: *Islamic Finance. Theory and Practice*, New York, St. Martin's Press, 1999.

Musallam, B. F.: *Sex and Society in Islam*, Cambridge, Cambridge University Press, 1983.

Saeed, Abdullah: *Islamic Banking and Interest. A Study of the Prohibition of Riba and Its Contemporary Interpretation*, Leiden, E. J. Brill, 1996.

Vogel, E. Frank; Ilayes III., L. Samuel: *Islamic Law and Finance. Religion, Risk, and Return*, Boston, Kluwer Law International, 1998.

Muslimani na Zapadu

Daniel, Norman: *Islam and the West. The Making of an Image*, Rev. ed. Oxford, One World, 1993.

Esposito, L. John; Haddad, Yvonne; Smith, Jane: *Immigrant Faiths. Christians, Jews, and Muslims Becoming Americans*, Walnut Creek, Calif., Alta Mira Press, 2002.

Haddad, Yvonne Yazbeck (ur.): *Muslims in the West. From Sojourners to Citizens*, New York, Oxford University Press, 2002.

Haddad, Yvonne Yazbeck; Esposito, L. John (uredili): *Muslims on the Americanization Path*, Atlanta, Scholars Press, 2002.

Nielsen, Jorgen: *Muslims in Western Europe*, Edinburgh, Edinburgh University Press, 21995.

Nielsen, Jorgen: *Towards a European Islam*, London, St. Martin's Press, 1999.

Ramadan, Tariq: *To be a European Muslim*, New York, Vintage Books, 1993.

Said, W. Edward: *Covering Islam. How the Media and the Experts Determinr How We See the Rest of the World*, New York, Pantheon Books, 1981.

Said, W. Edward: *Culture and Imperialism*, New York, Vintage Books, 1993.

Pogovor

Mnogi su već sa žaljenjem i strahovanjem na pragu trećega tisućljeća zaključili da minulo tisućljeće nije bilo vrijeme dijaloga. Stoga sve više prevladava svijest da svijet i čovječanstvo ne mogu opstati bez međusobnoga dijaloga rasa, kultura i vjerskih uvjerenja. Tako kultura dijaloga postaje ne samo jedan od uvjeta izgradnje boljega svijeta, nego uvjet njegova opstanka općenito. Suvremeni je čovjek, čini se, dozreo u svijesti da dijalog ipak ne nastaje sam od sebe. On je plod svjesnoga djelovanja, kako pojedinaca tako i cijeloga društva.

Je li suvremeno doba, okrenuto prema pluralizmu i relativizmu, plodno tlo za dijalog? I što je dijalog uopće? Suvremeni je čovjek svjedok toga da dijalog nije samo pomodni pojam nego sve više postaje i „relativistički credo“ u kojemu se istina ne traži, Tako se relativizam više ne izražava u obliku agnosticizma kao rezignacije nad neizmjernosti istine, nego kao mišljenje da promicanje i naviještanje posvemašnje istine nije sukladno sa suvremenim vrijednosnim pojmovima tolerancije, dijaloga i slobode. U tom se obliku relativizam učvrstio kao filozofski temelj demokracije u kojoj se drži da nitko ne bi smio tvrditi da poznaje ispravan put, ukoliko se želi da društvo bude slobodno i otvoreno, tj. pluralno.

U dijalogu ipak nije riječ o nekakvoj jukstaponiranosti i mnoštvu različitih mišljenja. Pluralizam nije cilj dijaloga. Cilj dijaloga je istina. U tom je smislu pluralizam blagotvoran i blagoslovan onda kada ga se pokuša u ime istine nadići. Sugovornici koji se ne podudaraju u mišljenju, jedan su drugom izazov, ali su istodobno i saveznički partneri u potrazi za istinom, uz pretpostavku da obojica ne hine dijalog i pluralizam, nego da iskreno traže istinu.

Drukčije je kad se dijalog ne temelji na istini. Tada je onaj koji kani drugim smjerom, za svoga sugovornika opasnost. Sugovornik ga može pokušati privući na svoju stranu ili se protiv njega boriti. U takvim okolnostima uistinu umjesto zajedništva prednost ima moć jačega. Time se otvara put nasilju koje se širilo i širi posvuda gdje čovjek prestaje tražiti istinu.

U dijalogu se ništa ne brani, a još manje napada. Svrha dijaloga nije nekoga u nešto uvjeriti, nego se međusobno razumjeti, biti na putu traženja istine, oslušivati istinu slušajući drugoga. Slušanju se ne pristupa s nakanom da se u drugoga nađe pogreška, nego se iskreno želi shvatiti polazište drugoga, osjetiti pitanje o kojemu je riječ onako kako ga drugi osjeća, promotriti ga „kroz njegove naočale“. Dijalog je traženje profinjene uravnoteženosti.

Područje dijaloga i područje religija, jedno je te isto područje. Dok su jedni religiju držali otuđenjem i proricali joj smrt, drugi su je pak zlorabili. No, religija nije nešto što samo služi svojoj svrsi, niti bi ikad tako smjela biti uporabljena. Ona je čovjekova sama opstojnost, njegova egzistencija.

Suvremeni čovjek sve više postaje dio pluralističkoga društva, društva s mnoštvom vjerskih uvjerenja i svjetonazora. Riječ je o pluralnosti religija, pluralnosti koja traži međureligijski dijalog. Međureligijski dijalog nije nikakva novina. Kao takav postojao je u raznim oblicima tijekom proteklih vremena. Novina suvremenoga doba, glede međuvjerskoga dijaloga, jest ne samo svijest o njegovoj potrebitosti, nego prije svega svijest o njemu kao dužnosti. U tom je smislu istinita misao A. Malrauxa da će odsudno pitanje glede budućnosti čovječanstva biti ne više u području znanosti ili tehnike, nego u području etike i religije. Čovječanstvo je u prijelomnim razdobljima opće pomutnje i pomračenja uvijek bilo u napasti da se odrekne religije i etike. No, i jedna i druga, religija i etika, imaju trajnu i plemenitu dužnost unošenja svjetla i ohrabrenja u mrklinu i tjeskobni strah izopačenoga svijeta, sve dok u njemu tinja makar i tračak čovječnosti i čovjekoljubivosti.

Od 11. rujna 2001. godine islam je često na novinskim naslovnicama. Predočavanje islama slikom - u jednoj ruci Kur'an u drugoj kalašnjikov - ne vodi istini. U svijetu je 56 zemalja impregnirano islamom. U ime istine, koja uvijek nadilazi moć čovjekove spoznaje, svaki je suvremenik dužan bez ikakvih predrasuda upoznati temeljne istine te velike religije. Čovjek, kao istinoljubivo biće, dužan je nepristrano saslušati na čemu islam temelji svoju povijest, nauk, običaje i svoje kulturalno bogatstvo koje je stoljećima cvalo u muslimanskim narodima, dužan je pošteno uočiti izranjenost muslimanskoga bića, njihove strahove i pribijavanje.

Kršćanstvo i islam dvije su velike svjetske religije. Njihov je sraz veliki kulturalni izazov ali i dužnost svih suvremenih pripadnika obaju vjeroispovijesti. Tijekom stoljeća sraz je kršćanstva i islama bio opeaćen susretanjern ali i sukobljavanjem.

Katolička crkva, posebice nakon Drugoga vatikanskoga sabora, ustraje u traženju dijaloga. Pokajanja pape Ivana Pavla II. za povijesne grijehe kršćana, prije svega isprika upućena muslimanima zbog križarskih ratova, njegova molitva u džamiji u Damasku, njegova nastojanja u sprječavanju rata u Iraku, hrabri su iskoraci na putu dijaloga, koji nadahnjuju ali i obvezuju, vjerujem, obje sugovorničke strane.

Kršćani i muslimani, vjernici koji se klanjaju istome Bogu, Bogu Abrahamovu odnosno Ibrahimovu, moraju postati svjesni razlika svoga bogoštovlja i svjetonazora, uvažavati te razlike i podnositi ih. Oni moraju postati svjesni da imaju zajedničkoga trećega partnera - sekulariziranoga i materijaliziranoga, skeptičnoga, agnostičkoga i počesto ateističkoga čovjeka. Kršćani i muslimani, iz biti svojih religija, trebaju u današnjemu svijetu zajednički štiti i promicati vrednote kao što su društvena pravda, ćudoredna dobra, mir i sloboda svih ljudi.

Pravi i plodotvorni dijalog izrasta iz ljubavi. On, u tom smislu, ne znači promicanje ni indiferentizma, ni sinkretizma, niti je odstupanje od vlastite vjerske prakse, nego je upoznavanje i prihvaćanje zajedničkoga života s drugima u bogatstvu različitosti. Sloboda se, to

već slute i djeca, ne ostvaruje u svaštarenju nego u svezi, našto već ukazuje i latinska riječ religio.

U svojoj zauzetosti za čovjekovu slobodu, i kršćani i muslimani, trebali bi u otvorenom dijalogu posve jasno imenovati svoje vrednote i pokazati njihove temelje, ne zaboravljajući pritom različite opasnosti na koje je nedavno uputila Biskupska konferencija talijanske pokrajine Emilie Romagne (usp. *Islam i kršćanstvo*, Zagreb 2002.). Muslimani bi i kršćani trebali uočiti i usporediti zajedničke vrijednosti koje ih prožimaju. Poziv na etičke temeljne vrijednosti: solidarnost, pravdu, mir... mogao bi biti zajednička osnova za susret u podvojenom, nepravednom i nemirnom svijetu na početku trećega tisućljeća.

Knjigu koju imate u rukama napisao je kršćanin, ugledni profesor slavnoga isusovačkoga Georgetown Sveučilišta u Washingtonu. Verujem da je kao takav svojevrсно nadahnuće i smjerokaz u dijalogu kršćanstva i islama.

U Zagrebu, 19. ožujka 2003., na svetkovinu sv. Josipa

Prof. dr. sc. Ivan Koprek, SJ

Bilješka o autoru

John L. Esposito jedan je od najistaknutijih američkih poznavatelja islama, te napose njegove političke filozofije i suvremenih događanja i gibanja. Esposito je profesor na Sveučilištu Georgetown u Washingtonu (School of Foreign Service) i ravnatelj Centra za muslimansko-kršćansko razumijevanje (CMCU) na najstarijem američkom sveučilištu kojega su 1789. godine osnovali oci isusovci.

Predavačko iskustvo profesora Esposito seže više od četvrt stoljeća unatrag. Od 1975. do 1984. godine bio je izvanredni profesor i pročelnik Odjela za religijske studije (Department of Religious Studies), a od 1984. do 1995. godine redoviti profesor istoimenoga kolegija, na sveučilištu Holy Cross. Na Oberlin Collegeu je bio 1986. godine gost predavač azijskih studija; a od 1986. do 1993. godine na The Fletcher School of Law and Diplomacy, Tufts Sveučilišta bio je pridruženi profesor diplomacije. Od 1987. do 1991. bio je ravnatelj Centra za međunarodne studije (Center for International Studies, College of the Holy Cross). Od 1991. do 1995. bio je Loyola profesor srednjoistočnih studija i profesor islamskih studija. Godine 1993. utemeljuje Centar za muslimansko-kršćansko razumijevanje (History and International Affairs, Edmund A Walsh School of Foreign Service, Georgetown University).

Put izobrazbe ovoga izvanrednoga američkoga katoličkoga znanstvenika svjedoči o širini i razgranatosti njegova zanimanja: studij filozofije završio je 1963. godine na St. Anthony Collegeu, a 1966. magistrirao je iz teologije na St. John's University; studirao je na Sveučilištu u Pennsylvaniji (1969.), a arapski je jezik učio (1971.-1972.) u Centrima za Srednjoistočne studije u Shemlanu; doktorat s

područja islamskih studija i usporednih religija stekao je 1974. godine na Temple Sveučilištu.

Popis nagrada koje je ovaj mislitelj dobio za svoje djelo, ili pak skupova koje je organizirao ili onih na kojima je držao predavanja, kao i objavljena djela, samostalna i ona u kojima je sudjelovao, službe koje je obnašao, studentski boravci i slične njegove aktivnosti obuhvaćaju spis veličine omanjega sveska. Sve to ostavlja snažan dojam, posebice na one koji se drže srodnim s njegovim djelom, iz čijega pisanoga opusa spominjemo samo neke:

The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World, 4 sv., New York, Oxford University Press, 1995., (glavni urednik);

The Oxford History of Islam, New York, Oxford University Press, 2000;

The Oxford Dictionary of Islam, New York, Oxford University Press, 2002;

Unholy War. Terror in the Name of Islam, New York, Oxford University Press, 2002,

What Everyone Needs to Know About Islam, New York, Oxford University Press, 2002;

World Religions Today u suradnji sa D. Faschingom and T. Lewisom, New York, Oxford University Press, 2001;

Women in Muslim Family Law, Syracuse, N. Y., Syracuse University Press, 2001;

Daughters of Abraham. Feminist Thought in Judaism, Christianity and Islam (u suradnji s Yvonne Haddad), University of Florida Press, 2001;

Makers of Contemporary Islam (u suradnji sa Johnom O. Vollom), New York, Oxford University Press, 2001;

Iran at the Crossroads (u suradnji s R. K. Ramazanim), New York, Palgrave, 2001;

Muslims and the West. Encounter and Dialogue (u suradnji sa Zafarom Ishaqom Ansarijem), Islamabad, Islamic Research Institute, 2001;

Islam and Civil Society, Florence, European University Press, 2000;

Muslims on the Americanization Path?, New York, Oxford University Press, 2000;

Islam and Secularism in the Middle East, London & New York, Hurst Ltd. and New York University Press, 2000;

Religion and Global Order (u suradnji s Michaelom Watsonom), University of Wales Press, 2000;

The Islamic Threat. Myth or Reality?, New York, Oxford University Press, 1999. (bosanski prijevod, Selsebil, Živinice, 2001., s engleskoga preveo Ahmet Alibašić);

Islam and Politics, Syracuse, N. Y., Syracuse University Press, 1998;

Islam. The Straight Path, New York, Oxford University Press, 1998;

Islam, Gender and Social Change (u suradnji s Yvonne Y. Haddad), New York, Oxford University Press, 1998;

Muslims on the Americanization Path? u suradnji s Yvonne Haddad, Atlanta, Scholars Press, 1998;

Political Islam. Revolution, Radicalism or Reform?, Boulder, Colo., Lynne Rienner Publ., 1997;

Contemporary Islamic Revival Since 1988. A Critical Survey and Bibliography (u suradnji s Yvonne Haddad), Westport, Conn, Greenwood Press, 1997;

Islam and Democracy (u suradnji s Johnom O. Vollom), New York, Oxford University Press, 1996;

The Islamic Threat. Myth or Reality? drugo popravljeno izdanje, New York, Oxford University Press, 1995,

Political Islam: The Challenge of Change, Annandale, Va.: United Association for Studies and Research, 1995;

Islam and the West, Winooski, Vt.: St. Michael's College, 1992;

Islam. The Straight Path, prošireno izdanje, New York, Oxford University Press, 1992;

The Contemporary Islamic Revival. A Critical Survey and Bibliography (u suradnji s Yvonne Y. Haddad i Johnom Cr. Vollom), Westport, CT, Greenwood Press, 1991;

Islam and Politics, treće popravljeno izdanje, Syracuse, N. Y., Syracuse University Press, 1991;

The Iranian Revolution. Its Global Impact, Miami, University of Florida Press, 1991;

The Global Impact of the Iranian Revolution (u suradnji sa Jamesom P. Piscatorijem), Washington, The Middle East Institute, 1989;

Islam. The Straight Path, New York, Oxford University Press, 1988;

Islam in Asia. Religion, Politics and Society, New York, Oxford University Press, 1987;

Voices of Resurgent Islam, New York, Oxford University Press, 1983;

Women in Muslim Family Law, Syracuse, N. Y., Syracuse University Press, 1982;

Islam in Transition. Muslim Perspectives (u suradnji s Johnom J. Donohueom), New York, Oxford University Press, 1982;

Islam and Development. Religion and Sociopolitical Change, Syracuse, N. Y., Syracuse University Press, 1980.

Da bi se stekao tek djelomičan uvid u veliko područje zanimanja ovoga uvaženoga američkoga znanstvenika, koji je držeci predavanja obišao svijet, spominjemo samo neka: Kuvajt, Ujedinjeni Arapski Emirati i Libanon (2001.); Egipat i Iran (1999.); Pakistan, Indija, Saudijska Arabija i Iran (1998.); Pakistan, Malezija, Indonezija, Bruneji i Turska (1997.); Kina, Malezija, Indonezija i Saudijska Arabija (1996.); Saudijska Arabija, Libanon, Jordan, Malezija i Indonezija (1995.); Jordan, Malezija, Indonezija, Saudijska Arabija, Libanon, Južnoafrička Republika (1994.-1995.); Egipat i Maroko (siječanj 1993.); Jordan (kolovoz 1992.); Sudan (ožujak 1992.); Pakistan i Iran (siječanj 1992.); Malezija i Indonezija (svibanj-lipanj 1989., te lipanj-srpanj 1990.); Egipat i Tunis (srpanj 1989.); Iran (siječanj 1989.); Srednji Istok-Egipat, Saudijska Arabija, Kuvajt, Oman i Jordan (prosinac 1987.); Južna i Jugoistočna Azija - Bangladeš, Malezija i Indonezija (siječanj-veljača 1986.); Turska (rujan 1985.); Sudan (kolovoz-rujan 1984.); Srednji Istok i Azija, Egipat, Indija, Pakistan, Malezija i Indonezija (ožujak-lipanj 1983.); Srednji Istok, Južna i jugoistočna Azija - Egipat, Saudijska Arabija, Kuvajt, Pakistan, Bangladeš, Malezija i Indonezija (1982. -1983.); Srednji Istok i Južna Azija - Egipat, Pakistan i Bangladeš, (kolovoz-rujan 1979.); Srednji Istok, Južna i Jugoistočna Azija - Iran, Pakistan, Afganistan, Indija, Tajland, Malezija i Indonezija (siječanj-travanj 1977.); Pakistan (srpanj-kolovoz 1974.); Srednji Istok- Egipat, Libanon, Sirija, Turska, (1971. - 1972.).

I naposljetku, lista članstva u znanstvenim udruženjima, sveučilišnim centrima, institutima i stručnim časopisima, odveć je duga za navođenje na ovom mjestu. Čitajući popis radova profesora Esposito stječe se dojam da njegov radni dan ne traje samo dvadeset četiri sata nego najmanje četrdeset osam sati i da taj čovjek kao anđelak Božji niti jede, niti pije, nego čitav dan sjedi za svojim radnim stolom i ispisuje svoja djela. On je poput lahora, blagoga povjetarca što piri posvuda oko čovjeka, donoseći mu miomirise iz raznih vrtova, ugodno mu škakljući nosnice i ne dopuštajući mu da ostane zaljubljen samo u mirise svoga vrta. Esposito poučava da i drugi vrtovi imaju svoje miomirise i da ih se mora naučiti razaznavati, kao i dah svježine od daha ustajalosti, a ne se jednostavno prepustiti kovitlanju olujnih oblaka, nakon čega se, zbog

prašine i suznih očiju, više ne razaznaje ljepotu i raskoš ni svoga ni tuđih vrtova.

Esposito, iako nemusliman (on je katolik), o islamu piše i naučava tako da bi svaki musliman diljem svijeta mogao potpisati većinu njegovih tvrdnji kao svoje najvlastitije. Umjesto sjedenja na odavno napuklim grančicama ove ili one predaje, Esposito nudi uspinjanje na „litice duha“ gdje piri dašak vječite svježine - Dah Milostivoga.

Molimo Dobrostitivoga Boga da ga poživi na dobrobit i muslimana i nemuslimana, prije svega muslimana i kršćana, kako bi naš globalni svijet doista postao susretište različitosti i jedinstvenosti suvremenoga svijeta kao i uključivijega međusobnoga odnosa, a ne „profanih (unholy) ratova“ (Espositova sintagma) i ideoloških razrokih čitanja svetih tekstova s bilo koje strane. Povike i kritike Espositovih osporavatelja, koje se mogu čuti posljednjih mjeseci, nisu ništa drugo doli izrazi pomračenoga uma onih koji ne uviđaju temeljnu mudrost koja se zrcali iz njegova djela: najljepšu pripovijest o židovsko-kršćansko-islamskaj predaji.

Hafiz Dr. Nevad KAHTERAN

U Sarajevu, 10. veljače 2003. odnosno 9. zu-l-hidždžeta 1423.,
uoči Kurban-bajrama

Kazalo imena i pojmova

- abasidsko carstvo 56, 61, 62, 153, 158
- abdest (čišćenje) 42, 52, 117
- ABIM (Pokret islamske mladeži) 77
- Abraham/Ibrahim 23, 24, 25, 26, 27, 31, 37, 40, 41, 43, 73, 77, 82, 85, 86, 87, 111, 161, 187
- Adam/Adem 25, 26, 27, 36, 41, 85
- adhan (ezan) 122, 183, 188, 189
- Afganistan 22, 35, 64, 65, 71, 82, 83, 95, 106, 109, 110, 121, 126, 154, 155, 157, 184, 192
- Afrika 22, 62, 65, 139, 158, 178, 180, 181
- afro-američki islam 22, 53, 65, 109, 119, 174, 179, 184, 189
- Agha Khan 62, 183, 190
- agresija, vidi: terorizam
- Aisha (Ajša) (Muhamedova supruga) 183
- Akbar (mogulski imperator) 94
- aklamacija - opće prihvatanje 47
- aktivizam 110
- al-'Uzza 142
- Al-Adawiyya, Rabia 70
- al-Aqsa 132, 161, 162
- Albanija 35
- al-Banna, Hasan 77, 167
- Al-Buktiari, Ismail 32, 115
- al-Din, Salah (Saladin) 94, 162
- al-Hajjaj, Muslim ibn Hadžadž 32
- al-Hakim bi-amrillah 162
- Alija 50, 55, 60, 62, 103, 130, 136, 146, 183, 186, 187, 191
- Ali, Muhammad (boksadž) 67

Ali, Muhammad (egipatski
čelnik) 64

al Jazeera 141

al-jihad (al-Džihad) 132

al-Kardawi (Shaikh Yusuf al-
Qardawi) 133, 134

alkohol 66, 118, 119, 120, 121,
146, 154, 186

Allah (Alah) 183

Allahu Akbar 183

al-Lat 142

al-Muntazar, Muhammad 63

al-Qaida 57, 73, 83, 126, 131,
134, 135, 136, 182, 186

Al-Sheikh 73

Al-Wahhab, Muhammad Ibn
Abd 63, 64, 192

Al-Gawahiri, Ayman 73

Alžir 131, 181

Američka muslimanska misija
68

Američko muslimansko vijeće
177

Amerika, vidi: Sjedinjene
Američke Države

anđeli 23, 41, 43, 44, 85, 139,
161, 27

antiamerikanizam 140

antisemitizam 69, 88

apokaliptičke poruke 66

Arafat 40

Arapi 22, 139, 141, 173

arapski jezik 27, 29, 37, 42, 43,
68, 122

arbitraža 55, 115

Arkoun, Muhammad 77

asasini 130, 132, 135, 183, 190

asimilacija 84, 176, 181

as-salam alaykun 86, 122, 183

ayatollah (ajatolah) 52, 63, 184

Bahrein 59, 63

Bahreinska islamska banka 170

Bakr, Abu 59, 60, 158

Bangladeš 22, 72, 98, 108, 163,
164

bankarstvo, islamsko 78, 147,
169, 170, 171, 189, 199

bay'ah 103, 184

Begin, Menachem 136

bid'a 184

bin Laden, Osama 56, 57, 63,
71, 73, 78, 83, 92, 126,
129, 131, 135, 136

biologija 100

bismillah (bismilah) 127,184
bizantsko carstvo 44, 92, 127
bombaši samoubojice 45, 71,
131, 132,133
Bosna 88, 121, 140
Britanija (Velika Britanija) 62,
138, 160, 178, 179,180,181
burqa 104, 184

Centar za proučavanje islama i
demokraciju (CSID) 177

chador (čador) 104, 108, 184

cionizam 92

Clay, Cassius (Muhammad Ali)
67

coitus interruptus, vidi: prijekid
snošaja 152

convivencia 93

Council for American Islamic
Relations (CAIR) 177

Čečenija 141

da'wa 81, 184

dar al-islam 153, 184

David (kralj Izraela) 26, 86,
111, 161 deen 121, 184

demokracija 78, 157, 162, 163,
164, 177, 181

dhimmi 83, 92, 96, 153, 184,
185

din 184

disciplina (stega) 37, 66, 69, 70,
107

dogma 36, 86

du'a 43, 184

Dubai Islamic Bank 170

Džingis Khan 57

džuma namaz (*jum'a*) 49, 53,
60, 131, 176, 180, 185, 186

Egipat 22, 62, 64, 67, 73, 76,
77, 83, 84, 88, 89, 92, 97,
108, 111, 118, 131, 135,
140, 162, 167, 170

Eid al-Adha/Kurban-bajram 50,
185

Eid al-Fitr/Ramazanski bajram
39, 50, 185

ekonomija (gospodarstvo) 75,
146, 166, 170, 199

ekspanzija (širenje) islama 70,
81, 92, 93, 125, 128, 135,
165

ekstremizam 65, 71, 110, 129,
131, 135, 137, 165

Elijah 48, 66, 67, 68, 174

El-Shabazz, El Hajj Malik 67

Erbakan, Ecmettin 77

etničke raznolikosti u islamu
53, 66

Europa 22, 54, 65, 71, 73, 77,
84, 93, 94, 104, 111, 116,
118, 119, 122, 135, 138,
158, 159, 164, 166, 170,
178, 179, 180, 182

Evangelje/Indžil 23, 26, 27, 29,
48, 82, 85, 87

Falwell, Jerry 89

Fard, Wallace D., (Wallace D.
Muhammad) 66, 68

Farrakhan, Louis 68, 69, 174

Fatima (Muhamedova kći) 33,
55, 60, 103, 183, 185, 186,
187, 191

fatimijska dinastija 62, 187

fatwa (*fetva*) 51, 57, 131, 133,
143, 142, 185, 189

Faysal Islamic Bank 170

Ferdinand II. Aragonski 92

fes 109, 185

fitnah 98

Francuska 93, 160, 178, 179,
180, 181, 182

Franjo Asiški 94

fundamentalizam 46, 58, 59, 65,
71, 72, 73, 75, 76, 77, 88,
89, 98, 110, 137

Gabriel/Džibril 23, 27, 44, 161,
187

glazba 121, 122, 166

globalizacija 75, 97, 141, 165

Goldstein, Baruch 131

Graham, Franklin 89

Granada 178

hadis (hadith) 30, 31, 32, 34, 98,
100, 102, 103, 114, 115,
117, 118, 132, 142, 152,
183, 185, 189, 191, 192

hadž (hajj) 25, 39, 41, 50, 53,
174, 185, 187, 188, 190,
192, 193

Hagara/Hadžera 24, 25, 40, 87,
193

halal 176, 180, 185

Hamas 92, 132, 133, 137, 138,
168, 198

hanbelijska pravna škola 58,
104

- hanefijska pravna škala 58
- hidžah (*hijab*) 104, 105, 106, 107, 181, 186
- hidžra (*hijra*) 127, 186, 198
- Hizbullah 132, 138, 168
- homoseksualnost 78, 151, 181
- hudud 154, 155, 186
- hurije 45
- Hussein (Husein) 186 H
- Hussein, Saddam 126, 135, 164
- Ibn al-Khattab, Umar (Omar) 104
- Ibn Saud, Abdulaziz 64
- Ibn Saud, Muhammad 64
- Ibn Taymiyya 56, 57
- Ibrahim, Anwar 77
- idolatrija 36, 63
- idžma (*ijma'*) 146, 163, 187
- idžtiħad (*ijtiħad*) 51, 147, 150, 163, 187, 189, 192
- imam 50, 51, 55, 56, 60, 61, 62, 63, 65, 68, 79, 103, 130, 136, 146, 174, 177, 183, 187, 191, 193
- imigracija (useljavanje) 173, 174, 179, 180, 181
- imperijalizam (osvajanje) 105, 128, 130, 134, 158, 159, 161
- Indija 22, 62, 83, 84, 88, 141, 153, 160, 164
- Indonezija 22, 72, 73, 76, 77, 82, 83, 84, 88, 89, 90, 97, 98, 108, 132, 163, 170
- industrija 119, 176
- inkvizicija 93, 94
- intelektualizam u islamu 76, 77, 78, 79
- internet 75, 78
- interpretacija islama i Kur'ana (tumačenje) 51, 52, 59, 68, 79, 84, 96
- intifada 132, 187
- Irak 22, 59, 63, 64, 164, 186
- Iran 59, 61, 63, 64, 69, 71, 72, 73, 77, 83, 92, 95, 104, 108, 118, 140, 151, 154, 157, 192
- Irska republikanska armija (IRA) 138
- Islam, Yusuf (Cat Stevens) 121
- islamizam 72, 95
- islamska država 65, 70, 79, 95, 126, 153, 156, 157

Islamska fronta spasa (FIS) 181, 182

islamski centri 51, 53, 54, 120, 137, 174, 176

Islamski džihad 56, 89, 131, 134, 135

Islamski pokret mladeži (Malezija) 77

Ismail/Jišmael 24, 25, 37, 40, 41, 187, 193

Israfil/Rafael (melek/andeo) 44
istihsan 146, 187

Isus/Isa' 23, 24, 26, 27, 30, 31, 36, 47, 48, 81, 82, 85, 86, 87, 123, 140, 161

Italija 178

ithna ashariyya sljedba (duodecimalisti) 52, 62, 63, 187

Ivan Damašćanski 93

Ivan Krstitelj/Yahja 23, 31, 47

Izabella 1. Španjolska 92, 178

Izak/Ishaq 24, 25

Izrael 73, 83, 86, 88, 89, 92, 131, 132, 133, 134, 137, 138, 141, 161, 162, 168

ja'fari (džaferijska) pravna škola 58

Jamaat-i Islami 89

Jeruzalem 91, 132, 161, 162

jihad (*džihad*) 56, 57, 64, 65, 69, 70, 76, 83, 89, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 139, 140, 159, 186

jizya (*džizja*) 83, 185

Jordan 79, 109, 162, 164, 170, 179, 188

jurisprudencija 58

Kaba 25, 37, 39, 40, 41, 42, 49, 64, 67, 185, 187, 188

kadija (*qadi*) 154, 156, 185, 192

kafir 57, 187

Kamil, sultan al-Malik al- 94

Kanada 62, 160, 173

kanonizacija 28

kapitalizam 72, 165, 166

Karbala 186

Kaseem (Qassem) brigade 132

Kašmir 83, 140, 164

katolici i katoličanstvo 21, 36, 44, 47, 53, 54, 83, 84, 88, 92, 93, 94, 107, 115, 151, 175, 176, 179

Khadija (Hatidža) 33, 60,
103,191

Khatami, Muhammad 77

Khawarij (*haridžije*) 55, 64,
130, 134, 135,186

Khomeini, Ruhollah
(Ayatollah) 61, 71, 142,
143

khums 38

khutba (*hutba*) 49, 52, 186, 187,
189 Kina 22, 65, 76

kolonijalizam 34, 49, 70, 74,
88, 90, 93, 140, 159, 160,
164, 179

konsenzus (sporazum) 53, 146,
151, 163, 170, 187

Kosovo 88

kraljica od Sabe 104

križari 88, 93, 94, 130, 161, 162

kršćani i kršćanstvo 21, 22, 23,
24, 26, 27, 30, 31, 36, 44,
46, 47, 48, 49, 50, 51, 54,
65, 66, 67, 69, 71, 73, 78,
81-95, 112,129, 131, 136,
138, 141, 143, 145, 148,
151, 153, 156, 161, 164,
173, 177, 184, 189

Kulthum (Kulsum), Umm 122

Kur'an 23-30, 31-38, 41, 43, 45,
46, 47-55, 57, 59, 60, 64,

68, 69, 77, 79, 81, 82, 84,
86, 87, 90, 95, 97104, 111-
119, 122, 123, 125-130,
132m 134, 137, 138, 139,
142,14G, 147-152, 154-
158, 165-169, 180, 18G,
189-192

Kurejš (Quraysh) 44, 91, 142

Kuvajt 73, 109, 164

Kuwait Finance House 170

Laskhar džihad 89

Le Pen, Jean Marie 181

Libanon 59, 61, 73, 84, 88, 89,
132, 138,140,168,173,175

Libija 69, 70, 71, 72, 118, 137

Little, Malcom (Malcom X) 66,
67, 68

magija 70

Mahdi/Mesija 63, 66,187, 188

Mahfouz, Naguib 143

Malcom X (Malcom Little)

Malezija 72, 73, 76, 77, 84, 90,
97, 104, 108, 109, 118,
170, 180

maliki (malikijska) pravna škola
58, 188

Mami, Cheb 122

mamluk 153,188
 Manat 142
 Mandela, Nelson 196
 manjine u Americi 84, 182
 Marija/Merjem (Isusova majka) 23, 26, 36, 47, 48, 86, 87, 91
 Maroko 92, 104, 181
 maronitski kršćani 89, 94
 Martel, Charles (Karlo) 93
 masjid (mesdžid) 52, 174, 188
 maslaha 146, 163, 188
 Mauri 178
 mawlawi (mevlevijski sufijski red) 120
 Medina 41, 52, 57, 60, 63, 64, 84, 90, 91, 92, 97, 127, 162, 186, 188, 192
 Meka (Mekka) 25, 26, 27, 30, 37, 39, 40, 41, 42, 49, 50, 52, 53, 57, 63, 64, 67, 76, 91, 127, 161, 162, 185, 186, 187, 188, 190, 192, 193
 meteorit 40
 mihrab 49, 52, 53, 188, 190
 millet sustav 95, 96, 188
 minaret 36, 185, 188
 minbar 49, 52, 189
 misionarsko djelovanje 137, 184
 misticizam 51, 72
 modernizam i modernizacija 54, 58, 59, 75, 76, 77, 159, 160
 mogulsko carstvo 158
 Mojsije/Musa 23, 24, 26, 27, 31, 36, 81, 82, 85, 86, 87, 123, 161
 Mongoli 53,130
 monoteizam (jednoboštvo) 23, 26, 36, 6G, 82, 85, 189, 192
 moralna odgovornost 82, 85, 145
 Moriskosi 173
 Muawiyyah 94
 mudarabah 170,189
 muezzin (*mujezin*) 36, 189
 mufti (*muftija*) 51, 52, 133, 185, 189
 Muhammad, Akbar 67
 Muhammad, Elijah 66, 67, 68,174
 Muhammad, Wallace D. (Waliace D. Fard) 66, 67, 68, 174
 Muhamad, Warith Deen 68, 174

- Muhammadiyya pokret 77
- mujahid (*mudžahid*) 126,189
- mujtahid (*mudžtehid*) 51, 63,189
- Munkar (anđeo/melek) 139
- musharakah 171, 189
- Muslim Public Affairs Council (MPAC) 177
- Muslimanska braća 77, 167
- muwahhidun 64,189
- Nacija islama 66, 67, 68, 69, 174, 175, 184, 189
- nacionalizam 34, 66, 67, 72, 181
- Nacionalna fronta (Francuska) 181
- narodnosna raznolikost u islamu 22 N
- Nasr, Seyyed Hossein 77
- New York 67, 173, 175
- Nigerija 22, 70, 82, 83, 84, 88, 89, 154, 155
- Nizari ismailiti 62, 132, 183, 190
- Noa/Nuh 31
- Noć moći 39
- Noćno putovanje 161
- nomokracija (vladavina zakona) 156, 163,184
- Novi zavjet 23, 26, 28, 47, 48, 85, 86, 87,156
- nushuz 114
- Nyang, Sulayman 77
- Odgovornost** 45, 46, 57, 82, 85, 100, 110, 114, 115, 148, 149, 150, 152, 157, 163, 166, 167, 168
- ortodoksija 68, 69, 70, 146, 175
- ortopraksija 146
- Osman, Fathi 77
- Otomansko carstvo 34, 92, 93, 94, 153, 158, 162, 188
- padanje ničice** (prostiranje, prostracija) 42, 43, 44, 49, 52
- Pakistan 22, 65, 71, 72, 73, 77, 82, 84, 88, 89, 95, 98, 108, 109, 118, 140, 151, 154, 155, 157, 164, 170, 175
- Palestina i Palestinci 35, 73, 88, 89, 92, 109, 132, 133, 134, 138, 140, 141, 162, 168, 174, 187, 188
- Pentagon 71, 132, 134, 165

pluralizam 74, 77, 78, 84, 85,
88, 91, 95, 96, 176, 177,
178, 182, 188

pobačaj 151,152

poligamija (poliginija/
višeženstvo) 102, 111, 148,
150

politeizam (višeboštvo) 27, 48,
57

politika 58, 76, 86, 92, 135,
145, 155

Poole, Elijah 66

pop glazba 121

poslanici (proroci) 23, 26, 27,
30, 31, 35, 36, 37, 42, 43,
45, 48, 55, 60, 63, 66, 81,
82, 85, 86, 87, 90, 92, 123,
161, 191

praktična usmjerenost islama 36

prava žena 27, 78,101, 102,
108, 116, 147, 148, 150

predestinacija (predodređenje)
57

pročišćenje 192

profit (dobit) 166, 168, 170, 189

proporcionalan (srazmjeran)
odgovor 134

Qutb (Kutb), Sayyid 167,199

Rahman, Sheikh Omar Abdel
73

rai glazba 122

Rais, Amien 77

raka'ah 190

Ramadan, Tariq 77

ramazan 38, 39, 50, 53, 121,
185, 190

reformski (obnoviteljski)
pokreti u islamu 70, 77

riba 168, 169, 190

Robertson, Pat 89

Rushdie, Salman 142,143

Rusija 22

Sabbath (šabat, počinak) 176

Sabri, Akram 133

Sachedina, Abdulaziz 196

Sadat, Anwar 56,131

sasanidsko carstvo 158

salam (mir) 43, 190

salat (molitva) 36,190

Salomon/Sulejman 26, 86, 111,
161

samoobrana 133, 134,136

- samožrtvovanje 133, 139
- Sara 24, 87
- sasanidsko carstvo 44, 93, 127
- Satana/Sotona 40, 56, 85, 142, 143
- Saudijska Arabija 39, 41, 58, 63, 64, 65, 71, 72, 73, 83, 108, 109, 118, 133, 137, 154, 157, 158, 163, 175, 186, 188, 192
- sayyid (*sejid*) 109, 190
- segregacija 97
- sekularizacija (posvjetovljenje) 35, 58, 72, 76, 140, 159, 160, 181, 182
- seldžučka dinastija 130, 183
- separacija (izdvajanje) 68, 174, 175
- shafi'i (šafijska) pravna škola 58, 115, 190
- shahada (*šehadet*) 35, 37, 139, 191
- shahid (*šehid*) 138, 191
- Shamir, Yitzak 136
- Shari'a (*Šerijat*) 118, 145, 190, 191
- shura (*šura*) 163, 191
- sikhi 88, 109
- Sirija 83, 130, 162, 164, 173
- Sjedinjene Američke Države 50, 59, 65, 72, 73, 104, 109, 111, 118, 119; 131, 133, 136, 137, 138, 140, 141, 173, 175
- sljedbe u islamu 21, 50, 51, 52, 54, 55, 60, 61, 63, 68, 69, 71, 73, 74, 82, 84, 127, 139, 165, 174, 183, 184, 186, 187, 191, 192, 193
- Sotonski stihovi 142, 143
- spolnost 33, 38, 45, 97, 101, 110, 114, 117, 121, 151, 152, 154, 181, 18G
- Središnja Azijska Republika 22, 65
- Stevens Cat (Yusuf Islam) 121
- Sudan 70, 73, 82, 83, 88, 89, 90, 95, 111, 118, 154, 157, 170
- Sudnji dan 23, 43, 44, 45, 56, 85
- suf 22, 47, 69, 702 191
- sufizam i sufijski redovi 22, 38, 47, 51, 69, 70, 71, 72, 77, 120, 122, 190, 191
- sultan 94, 153, 158, 188
- sunitski islam 22, 32, 50, 52, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 67, 89, 94, 117, 131, 132, 136, 139, 140, 146, 183,

186, 187, 188, 189, 190,
191, 192

sunnah (*sunet, suna*) 30, 31, 55,
60, 79, 146, 189, 192

surah 47, 192

Šerijat 118, 190

Šestodnevni rat 162

šijiti 55, 56, 58, 59, 60, 612 62,
63, 89, 117, 132, 136, 139,
140, 183, 184, 187, 190,
191

šijitski islam 22, 38, 50, 52, 62,
64,

Španjolska 92, 93, 173, 178,
179, 180

ta'zir 192

takfir 57, 192

taksa (jizya, *džizja*) 83, 185

talibani 64, 71, 82, 83, 95, 106,
109, 110, 121, 126, 154,
155, 157, 184, 192, 199

Tang dinastija 44

Tantawi, Sheikh Muhammad
133

taqlid 63, 192

tawhid 64, 121, 192

televizijske postaje 141

terorizam 21, 71, 73, 76, 89,
125, 126, 127, 129-138,
141, 143, 182, 198

tolerancija (vjerska snošljivost,
trpeljivost) 82, 83, 84, 85,
88, 93, 95, 96, 177, 178

Tora/Tevrat 23, 26, 27, 29, 82,
85, 87

tradicija (predaja) 22, 25, 30,
32, 41, 44, 45, 49, 55, 57,
58, 59, 70, 73, 75, 78, 79,
105, 106, 110, 126, 129,
132, 136, 138, 139, 142,
146, 152, 158, 161, 169,
175, 181, 182, 187, 191,
192

Trojstvo 36, 48, 86

turban 109, 177, 192

Turska 35, 72, 73, 76, 83, 92,
98, 108, 118, 121, 150,
160, 162, 163

udovica 27, 33, 38, 111, 166

Ujedinjeni Arapski Emirati 137,
141

ulama (*ulema*) 51, 52, 64, 78,
130, 145, 147, 150, 152,
156, 192

ultrakonzervativizam 74, 163,
192

umajjadsko carstvo 56, 61, 136,
158

ummah (*umet*) 33, 34, 35, 60,
65, 91, 157, 167, 192

umrah 39, 53, 192

unitarijanci 64, 189

Vahabijski islam 22, 63, 64, 65,
98, 189, 192

vrteći derviši 120

Wadud Amina 78, 197

Wahid, Abdurrahman 77

wali 46, 192

waqf 137, 192

Yasa zakoni 57

Yasin, Sheikh Ahmad 133

Yazid 60, 61, 136, 139

Yemen/Jemen 62, 73, 94, 193

Zakat (zekat) 34, 37, 38, 53, 99,
129, 166, 168, 174, 190,
192

Zamzam (*Zemzem*) 40, 193

zapadnjačka kultura 126, 166

Zayd (imam) 62

zaydi 113

zaydijska pravna škola 58

zoroastrizam 26, 44

židovi i židovstvo 21, 24, 26,
27, 31, 36, 44, 49, 50, 54,
69, 73, 74, 78, 81-95, 110,
111, 112, 117, 127, 129,
131, 136, 137, 143, 145,
148, 151, 153, 156, 161,
173, 175, 176, 177, 178,
179, 182, 184, 189